ISSN 0351-4978

ТОК

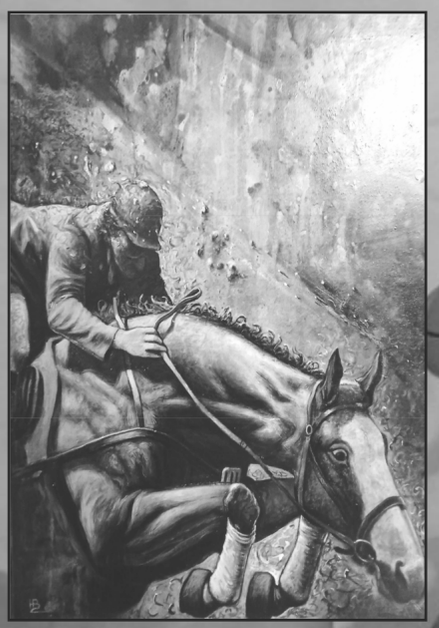

69

Први број часописа ТОК изашао је у јесен 1967. године

Уредништво:
Љубиша Красић
(*поезија*)

Драган Огњановић
(*есеј и критика*)

Србијанка Станковић
(*проза*)

Дејан Дабић
(*друштвена питања*)

Саша Миловановић
(*гл. и одг. уредник*)

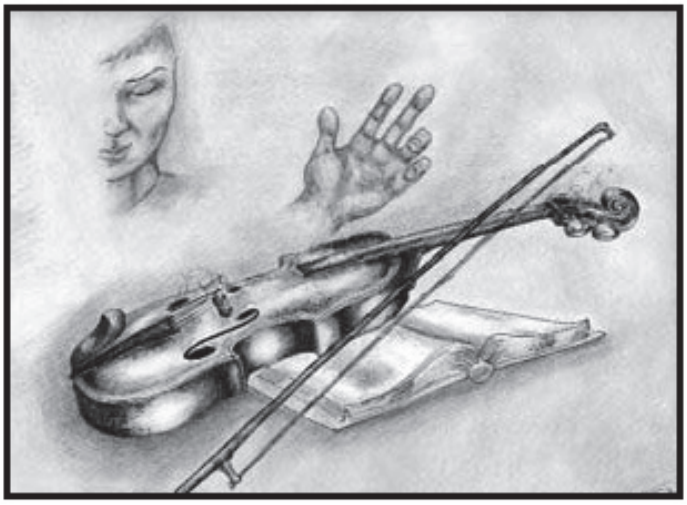

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ, КУЛТУРУ И ДРУШТВЕНА ПИТАЊА

Година LVV
Број 69
Лето 2025.

- „Ток” је основало Књижевно друштво „Раде Драинац” 1965. у јесен.
- „Ток” је излазио као лист и као часопис.
- Први број листа „Ток” изашао је маја 1966. и излазио је до маја 1967. (изашло шест бројева листа).
- Први број часописа „Ток” изашао је у јесен 1967. и до лета 1969. изашло је шест бројева.
- „Ток” поново излази као лист: октобар 1970, фебруар 1971. и јануар 1972. (три броја).
- „Ток” почиње поново да излази као лист: од октобра 1975. до октобра 1980. (изашло 15 бројева).
- Од априла 1981. „Ток” излази као часопис до децембра 1992. (изашло 30 бројева).

Досадашњи уредници „Тока”:
Милан Јоксимовић и Благоје Глозић (мај 1966 — мај 1967),
Воја Красић (1967 — 1989),
Драган Барјактаревић (1990 — 1995, 2004),
Ратко Зечевић (2000),
Даниел Јовановић (2001),
Драган Огњановић (2003, 2009 — 2020),
Љубиша Красић (2005 — 2009)
Зоран Цветковић (2005).

ЦИП - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82

ТОК: часопис за књижевност, уметност,
културу и друштвена питања / за издаваче
Саша Миловановић, Љубиша Красић. -
Год. 1, бр. 1 (1966) - год. 7, бр. 1 (1972);
Н.С. Год. 6, бр. 1 (1975) - .- Прокупље:
Дом културе : Књижевно друштво „Раде Драинац“,
1996 —1972; 1975 - (Прокупље : Прадо). - 24 цм

Тромесечно
ISSN 0351-4978 = Ток (Прокупље)
COBISS.SR-ID 16461314

САДРЖАЈ

Реч уредника 9

САША МИЛОВАНОВИЋ 9

Драинчеви књижевни сусрети 2025.....11

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ЖИРИЈА ЗА НАГРАДУ *ДРАИНАЦ 2025*.
за књигу песама на српском језику објављену 2024. године..... 11

ГОРАН МАКСИМОВИЋ
Одлазак песника 13

ТОМИСЛАВ МАРИНКОВИЋ
Тај тренутак..... 16
Каменичка улица..... 17
Наднет над једном песничком књигом..... 18
Завршило се или почело 19
Нико..... 20
Ја сам тишина 21
Бежећи од речи 22
Сваког дана..... 23
Тачка..... 24

ГОЈКО БОЖОВИЋ
Томислав Маринковић или посвећеник поезије..... 25

Песници Драинчевих књижевних сусрета ..29

ДУБРАВКА МАТОВИЋ
Прочитаћу Хандкеа 29
Гледамо се 30
Привременост 31
Другу за стругом 32

ВЛАСТА МЛАДЕНОВИЋ
Велика судбина поезије..... 33
Поезија, драма 33
Допире мој глас..... 34
Опасне риме, римејк 34
Орфејево наслеђе 35
Песник, незаштићени сведок..... 35
Песници, последњи мазохисти 35

ПРОФ. ДР ХРИСТО ПЕТРЕСКИ
Пропуштено 37
Простор 37
Окрени лист 38

Један човек 39
Врач 40
ВИКТОР РАДУН ТЕОН
Кристални водопади ***41***
Приказе 41
Коани 41
Маска постојања 42
Додир 42
ЈОРДАН ПЛЕВНЕШ
Раде Драинац и међународна поетска боемија 43
ТРАЈЧЕ КАЦАРОВ 46
У глави Радета Драинца 46
Поезија ***47***
АНГЕЛИНА ЖИВОТИЋ
Из рукописне збирке „Наша матка“ 47
Игра ролетне 47
Из рукописне збирке „Земља из које вире зуби“ 48
Aurora borealis 49
МАРИЈА СТОЈИЋ
Војников длан ***51***
Абордаж 51
Самопрозвани Месија 51
Авиаријум 52
Tertium non datur 52
Непостојећи дан 53
МИЉАН НИКОЛИЋ
Чекајући пјесму 54
Непотизам и ренесанса 55
Унутарње мјесечарење 56
Сукуба 57
Waltz марионета 58
Постајући Darth Vader 58
САЊА РАДУЛОВИЋ
Словода 61
Сјећање на тебе 61
Проток 62
СЛАВИЦАПЕЈОВИЋ
Душа у души 64
СВЕТЛАНА ПЕРИШИЋ
Преслица 65

МАГДАЛЕНА РЕЦОВИЋ
Не волим ... 66
ГОРДАНА СЛАВКОВИЋ
Кад пођеш ... 67
ВОЈКАН ИВКОВИЋ
Најлепши сусрет ... 68
ЗОРАН СТОЈИЋЕВИЋ РИКАРДО
Светковине ... 69
Проза ... 71
ДУШАН СТОЈМЕНОВИЋ
Случајни пролазници, *(први део)* ... 71
ГАЛА ОДАНОВИЋ
Морска љубав ... 82
Овде је небо моје ... 85
ТЕОДОРА БУЛАТОВИЋ
А сутра? ... 85
Ноћима ... 85
Између мене ... 86
ВИКТОРИЈА МАРКОВИЋ
Пула ... 87
Рабат ... 87
Рабац ... 89
ИВАНА ЂУРКОВИЋ КОЈИЋ
Ми смо играчке ... 91
На углу усана ... 91
Завежљај ... 91
Јорган од трешања ... 92
На рукама ... 92
Превод ... 93
АЛЕКСАНДАР ЧОТРИЋ
Афоризми аутора шпанског говорног подручја ... 93
Саопштење жирија за награду Најбоља књига топличког писца 2025. ... 103
Тумачења и прикази ... 105
ПРОФ. ДР ПРЕДРАГ ЈАШОВИЋ
Велика књига измирења ... 105

МИЛЕНА БЛАГОЈЕВИЋ
О Ослобођеној ... 111

Есеји ... ***115***

МИЛОРАД ТОДОРОВИЋ
Како истраживати (сложени) предмет психологије? ... 115
БИЉАНА МИЛОВАНОВИЋ ЖИВАК
Загонетка о (пре)љуби (*други део рада*) ... 133
ДРАГИ ИВИЋ
Сећање на цез ... 154

Самобир ... ***163***

ЈАНА АЛЕКСИЋ
Храм ... 163
Конак ... 163
Киснути ... 164
Кћер вавилонска ... 165
Harmonia obscurae ... 166
Будимо људи ... 168
Накнадна сагласја ... 168
Поведи ме до воде, Нина ... 169
Напрслине ... 171
Сага о опомени ... 172
Magna mater ... 173
Modus operandi ... 173
Неизвестан догађај ... 174
Као девојчица ... 175
Од доба Јуре ... 176
Ризница ... 177
Голи живот ... 177
Најлепши дечак на свету ... 178
Стогодишњи рат ... 179
Самсара ... 180
Vita nuova ... 181

Топличка седма трака ... ***183***

ДЕЈАН ДАБИЋ
Хумор као надградња ... 183

Причине ... ***187***

ФИЛИП РОГОВИЋ
Рукописи ... 187

V. NOVAK

V. Hosak
23

Реч уредника

Саша Миловановић

Једину звезду у овој пустињи
Видим своју рану.
Дражнац

Једноставан корак храброг појединца
је да не учествује у лажи.
Александар Солжењицин

Већина је људи заправо не жели, јер слобода укључује одговорност,
а већина људи се плаши одговорности.
Сигмунд Фројд

Свак је рођен да по једном умре, част и брука живе довијека.
Петар II Петровић Његош

А ми,
Поднастрешњичачећи,
поднастрешњићаримо,
поднастрешњени,
поднастрешњујемо,
поднастрешњено,
поднастрешњечећи
Закетмањени!

Саша Миловановић

Драинчеви књижевни сусрети 2025.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ЖИРИЈА ЗА НАГРАДУ *ДРАИНАЦ 2025.* за књигу песама на српском језику објављену 2024. године

Томислав Маринковић, *Шта о нама мисле анђели*, Београд: Архипелаг, 2024.

Један од најаутентичнијих савремених лирских пјесника, Томислав Маринковић (Липолист, 1949), поезију доживљава као чин самоспознавања, као начин препознавања бића свијета у себи, свијета над собом и свијета око себе, а пјеснички језик, ријечи и фигуре тог језика, разумијева као израз стваралачког надахнућа и као дуго путовање до извора тог самоспознавања. Такву врсту трагалачког пјесничког искушења проналазимо у свим досадашњим књигама Томислава Маринковића: *Двојник* (1983), *Извесно време* (1985), *Стихови* (1991), *Сумња у огледало* (1996), *Школа трајања* (2003), *Свет на кожи* (2007), *Обичан живот* (2011), *Невидљива места* (2015), *Вечито сада* (2018). У поетичком смислу веома им је блиска и Маринковићева књига прича *Путовање у ораховој љусци* (2017).

У најновијој збирци пјесама *Шта о нама мисле анђели* тај пут лирске самоспознаје окренут је превасходно према метафизичким просторима и разоткривању тајни свијета који се налази „над нама“, који представља основу обликовања и постојања људског бића, а изнад свега његових емоција и мисаоних потенцијала, као и свеколиког умјетничког надахнућа. То су дубоко одуховљени пјеснички текстови у којима расправља о постојању и непостојању човјека на земљи и његовој вези са космичким хоризонтима. То су размишљања која пјесника и његове читаоце воде у оно вријеме и на оне граничне просторе који су смјештени између земаљског и небесног, као и између материјалног и духовног утемељења. У лирском хронотопу Томислава Маринковића налазимо се тамо гдје се пред анђелима своде сви животни рачуни, онда када сунце заспи, када вјетрови застану, када

трава престане да расте, када пресахну сви наши извори и престану да теку све наше воде, када се утишају сви океани и кад његошевским језиком речено „вријеме престане да ратује са вјечношћу“. То је оно мјесто гдје се отварају метафоре свих наших стихова, гдје почињу, рађају се и ускрсавају значења свих наших ријечи, то је она прапостојбина у којој се поезија стапа са вјечношћу.

Поетичке синтезе Томислава Маринковића на лијеп начин су успостављене и у његовим објављеним књигама изабраних пјесама: *Путовања кроз близине* (2013), *Издвојене тишине* (2016), *Изабране песме* (2019) и *Дуге сенке иза тренутака* (2021). Поглед на књижевност и културу читања на оригиналан начин одсликава и његова књига најљепших приређених прича и пјесама о биљкама и пријатељству *Писац у врту* (2016). Поезија му је превођена на више страних језика, а добитник је неких од највећих пјесничких награда које се додјељују за стваралаштво на српском језику: „Бранко Миљковић“, „Мирослав Антић“, „Васко Попа“, „Заплањски Орфеј“, „Владислав Петковић Дис“, „Десанка Максимовић“ и „Стеван Раичковић“. У таквом одабраном контексту, награда „Драинац“ коју су му чланови жирија додијелили на једногласан начин, као 56. добитнику по реду, само изнова потврђује вриједности овога пјесничког дјела, као што се и на сасвим достојан начин сврстава у низ досадашњих добитника овога изузетног признања.

Горан Максимовић

Одлазак песника

Томислав Маринковић
(1949-2025)

Поједини проницљиви тумачи поезије с правом вјерују да када се упокоји аутентични пјесник да се тада са његовом душом канонизује и претвори у једно ново сазвјежђе читав његов пјеснички свијет. Ових дана смо управо испратили на вјечни починак једног таквог аутентичног савременог лирских пјесника, Томислава Маринковића (Липолист, 1949 – Липолист, 2025).

Од самих почетака књижевног стварања, у осмој и деветој деценији XX вијека, поезију је доживљавао као чин самоспознавања, као начин препознавања бића свијета у себи, свијета над собом и свијета око себе, а пјеснички језик, ријечи и фигуре тог језика, разумијевао је као израз стваралачког надахнућа, као логос постојања и свеколико путовање до извора тог самоспознавања. Такву врсту трагалачког пјесничког искушења проналазимо у свим објављеним књигама Томислава Маринковића: *Двојник* (1983), *Извесно време* (1985), *Стихови* (1991), *Сумња у огледало* (1996), *Школа трајања* (2003), *Свет на кожи* (2007), *Обичан живот* (2011), *Невидљива места* (2015), *Вечито сада* (2018), *Шта о нама мисле анђели* (2024). У поетичком смислу веома им је блиска и Маринковићева књига прича *Путовање у ораховој љусци* (2017).

Како смо већ истакли, поезија за Томислава Маринковића почива на откривању видљивих и невидљивих места у свијету изван нас, као и у свијету дубоко урођеном у нама, али и свијету који је изнад нас у оним вјечним и непропадљивим метафизичким просторима. Такав поетички приступ је на креативан начин можда највише дошао до изражаја у једној од његових најбољих збирки пјесама *Невидљива места*. Маринковић као пјесник снажно је заступао вјеровање да је свијет заснован на укрштају видљивог и невидљивог, тамо гдје се "јасно са нејасним спаја", те да се у тим просторима подједнако исказују лијепо и ружно, трагично и комично, срећно и несрећно, свијетло и тамно, доказано и недоказано. Писање пјесме је тренутак када желимо да запишемо оно што је мисао већ уписала у пјесниково срце.

Пјесма представља повјерљиви дијалог са самим собом, али и свијетом око нас, те свијетом над нама. У том разговору подједнако важно мјесто припада и читаоцима, поготово онда када су читалачки погледи блиски са пјесниковим духовним видицима. У тим тачкама подударања укрштају се видљива и невидљива мјеста свијета поезије са свакодневним животом, али и свијетом прошлости и садашњости. Отуда, настанак пјесме није никаква варка, а подједнако почива на шапату неке „далеке звезде“, на сумњичавом истраживању "нестварних облина неба", као и на понирању "у нераспознатљива поља огрнута тмином".

Родно мјесто лирског пјесника налази се у просторима невидљивог, у данима испуњеним "смоластом маглом", јер пјесниково "унутрашње око" слути и осјећа боље и далековидије од било код другог чула. У томе се налази она пјесникова "лозинка за одгонетање вечности", али и пут да се непјесничкој свакодневици врати смисао духовности и умјетничке љепоте, те да се макар и на тренутак допре до истине људског бића и свијета у којем постоји, до смисла постојања и стварања. Отуда у Маринковићевом лирском језику изнова васкрсава значај пјесничке функције језика са сложеним значењима и могућностима које тај језик носи. Језик је божанског поријекла, као што је и поријекло поезије утемељено у метафизичким просторима, а ријеч као материјализовани вид језика налази се у темељима људске цивилизације. Отуда пјесник посједује моћ немуштог језика помоћу којег разговара са материјалним и нематеријалним свијетом, са бићима и стварима, мјесецом и травом, облацима и кишом, каменом и цвијетом, са читавим спољашњим и унутрашњим свијетом који је испуњен бројним тајнама.

У најновијој збирци пјесама *Шта о нама мисле анђели* тај пут лирске самоспознаје окренут је превасходно према метафизичким просторима и разоткривању тајни свијета који се налази „над нама“, који представља основу обликовања и постојања људског бића, а изнад свега његових емоција и мисаоних потенцијала, као и свеколиког умјетничког надахнућа. То су дубоко одуховљени пјеснички текстови у којима расправља о постојању и непостојању човјека на земљи и његовој вези са космичким хоризонтима. То су размишљања која пјесника и његове читаоце воде у оно вријеме и на оне граничне просторе који су смјештени између земаљског и небесног, као и између материјалног и духовног утемељења. У Маринковићевом лирском хронотопу управо онда када смо суочени са анђелима започињемо да

сводимо све наше животне рачуне. То је онај тренутак када осјећамо виши ниво препознавања бића, онда када сунце заспи, када вјетрови застану, када трава престане да расте, када пресахну сви наши извори и престану да теку све наше воде, када се утишају сви океани и кад, његошевским језиком речено, „вријеме престане да ратује са вјечношћу“. То је оно мјесто гдје се отварају метафоре свих наших стихова, гдје почињу, рађају се и ускрсавају значења свих наших ријечи, то је она прапостојбина у којој се поезија стапа са вјечношћу.

Поетичке синтезе Томислава Маринковића на лијеп начин су успостављене и у његовим објављеним књигама изабраних пјесама: *Путовања кроз близине* (2013), *Издвојене тишине* (2016), *Изабране пјесме* (2019) и *Дуге сенке иза тренутака* (2021). Поглед на књижевност и културу читања на оригиналан начин одсликава и његова књига најљепших приређених прича и пјесама о биљкама и пријатељству *Писац у врту* (2016). Поезија му је превођена на више страних језика, а добитник је неких од највећих пјесничких награда које се додјељују за стваралаштво на српском језику: „Бранко Миљковић“, „Мирослав Антић“, „Васко Попа“, „Заплањски Орфеј“, „Владислав Петковић Дис“, „Десанка Максимовић“ и „Стеван Раичковић“, а непосредно пред упокојење добио је и награду „Драинац“ у Прокупљу.

Маринковић је сваким стихом и сваком пјесмом настојао да поврати онај аутентични смисао пјевања и умјетничког стварања. Вјеровао је да се само тако може одуховити рашчовјечено биће савременог човјека, васкрснути му вјера и нада, а затим га упутити у пуни смисао постојања и стварања. Све то изнова потврђује вриједности његовога пјесничкога дјела, као што се и на сасвим достојан начин Маринковићево пјесништво, сада кад је наставило свој нови живот без физичког присуства свога творца, трајно сврстало у низ великих сазвježђа српске поезије.

Томислав Маринковић

Тај тренутак

Овде тренутно влада мир.
Испијам га с вином испод
нахерене Монеове репродукције
у ресторану који је тачка
око које се окреће град.

Легије крилатих тањира и чаша
очекују напад гладних службеника
који се враћају с посла.
Конобари још једном
проверавају сјај
изгланцаног есцајга који је
спреман за борбу
унапред изгубљену.

Иза прозора,
пред запањеним очима улице,
већ увелико траје рат.
Аутомобили су борбена возила
која надиру према разоружаној
војсци пешака,
дубоко поринутих у своје
паучинасте мисли.

Смрт мора да оправда разлоге своје
двадесетчетворочасовне будности.
Уговор са судбином јој
допушта да може да бира
лекарске извештаје с лица несреће:
инфаркт у сали за ручавање,
или квар на кочницама

само десетину метара
испред пешачког прелаза.

У сваком тренутку
треба имати среће,
али и бити свестан граница
њених натприродних моћи.

Не могу да зауставим
необуздано окретање града
и утишам моторе
на његовим булеварима,
али ближи се крај дана,
почиње свечаност
заласка сунца изнад реке
која достојно може да замени слику
великог мајстора импресионизма,
и створи привид да сам срећан.

Каменичка улица

Као пред капијама провинцијских градова,
у подножју Каменичке улице
време нагло успорава ход.
С кратког повоца космоса,
отргао се зимски дан и цео град,
без борбе, брзо осваја сумрак.

Попут робе продаваца старудије
на калдрми – коју нико није хтео да купи,
моји снови овде не вреде ништа.

Са свих страна одзвањају јадиковке
и наде на језицима миграната,
у стрмој улици која је њихов
мореуз између два света,
нејасне светлости и напуштених
територија таме које се
још увек називају домовина.

Обасипан хладним пољупцима кошаве,
замишљам ватрице успомена,
грејем се на њиховим
пламичцима апстракције.
Улица се пење испред мене,
као сопствени верни фалсификат
корачам за њом.
Стварнија од мене је
моја повијена сенка,
њој су очи затворене
али непогрешиво одгонета,
као слепи песник сонета,
магичне формуле
живота и поезије.

Наднет над једном песничком књигом

Другог краја света неће бити.
Чеслав Милош

Не бих желео да будем
очевидац смака света,
да видим осам милијарди
појединачних смрти,

људе који се пењу уз последњи
зрак сунца на заједничко небо
избраздано пругама
бившег плаветнила.

Радије бих упознао своју смрт
која ме од рођења прати као сенка,
давајући свакој ствари израз
узалудности или претераног радовања.
Замишљам је веселију него
што би ико могао да претпостави,
бешумно улази у собу
и без увода почиње да пева:
Happy birthday to you!

Покушавам да се
присетим питања која сам за њу
смишљао целог живота,
међутим, сва брзо бледе и нестају
као фарови у магли,
речи сагоревају на хладном пламену ума,

јер нема шта да се разуме,
нема шта да се разуме.

Завршило се или почело

Горану Петровићу

Да ли се нешто тек
завршило, или почело?
Песници и филозофи
дуго би се препирали

постоји ли од тога већа тајна.
Али размена између јануарског дана
и божанске светлости је обављена.
Живот је у журби
пресвукао костим
и одјурио даље.

Сада треба пронаћи кутак
у препуној сали библиотеке,
под сводовима од
избрушених облака,
и све књиге написати испочетка.
Новим језиком испричати
шта је, заправо, био живот.
Можда, неодређеног
трајања један дан.
Или карта за путовање
у сва времена.

Не могу да судим јер не знам,
само нагађам у растројству
зимске вечери.
Онај ко је отпутовао бескрајно далеко
са собом је понео и то знање.

Нико

У твојој соби сумрак ноктима
тихо нагриза ствари.
Кораци испод прозора,
без путоказа, налазе пролаз
у невидљиви живот.

Док вртиш непослушан увојак косе,
на сличан начин и свет се премотава.
Неко поново улази у твоју душу
с кофером пуним исплаканих метафора.
Љубав пече као зелени пламичци коприве.

Тихи тренуци царују,
смеши се месец над градом
и будно мотри на омађијани свет.
Ти не примећујеш то. Читаш.
„Ах, како очајање у песми
може да прија“, кажеш.

Ја сам Нико.
И све ти ово говорим да упамтиш:
Мораш сама открити формулу која поништава бол.

Ослушни ветрић у лишћу поред прозора.
То сам ја.
Послушај тишину док између зидова расте ноћ.
Неко је у њој и слуша твоје дисање.

Ја сам тишина

Живот
испуњен
носталгијом
за животом.
Љубав
не престаје
да крчи пут ка другој
љубави.

На послужавнику времена,
све је у свему,
ништа не живи само за себе.
Ја сам тишина и живим у другима.
Морао сам да заборавим ко сам,
своје име, језик и своју патњу.
Твојим прстима додирујем ствари.
Твој глас чујем на сваком месту.
Али остајем нем као
дрвеће на месечини –
и у мени одзвања нечија неописива радост.

Бежећи од речи

Бежећи од речи којима су испуњене књиге,
и од речи које углас изговараху други,
прекорачујемо прагове пруге
и хитамо стазом према ресторану.

Као нешто што се подразумева,
с крошњи топола опада завело лишће,
посуврашени таласи светлуцају
и тихо запљускују обалу реке,
градећи и поништавајући сопствену слику.

После сајамске вреве,
седимо сами,
сами са својим речима.
Чудно свесни новог жамора
што испуњава сваки кутак,
и брзог ширења топлине течности
кроз наша тела.

Ти исписујеш посвету на заклоњеној страници
и пружаш ми књигу Амира Ора,
књигу крцату речима.

Може ли се побећи од речи,
пожелех да те упитам.

Умирила ме помисао да речи су радознале
као деца, и да су свуда где постоји свет.
На сваком месту, у свакој честици времена.
Чак и кад опада лишће, чак и кад заћутимо
да бисмо чули њихов шум.

Сваког дана

Сваког дана помало се умире.
Корак ка смрти је лак,
облаци чисти над
илузијом живљења.

Питање смисла
не решава само човек,
већ кобац у лету
изнад засејаног поља,
пчела у кошници с медом,

патка што гњура за рибом
кроз модрину језера,
а после се пуши
раскомадана у тањиру.

Тачка

Померено из тачке А у тачку Б,
лето у шапату кедрова
у мом дворишту.
У подераној свили предвечерја.
У запитаности која не траже одговоре
већ бритку тишину ћутања.
Лето у ружама на сунцу што
разређује њихову лепљиву крв у жилама.
У оживљеној слици која се
догађа иза ока.
Лето у убрзању поподнева
и немоћи да се кажу толико
очигледно истине.
Лето у сенци не дужој
од женског стопала.
У тренутку кад снови
од универзалног мрака откидају
само мој мрак и буде ме,
лето у тачки између
мог срца и самоће.

У тој тачки је равнотежа.

Гојко Божовић

Томислав Маринковић или посвећеник поезије

Знао је све о пријатељству, биљкама и поезији.

Београд, 11. августа 2025.

Различити писци и различити гласови чине књижевну републику у модерним временима. Нису ретки писци који се више баве својим положајем у јавности него својим текстом.

Томислав Маринковић је био један од најређих. Тих и истрајан човек, био је посвећеник поезије. Говорио је и мислио у песничким сликама. Та стишаност и сабраност препознавали су се као израз оданости једном старом, све старијем умећу и као израз вере да најважније што један песник може рећи ионако пребива у самој поезији.

Маринковић је дуго одолевао у надчовечанској борби у коју се упустио. Боловао је отмено, као што је живео. Немајући коме да повери да напише песничке записе о његовој болести, сам је то учинио, на ненаметљив и утолико потреснији начин, у својим последњим песмама. Тиме је и на крају потврдио своју веру у поезију коју је стишано и убеђено проповедао целог живота. Поезија треба да буде разборит и једноставан, тих и промишљен глас који ће постепено и основним речима исказати основне ствари и вредности људског живота. Па и човеков сусрет с првим и последњим питањима, првим и последњим страховима властитог искуства. У неколико аутопоетичких записа које је написао није хтео да разврсне тајну поезије, али ни да је мистификује и учини далеком од савременика и могућих саговорника. Напротив: као и у песмама, упустио се у стрпљив разговор који ће, једном, можда, довести до смисла разговора и до великих разлога поезије.

Томислав Маринковић (1949-2025), један од водећих савремених српских песника, у Липолисту код Шапца провео је највећи део живота и написао већину песама. Живео је у Липолисту, а пратио све што се догађа у поезији и радовао свакој и свачијој доброј песми. Те радости су ретке, све ређе, па их утолико пре треба памтити и јавно изговорити као сведочанство о песнику који је био дубоко свестан да савремено песништво не чине само његове песме већ све што настаје у једном језику или у тај језик долази захваљујући открићима и преводима.

Знао је све о пријатељству, биљкама и поезији. Искрен пријатељ, одржавао је пријатељства и с млађима и са старијима, јављајући се као разуман и ведар глас. Био је ненаметљив, али је знао када је његов глас потребан. Редак познавалац биљака, поготову цвећа, већ се од биљака учио стрпљивости, природности и песничком занату. Једноставност природе настојао је да преведе на језик поезије која неће бити загушена накитима, већ говорити једноставно и у ритму постепености. Ко зна колико је цвећа по кућама и канцеларијама у Србији потекло из расадника браће Маринковић. Под дубоким и разгранатим крошњама дрвећа у свом дворишту у Липолисту направио је читаву позорницу поезије и разговора кроз коју је прошао већи део неколико генерација савремене српске поезије.

Песме Томислава Маринковића полазе од повлашћених тренутака свакодневице у којима се, у смени тамних и светлих принципа и у њиховом додиру и прожимању, указују саме основе истинске егзистенције. Ти тренуци, независно од тога колико су трајали и да ли се до њих долази поступком меланхоличне евокације или пак лирском дескрипцијом која настоји да очува ненарушивост првобитне експресије, постају вечито сада песничке уобразиље и људског искуства. Пажљиво истражујући стварна и могућа искуства, оно што се памти и оно што се слути, песник је откривао временске слојеве који се стапају у непроцењиво и вечито сада искуства. Тог једино искуства које, заправо, имамо и које је утолико важније што се тако нагло и незаустављиво пресипа кроз наше прсте. Овај медитативни и меланхолични песник је тако истанчано знао да осети и важност и краткотрајност тих тренутака „скупљих вијека“, отплаћујући тиме „још једну рату поезији“.

Песничко умеће Томислава Маринковића врхуни у књизи *Вечито сада* (2018), у Изабраним песмама објављеним у „Колу“ Српске књижевне задруге (2019) и у књизи *Шта о нама мисле анђели*, објављеној прошле године у „Архипелагу“.

Последња од ових књига звучала је и у часу када се појавила и у тренуцима док се опраштамо од песника као књига опроштаја од ствари с којима се ни песник ни песма не могу раставити. „Колико је нереченог / остало да се каже, ко зна?“, питао се песник још у песми „Врата поезије“ у књизи *Свет на кожи* (2007). Откриће и одржање смисла као одржање живота постало је основни садржај књиге *Шта о нама мисле анђели*. Питање смисла указује се као одсудно питање и када се стихови нађу пред границама „иза којих се нико вратио није“, и када се над животом натскрили сенка краја, и када се губитак извесности указује као једина извесност.

Одржање смисла услов је живота и услов је виталности која се изнова обнавља, као и живот сам. Казана гласом меланхоличне стишаности, стрпљиве расправности и песничке отмености, фигура Маринковићеве поезије се из живота на земљи, међу благословеним биљкама и мноштвеним предметима, међу градским призорима и усред природног обиља, окреће погледу нагоре, према анђелима којима има шта да се каже и од којих има шта да се чује.

Последњи поздрав, али не и последње читање.

Збогом, Томо!

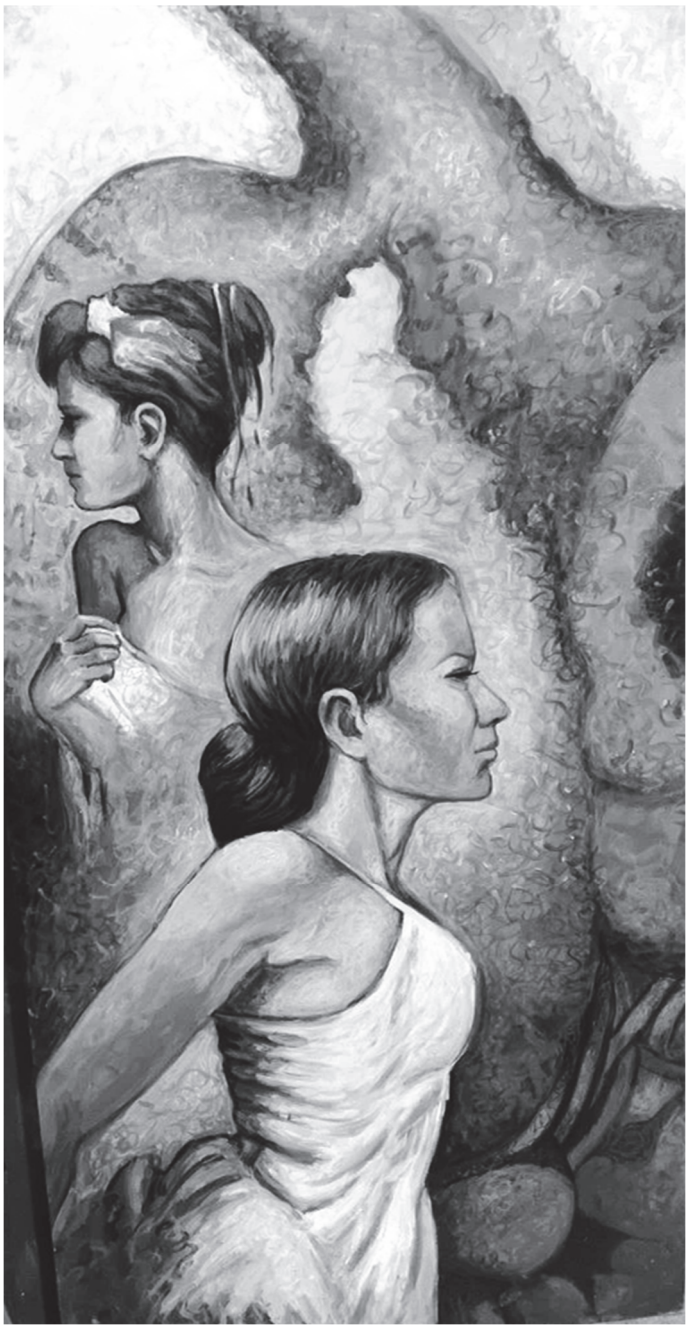

Песници Драинчевих књижевних сусрета

Дубравка Матовић

Прочитаћу Хандкеа

Купила сам Хандкеа
на пумпи на ауто-путу
кад сам се враћала с помена.
После сам заборавила на њега,
а на смрт брата мање.
После се на мене сурвало
камење администрације и тачног времена,
хватам свеж ваздух на рупе.

Управо сам срела Хандкеа
на полици кад сам додала нову књигу.
Купила сам га у једно зимско послеподне
док су кроз сумрак фарови
сијали на оптимизам,
у доба дана највећег склада
кад сви с посла идемо кући,
ни гладни, ни жедни, где имамо мир.

Мир је у вожњама у сумрак,
у међупростору од врата до врата.
Мир је и за њега данас,
четрдесети је дан.
„Драги гости, вечерајте,
и помените нашега Милета.“

Купила сам Хандкеа
и прочитаћу га кад почнем
да читам књиге на чекању.

Читајте, људи,
и помените
мога Милета.

(*Историја баштованства*)

Гледамо се

На њему је нелагоде,
а овај је други ту фазу прешао.
И њему су црвени образи,
јер је проблем пивом решио.

Она се сакрила иза моде,
а другарица о моди везе нема.
Обукла упадљиви блејзер, села,
запалила и само везе.

Ми гледамо Русе
са симпатијом и занимањем.
Има могућности за анализу
у гомили са братијом:
ту су Руси и други странци,
ови су овакви, они су онакви,
а ми смо.

И опет бих се заљубила у тебе,
и ти би се у мене,
јер овако гледано споља
свима нешто недостаје.

Овако гледано споља
рачуница је јасна.
Онако, с љубављу, изнутра
брат изда брата,
а не би жену своју...

(*Историја баштованства*)

Привременост

Привезала сам дрво
селотејпом за стуб,
продужила му живот привремено.
Не могу да доручкујем.
Управо одбацујем
„не бих ја то могла“
у страну.
Шушти водопад булеваром.
Како не оглуве све те животиње
што се уливају у аутопут?!
Усидриће негде свој ауто.
Ићи ће негде. Радиће нешто. Живеће.
Изливање сата у време.
Навала свега кроз све могуће излазе.
Ослобађање је одрицање.
Ако нећеш,
вежбај капитулацију.

(*Млеко*)

Другу за стругом

Замисли да умем
да направим шраф.
Могао би га додирнути,
окренути, зашафити.
Том шафу ти би нашао сврху.
Замисли да се питаш
каже ли се шаф или шраф.
Ако ти решим дилему,
тај би одговор за тебе имао сврху.
Ти би супротставио песму и шаф?
Можда стварно умеш да га направиш?
Твој рад има своју цену и сврху,
мајсторе, ценим те због тога.
Ти ниси вадио руду, топио камен,
сковао алат за гвожђе.
Ја нисам створила, слова, речи,
оловку и папир.
Као и шраф и ова песма постоји.
Можеш да је окренеш, обрнеш,
прочиташ.
Не можеш да је зашрафиш,
а кад је додирнеш о твом шрафу пева.

(*Млеко*)

Власта Младеновић

Велика судбина поезије

Поезија је велика песничка судбина -
у ноћи пуног месеца ласка ми Бодлер,
и док ме опчињава таштина,
у лепоти речи препознајем звер.

Аполоне, прозрео сам твоју намеру,
узалуд ми шаљеш лажну Клију,
док пишем ја мрем, али знам меру,
мене не можеш одрати као Марсију.

Ово ти говорим у гордо лице -
не марим за твоје пакости и немилице,

своју ћу кожу скупо продати,
у пакао поезије са мном ћеш и ти.

Поезија, драма

Што би рекао Андрић,
те речи не додирују више
моје срце, ни мој ум.
Поезије који је критеријум?
Не учествујем у разговору.
Са мирнођом гледам
"Представу на Бродвеју",
једни пуцају, други се смеју,
будибог с нама.
Поезија је само моја драма.

Допире мој глас

Опште је глувило,
нико никог не чује,
ипак допире мој глас,
вапај из балканске пустоши
допире до тебе.
Свете, ти си мој спас!
Песма о свему сведочи,
једини траг о земљи
које више нема,
"ој, горо, горо ле зелена".

Опасне риме, римејк

Враћам се на почетак драме,
магловито, али јасних чињеница,
присећам се свих тих лица:
песника, доушника, издајника, убица.

Не знам како сам избегао
улогу ритуалне жртве
у пакленом сценарију,
можда смешним песмама
пред страшним џелатима,
тек отвори се небо
и сручише се модре кише.

И би потоп,
потопљене су све моје наивне наде,
али никад више, никад више
мене не могу продане душе да изненаде.

Орфејево наслеђе

Препознајем пределе у којима бејах срећан,
све је исто само нема људи.
Силазим на врело, а које беше Хипокрена,
захватам свој лик, али нисам ја Нарцис,
бистри се мој ум
и чујем векова шум.
Тешко је моје наслеђе,
нема тога у Хомера,
и следим пут, далеки рукопис,
земља и небо су мера.

Песник, незаштићени сведок

Не износим доказе
пред лажне судије,
не откривам тајну речи,
будућност поезије.

Знам ја да је песник
незаштићени сведок,
и да сам ништа не могу,
зато пишем само Богу.

Песници, последњи мазохисти

Шта је требало Тину
да мртав озбиљан
забавља књижевне шарлатане,
лажнима да говори истину,
ноћ је била његов сан,
а будућност никако да сване.

Шта је требало Драинцу
да бескрајно гладује,
немајући ни хлеба мрвицу,
док се сита елита радује,
продане душе сваког режима,
чему утеха у крвавим стиховима.

Шта је требало Бранку
да изазива песничку судбину,
кад зна се ко држи банку,
а који за поезију гину.

И данас тако, песници исти,
последњи су мазохисти.

Проф. др Христо Петрески

Пропуштено

Чему жал за пропуштеним, заборављеним
Буди сигуран да ти се неће никад вратити
Као риба која се откинула с удице
Као јабука што је сама пала с гране
Јер се неучињено, маштано, тек слућено
Никад не понављају у првобитном облику
Нити ће икада стићи до коначног лика
То је само самозаваравање врховног творца
Ослоњеног лактовима о рам прозора
Што не отвара уста због унутрашњег крика

Не зови назад изгубљено
Што се није догодило и поновило
Што нема разлога да се деси
Не, немој сањати и буди уверен
Да ће иста водена змија
Поново прогутати исту рибу
Која се за трен преселила у царство животиња
Да би надмудрила агресивне и самољубиве
Те вечне заточенике непоновљивости тренутка
Бездушне луталице на стрмим и тамним странама вида!

Превод: Ристо Василевски

Простор

Како се осваја простор
Ако не обичном фротирском крпом
Сламнатом простирком, вуненим ћебетом или ланеним чаршавом
Битно је заузети што више крупног песка
Меке зелене или жуте осушене траве

Док се мокраћом паса обележава територија
Шаторима, сунцобранима, пластичним столицама, столовима и тендама
И мислима да је свет веома мали
Велики колико привремено заузето туђе двориште
Које је освојено без иједне изговорене речи

Застрите цео мали свет великим крпама
Оградите све воћњаке, баште и њиве
Куће и дворишта већ имају тарабе, високе зидове и гвоздене капије
Њих само лаке птице могу да прелете
Дворце, куле и замкове да надлете
Ни човек да се помоли, ни кер да залаје
С оне стране замагљеног, невидљивог, урокљивог
Где ни мрави више не праве мравињаке
А простор је већ сувише мали за толике сеобаре!

Превод: Ристо Василевски

Окрени лист

Окрени лист
И када листа пре њега није било

Окрени други лист
И када нема трећи

Окрени лист не само због окретања
Већ и због скретања

Окрени лист и оловку стави
Између два ненаписана листа и неисписана писма

Јер најгоре је ако оловка сама почне да пише
Или нема ко с њом, неће више да уздише, па и ко да је избрише!

Превод: аутор

Један човек

Један човек
Само што би устао из кревета
И изашао би на балкон
Помишљао је да може да летне
Подигао би високо руке као крила
И почео би непрестано да маше
Али притом се и бојао да уистину не полети
И да као олово на земљи срушен не падне

Други један човек
Стајао би дуго на највишој карпи
На највећој каменој планини
И чекао најјачи ветар да дуне
Иза његових крхких леђа
Не би ли му смањио тежину
И одувао га тамо где никада није био
И ногама не би ни до смрти стиг'о

Трећи један човек
И када би се попео на најмање дрво
Везивао се канапом и ужем око појаса
Јер бојао се да случајно се не оклизне
Или да га ветар и поглед не занесе
Па да комшији попу непозван и необријан
Још рано ујутру док се дан није ни разданио
И сунце није ни угрејало, а он мртав у дворишту падне

Не, није тај први, други, трећи човек био пијан
Или да је увек желео нешто четврто да му се деси
Већ је његова знатижеља била увек већа од највеће знатижеље
Једног обичног човека и смртника који од рођења

Погрешно је мислио и веровао да никада не може да полети
Па није излазио на балкон, није стајао на карпи и није се пео на дрвету
И никада није сем што је само подигао руке и лењо почео лагано да маше
Истински хтео и знао да (по)лети, па питање је да ли ће и његови потомци хтети...

П.С.
Само што сам устао и видео како се један врабац врти у ваздуху, па нисам био сигуран да ли се учи да лети, или исувише зна, па прави бравуре и ето написао сам песму о томе (о летењу, о човековој немоћи, о маштању, о узвисивању, о непокушавању...)

Превод: аутор

Врач

Ја сам врач који лечи
Људе од мојих болести
Ја боље познајем њихове
Него ли своје

А ко не зна шта је његово
А шта је њихово
Он и нема ништа своје
Већ за све туђе каже моје

Зато сам ја постао врач
Одједном настао и нестао
Имам лечебну моћ
Да све видим јасно као ноћ

Да уберем само стасале и зреле плодове
Да речима распрострем и обришем подове
Не волим ја вештачке и накалемљене риме
А зову ме врач, јер ми не знају право име!

Превод: аутор

Виктор Радун Теон

Кристални водопади

Приказе

док сањаш, из твојих очију израстају
пелин и маслачци
обелисци времена остају
тамо где смо их замислили
у нашем врту који се непрестано обрће

дотичем твоје дојке
бунцам
шта је стварно сад питам се
да ли је дотицање трагање

крик који се не може потиснути
на дно

Коани

Који је језик реке
Да ли постоји приближавање
У којој тачки заборављамо своје лице
Где завршава крхотина
Зашто пучина не може да остари
Како се улази у врт

Да се вратим на прво питање
Да се сетим
Ко је тај који пита

Маска постојања

одједном је све прекрио мрак
све је усисано у ништа
воља за игром је угашена
ерос се распао у прах

само је тачка остала
да светли усред те пустоши
најпре стидљиво, а онда све смелије
дрскост бића

неуништива клица страсти
за поновним рођењем
а Он је својим бесконачним оком
све то посматрао
и смејао се

Додир

пробијам се кроз шуму сребрних дозива
оно што протиче мојим капиларима само су одјеци
и фантастична гнезда пребивања и прелажења

попут огледала
кристалишем сваки дрхтај, сваки шум на који набасам

заклео сам се на преображавање
снег који тужно копни застаје и одједном чујем лепоту молитве
којом се његово бело тело враћа у нежне просторе епифаније

док ти стојиш у оси света, прозирна као игла васељенске еухаристије
изван шуме, изван космичких крикова, изван понављања

Јордан Плевнеш

Раде Драинац и међународна поетска боемија

Из космополитске перспективе светске поезије

Српски песник Раде Драинац (1899-1943) преноси међународну песничку боемију - из Париза, преко Београда и Скопља, на цео Балкан, као облик Хипноса против масакра оркестрираних од стране светске тираније капитала и војне моћи.

Јер свака његова песма и свака његова књига
зраче бескрајном љубављу-
која је темељ светске духовне цивилизације.
Раде Драинац је као нови ванвременски Архимед
који тражи ослонац
да покрене Земљу-
која се окреће око своје осе
у само њему знаној Утопији.

Јер ужасима историје
он се супротставља стиховима
у којима је научио и Камен да пева.

Да је најлепше од свега не живети,
или живети само у песми,
пратећи траг античког трагичара Еурипида,
који је пре 2500 година написао:
„Најлепше од свега заправо је - не родити се!“

У Скопљу, у мојој студенској младости,
поред Вардара сам откривао стихове Драинца
између два рата, у виду летећих метафора.

У Паризу сам откривао сале где су се приказивали
неми филмови,
а Драинац свира виолину
и кроз виолину открива стихове
Рембоа, Бодлера и Верлена.

У Сокобањи сам био на истом месту где га је будући
балкански нобеловац
Иво Андрић посетио годину дана пре његове смрти.

У Београду сам прошао поред његовог гроба где је
Миливоје Живановић
Рецитовао његову песму „Нирвана“.

„Шумне ноћи ко јавори сињи
Тамом гробном леже ми на длану
Болестан сам много... много!
Једину звезду у овој пустињи
Видим своју рану.“

На свим кључним митским местима балканске
боемије
још увек се прича о Радету Драинцу,
као љубавнику многих балканских дама
које су се поистовећивале са Мерилин Монро.

Он нас и данас подсећа да једино
поезија, љубав и музика
буде у нама орган звани фантазија.

Јер Раде Драинац, ти си и сâм фантазија,
и сâм револуција и хипноза.

Ти си вечити љубавник и боем Балкана,
истог оног Балкана који политика
свакодневно претвара у индустрију мржње.
Ти у одсуству спасаваш Балкан, свет, Европу и планету.
Ти сам си ванвременска поезија.
Смрт против тебе не може ништа.

Viva Drainac, Viva Poesia Aeterna!

Париз-Скопље, 20.6.2025.

Трајче Кацаров

У глави Радета Драинца

Падала је киша,
пут је био блатњав,
у пољу су зреле шљиве.
Уђосмо у двориште
кад ситна девојчица
позва своју мајку.
Сељанка дође и рече:
„Ја нисам одавде!“
Кућа беше празна,
ту и тамо понеки предмет,
и ништа више нисам очекивао.
Јер кад песник крене у свет,
све трпа у главу.
Глава му расте,
сви око њега се чуде
како да речи све то издрже.

Поезија

Ангелина Животић

Из рукописне збирке „Наша матка“

слушам сирене са насипа
обалска стража чува напуштени светионик
рупице на џаковима пропуштају ситан песак
то боли уши успаваних китова
некој принцези Таравати од тог лупкања
излази плик
мама спава увијена километарским јорганима промаје
не чује ништа
светионик гасне испод трепавица
покушавам да дремам
али ми не да трућење њеног срца
помислим: како је ноћ пуна пликова

Игра ролетне

крај тебе:
знојави капци
завејане очи
чета пантомимичара
пеца
голим прстима
истину
у мутном зраку

ти мали човече
пего сунчана
ти што наопако
окрећеш лежаљке на плажи
јеси ли од слова мањи?
зрно песка растресита прхка земљо
шупљино стено каменчићу
шкољко на ланчићу кроз иглу провучен
кроз рибарску мрежу
сито ситније од злата
ти што бројиш колико се пута ехо
протакне морепловцу кроз ухо
хемингвејски
од слова јеси ли мањи?
сломљено перање црвене рибе
крв ниси канута по острвском платну
плућна алвеола распрснута
мрежу ми кроз мозак
електрану
кроз мозак ми
поглед на тебе створи
мањи јеси ли од слова
које о теби кроз стампедо малина одзвања?

Из рукописне збирке „Земља из које вире зуби“

ставио је зубе на суву земљу
стегнуте око врбиног змијоликог корена
савијао прсте и језиком тражио млеко подземних плодова
лишај је цурео сушу низ камење
загледан у маховину постајао је јастук на њој
мекан попут теста пуног мајчиних суза
ставио је зубе на суву земљу
а неколико сати пре тога на радију је најављена киша
успавана задржава се изнад облакодера
мирише снопове спаљеног лишћа

бумбари падају укрштајући своје длачице
с његовом косом
древни потези мачевања
шуште маховине сабране у два жбуна његове главе
сети се да код куће има пола сока од јагоде
другом половином је обријао браду

Aurora borealis

запаљеним прстеном ока
посматрам кртоле како из леда
буде микробе
прорастајући крунице лала кроз свој желудац
земља се потреса корацима дива
длака ирваса пупи чудним цветовима
помислим – боровнице у телу кремпита
онда се нада мном разлије звезда
дођи бубо у своју кућу
иде деда да те чека
иде баба да те чека
кроз прозирна крила пчела
бљескају медвеђе очи
трава се угиба и весело гори кров света
сунце се опет жени неком скандинавком
из мене клија неурастенија
загледана у небо сливам киселе сузе
по снеговима
рибљим пијацама
кукурузима
једрилицама које плове кроз пешчану олују
погледам ближе
мрави се пењу по лалама
црви нагризли угинуле ирвасе

Биографија:

АНГЕЛИНА ЖИВОТИЋ (Петровац на Млави, 1997) апсолвент је на Катедри за српску књижевност са јужнословенсим књижевностима Филолошког факултета Универзитета у Београду (генерација 2020/21). Ужа област њеног интересовања обухвата народну књижевност и антрополошка проучавања културе памћења, с посебним нагласком на теме Холокауста, Другог светског рата и живота на маргинама друштва. Полазник је курса „Студије Холокауста“ Центра за студије сећања у Крагујевцу (ФИЛУМ). Похађала је програм летње школе „Anthropocene Fictions“ Свеучилишта у Ријеци. Пише књижевне, позоришне и музичке критике и приказе, поезију и кратку прозу. Приказе је објављивала у књижевном часопису Кораци, а поезију у *Рукописима* 47 и 48, фанзину Зелени коњ, часопису Стиг и на арт блогу čovjek-časopis. Освојила је прву награду „Тимочка лира“ на Фестивалу културе младих у Књажевцу 2025. године за песму почетног стиха „груди“. Исте године је њен рукопис „Наша матка“ заузео друго место на књижевним фестивалима „Слово Горчина“ (БиХ) и „Ратковићеве вечери поезије“ (ЦГ). Рукопис је био и у ширем кругу за награду „Млади Дис“. Преводи савремену руску поезију. Дописник је фанзина WHITE RIOT! и сарадник у Јеврејском културном центру.

Марија Стојић

Војников длан

Абордаж

Јесен и зима, први пут изистински видех да су једно. Наше крви
измешале се на снегу,
измешао се снег са лишћем.
Ја био сам он, они, ломио, на колац набијао... Да бих био ја, да
бих претекао...
На крају обојица на коленима, ја њега у леђа, он мене у трбух.
Без метака, без бајонета...
само руке. Њима више није старешина управљао, већ ми сами
зарођени у победу.
Снег никако да почне јаче да покрије нам жељу за животом,
оним заборављеним.
Измицале су нам слике дечаштва, дуванског дима са тавана,
голих жена са уличних
ћошкова, дедине еполете, кућне стрехе. Тог позива...
Кукавичлук је прштао на све стране док смо заклетву
испуњавали и говорили у себи
Напред марш!
Тако се крвљу испричасмо, из крвопролића трава порасте, из
крволочства побратимство
настаде.
Оком у око, длаком у длан док обојица једног не остависмо на
улици пограничног града.

Самопрозвани Месија

Не знам одакле ми помисао да сам могао да раздвојим град.
Идеја да ћу избавити
ове маслинасте трубадуре. Гладан, крволочан, упишан, горљив
сваку сам пушку упамтио, прашину угасио, гроб обележио

Као да сам стварао црвено море сопственим длановима и
заглавио се потом у води
јорданској
Спаситељом сам се називао док се са цркве звоно чуло и држао
проповед како би боље
видели моју епифанију. Под земљу се глас поткопавао а мирис
гробова се ширио међу нас
Блатом намазан умишљах да сам мироточив да би се иза мојих
леђа церио Месец.
Нама аветима са заслепљујућом оштрицом

Авиаријум

Полетела лево, слетела лево, зажелела да пева, отпевала колико
жели,
хтела да кључа, покључала колико јој треба
Своју ништавну слободу пригрлила крилом и дунула јој у ноге
Развлачила се кавезом мрзећи своје и дичећи се ограђеношћу
Ја, њено субиће, гледао сам је у мислима и писао јој стихове да
је ослободим,
репетирао да је упозорим
Чекала је ноћ да звезде буду јој ближе како би умишљала да је
тик испод њих.
Узнемирена је била том близином

На огледалима око себе видела се са својом ругобом и помрачењем
Ја поткопавам град, она себе.
Јер за друго осим за необуздану пожуду црвене боје није ни знала

Tertium non datur

Нема оклевања! Спас или пропаст? Лимб или Емпиреј...
Спреман си за крв, тако се и понашај. Обезбеди мир!
Tertium non datur!

Немој дивљати, још као одојче пролио си крв коју си дојио. Сада си човек, проливаш
свесно и бујаш у безочног.
Сети се како су те слали у школу и поверавали сеоску децу
путем јер био си највиши.
Они мислили и најјачи
Другачије пиши та слова и држи гугутку која својим пером
гарави ти лице неким чудним
мастилом писанија
А сада иди даље и гледај у дланове које ти дадоше на рођењу

Непостојећи дан

Нулти дан? Умрли дан... Дан после рођења? Или дан после смрти...
Ми или дан непостојећи, ко је?
Јесењи дан...
Ја као дан постојао нисам. Само сам био барут, дим, калибар.
Расплећан од поезије која ме винула овде међу разјапљену
гомилу – јер само смо гомила
непостојећа која проживљава један исти дан оштрећи ножеве језиком
Наша је цика већа од нас и гута нас као блато које постајемо
овако непостојећи
А треба да покривамо саборца док доноси важну поруку из
даљине. Непостојеће...
Зар битно је где смо кад не знамо поред живог или мртвог
будимо ли се и када бићемо
само број
Јер тог дана непостојећег постојали су наши дланови жућевити
и црвени са видљивим
линијама које пушке не брисаху
У нама и са нама, уз пролазност бледу на челу, пролазио је и тај
дан непостојећи

Миљан Николић

Чекајући пјесму

Бескрајне бјелине којима
нема ко проћи.
Пјесме су зашле иза видика,
испод коре.
Остајемо негдје,
немушти и беспомоћни,
да чекамо сами
да нам ријечи се отворе.

Чекајући на нешто
што је одавно прошло
и што се догодило
у одсуству човјека,
наше вријеме се
овдје начисто потрошило,
а вјеровали смо нијемо,
трајаће довијека.

Коме ријечи сад, у какво се
језгро сам свити?
Пјесме коме,
кад упразно збори проза?
Скарабеј гура свијет
згурен у слијепој орбити

и све је већ било једном
и све је речено,
остаје да траје
ова датост малерозна...
у бездан док не раздамо
све што је путем стечено.

Подгорица, септембар 2025.

Непотизам и ренесанса

"Нико не може да ти изгради мост
преко којег мораш прећи реку живота —
само ти сам можеш то учинити."
Ф. Ниче

Сакупљао је носеве и удове
древних скулптура посијане историјом
вјечитих почетака без краја и утјехе...

Поправљао прсте и отучене пете
лијепио малтером своје поетике техне.

Писао мадригале и сонете
на корици брезиног стабла
и лисјем прокуваним у седам
вода видао ране Сапфо,
њених снова намјесник.

Дуга су доба у његовом врту
расула јаглаце и калопере.
Међу тратином
зари се Зевсов нос
од прекомјерне употребе
отупио, мућом Перуна посјечен...

Он исуче из џепа на лијевој страни кошуље
марамицу и у њу пови његово височанство.

Једном је ребро Адамово
у постељи својој ко најрођеније љубио сопство,
од тада има и ера скоро,
но то је било у младости...

Сада сакупља само Хеладу, нема
времена за новотарије,
он, намјесник снова
и порцуланских мостова
преко Стикса градитељ.

Подгорица, јун 2025.

Унутарње мјесечарење

Унутар себе за тим трагом којим јесам
ходач средином друма, плесач на жици...
упутити се испод властитих небеса
негдје унутар ријечи, у рођеној самици.

У недоглед помаћи границе свог вијека,
док не изгоре заблуде у бићу укоријењене.
Пољубити усне оној која скамењена чека
негдје на рубу сна, на прапочетку васељене.

Преметнути се у сијев из ове немуштости.
Презрјети маловарошки свијет болећив...
Загристи бићем у властите кости.

Истјерати из себе све што је вишка;
прочитаног, наученог свега се одрећи —
и у свод се издићи као извиискра!

Подгорица, јун 2025.

Сукуба

она се појављује ни из чега.
прамен косе на мом столу остави
крај прозора у коме
ломе се праскозорја
и прије него усним
увиру годишта и
осипају се сати.

она се појављује увијек
кад се не надам,
а наде је преостало
тек колико
у напрстак да се захвати.

споро одмиче вијек.

— човјек би да је налик
свом богу, да заузда вријеме
и потчини под собом све.

жена само да је он човјек
и да не претјерује
у свом доказивању бесмртности.

све су религије
утјеха оних
који нису у себи
пронашли никога
до празно мјесто
испуњено
жељом за доминацијом
и вјечитим собом…

ни из чега то
она се појављује.

ноћу ми на усне полаже ријечи
које уз сукрвицу искашљавам
на хартију након буђења.

Подгорица, октобар 2025.

Waltz марионета

Марионете се врте преко плесног подијума
о нервна влакна прикачене за прсте Црног Ткача.
Цијела игра креће из једног колективног ума,
пресудно је тек, да си спретан, да си тачан.

Марионете се овлаш такну ликом, при покрету,
кад waltz им о струнама низ крте удове крене,
све друго престаје, да постоји на том свијету,
на позорници... клецају лутке безимене...

Из вергла звук кроз коморе мрси им споне;
што их 'преже туђа воља, да се крећу, да се ломе,
од њих нећете чут' нити јаук, нити плач...

Зашто се након игре, кад застор сцену заклони,
свака сама за себе, у свој тамни кут склони?
... то можда не зна, чак ни Црни Ткач!...

Подгорица, април 2024.

Постајући Darth Vader

Ујутро кад устанем прво што урадим
скинем паучину са лица, отресем снове из главе;
свој лик разазнајем у зрцалу. Чистим дупљу
од ријечи засталих између редова зуба,
умивам своју маску, како би боље пристајала

свијету ког затичем са те стране призора.

Исциједим лимун и мегнезиј у чаши воде расточим.
У своје црне чизме се пободем и напријед низ улицу...
избјегавајући немила возила која однедавно
и по тротоару у оба правца крстаре...

Убави жвакачи кумове сламе и коњске снаге
гутачи у средствима за ублажавање стварности,
слијевају бијес свој на аутострадама...

Учим се како преживјети у саобраћају.
Дозирам вријеме колико да се не овредозирам
садашњим тренутком. У емисији издувних гасова,
са завидном дозом фрустрације, гужвам се до радног мјеста.

С капутом на рамену, штулићевски прескакујем локве...
Нетом потом, набадам главом лоше вијести
за стаклом студија за снимање радио прилога,
возам реглере и пеглам тонове за новости дана
у 15 часова, затим и вечерни дневник у 19,
моја је дневна норма коју редовито премашим
понеким изванредним згодитком у виду
црне хронике, рафалне паљбе у једној
од обудовелих варошица...

Колико човјек може да истрпи безумља
а да и сам не изгуби разум?

По свршетку радног дана крпим вјешто
своју психу оним што ми је на располагању
уз *rhythm and blues* са мембране стерео уређаја
у црвоточини сопствене имагинације
дочаравам, да сам неко или нешто...

Уз пивски квас и лирски надјев
конзервиране меланхолије,
нема сумње постајем
плаћеник тамне стране силе —

Vader из провинције,
и већ удишем на шкрге то
што је од озрачја овог вијека преостало...

Између бетонираних блокова Подгорице,
зазидан у сопствену мисао.

Подгорица, јул 2025.

Биографија

МИЉАН НИКОЛИЋ, есејиста, пјесник, рођен је у Хрватској, у Загребу, 18. августа 1977. године. Од 1992. године живи у Црној Гори, у Подгорици. Филолошке студије, Одсјек за српски језик и јужнословенске књижевности, завршио је у Никшићу.

Пјесме су му заступљене у четири зборника поезије: „Дан послије будућности“ (1999), „Флуид“ (2006), „Седам ноћних рукописа“ (2007) и „Савремено српско песништво у Црној Гори“ (2008). Приређивач је и коаутор књиге поезије „Предио у праскозорје” (2008).

Објавио је двије књиге пјесама „Увод у Итаку“ (2014), у издању едиције „Хододарје“, Матице српске из Црне Горе и „Лептиров пир“ (2019), у издању едиције „Нови талас“, Удружења књижевника Црне Горе.

Од Удружења књижевника Црне Горе (2022) добио је књижевну награду „Видовданска повеља“ за критичко-есејистичку валоризацију савремене српске књижевности у Црној Гори.

Уредник је рубрике за поезију у часопису „Стварање“ (часопис Удружења књижевника Црне Горе) и сарадник је у улози новинара Радија Црне Горе 1 (емисија „Културна панорама“).

Ради као снимателъ звука у Радију Црне Горе.

Сања Радуловић

Словода

као дијете
преварено у игри
реметим правила прећуткивања
пробијам замјесу оморе и страха
као поглед нијемог пјесника
који се заклео да неће више никада
водити љубав с пјесмама
трепери непријатност
мешкољи се
раздваја на дужност и непослушност
на грубост и пријетњу укидањем њежности
сопству и свијету
наоружава голим рукама и одлази
тамо гдје не постоји ништа
што није спаковало кофере
а некад се звало моје
ту
баш на том мјесту
да ископа нове темеље

Сјећање на тебе

личи на куповину у посљедњем тренутку
на празне рафове и смркнуте трговце
на колица која гурају купце и подсјећају на рекламне слогане
на савремену срећу и друштвене мреже
на прославу матуре на којој се размјењују утисци о пропуштеној младости
на људе који немају времена кад ти највише требају
на бол која почиње у грудима и траје сатима
на мисао која обузима и не пушта
на опсесију чишћењем и немир у стопалима

непристојност неодговорених порука
на опрости ми које касни годинама
нагриза посуде
у којима се може скувати ручак за двоје
залуд стављам поклопце излази у виду паре
увија се грли ме мокрим рукама
навлачи ролетне заврће гријање топло је претопло је
постељина има свијетло ружичасте цвјетове
ноћ је краткорука и тихо уздише
ујутро буши рупе по зидовима
и на њих качи преживјеле снове
на штрику суши неиспуњене жеље
требало би на вјетру да стоје
на пристојној удаљености од погледа
сјећање на тебе
има рогове и колико год их подигнем увис
увијек ме изненаде убодом оштрим ивицама
иза леђа носи кајање испред страхове
има очи упрте у звијезде и чека боље аспекте
боле је копља пије лијекове
јер стријеле су чачкалице једва видљиве али опасне
личи на ничеов мит о вјечном враћању
претпоставку преткињу свих слијепих улица
вожњу рубом кањона
непалску егзотику туристима са запада
жељним узбуђења
на пјесму из вртићких дана
након које не пуцкеташ прстима
након које не вичеш ураааааа

Проток

видјела сам ријеку
модру и тиху
беспут

у даљини мост
земљан и крут
извирила је слутња
бљеснула бјелина
налик на путоказ
мјесечев круг
подигла се прашина
ја сам дрво
хоћеш ли ме заискрити
овдје су ми родитељи
(један камен се исправио,
кравату затегнуо
други је само климнуо)
кад шапнуо си: да
вода се откотрљала

СлавицаПејовић

Душа у души

Има ли је
У непроходу урвина Безимених Пенелопа
Пламену неугасле ватре Прометеја
Међ' једрима разапетих бродова који не крећу
И сузи Ифигеније док ветрове чека
Не би она ту и би
Не видим је
Узалуд је тражим
А знам ту је... ту негде скрита

Призивам је тихо
Ноћу
Дан да не пробудим
Да само са мном прича
Усплахирену наду и уздахе срца ми утиша
И мирну Сунцу ме да
У муку
Још тише Он ми прозбори:
Твоја судба сам
Твоја мисао
Не тражи даље
Ту сам, ако ме има!

Светлана Перишић

Преслица

Испредам живот на преслицу
Па онда препредам, гладим.
Колико је још остало на кудељицу?
Колико још треба да радим?

Животне путеве у клубе мотам.
Некад се пређа истањи, покида.
Саставим и идем даље, не падам.
Са очију паучину навучену скидам.

Слажем све мисли у песму, риме,
као кад ореш и бразда за браздом иде.
Поносна хоћу да будем, да имам чиме.
Нека сви моје нажуљане дланове виде.

Кад лети удари оморина тешка,
на обрамицу животне дане вучем.
Притегне назад, окрећем се као вртешка,
зној капље, бришем низ грло сузе.

А облаци негде у даљини пландују
док тешке стогове на плећима носим.
Можда неко ужива, неки се радују.
Зелени јед ја у откосе косим.

После кише и сунце гране
то је тренутак у сваком животу.
Мало је лепог јутра да сване,
туга прекрије срећу и лепоту.

И свака песма има почетак и крај,
кроз живот човек романе пише.
Свако би отишао без поздрава у рај.
Пешчани сат откуцава и нема више.

Магдалена Рецовић

Не волим

Не волим
Хладноћу,
Самоћу,
Тмурна уплакана јутра,
Крадљивце осмеха,
Злурада питања,
Вечите бунџије,
Лажне моралисте,
Притворне вернике,
Несрећнике који и друге у несрећу гурају,
Оне што стално злурадост у гласу негују,
Чистунце,
Непогрешиве,
Ненадмашне,
Духом сиромашне,
Острашћене,
Вечито несхваћене,
Безобразне,
Недоказне.

Не волим,
Али ме више не дотичу.
Залепим осмех на лице,
Нацртам сунце у очима
И засветлим себи и вољенима.

Гордана Славковић

Кад пођеш

Кад пођеш на било који пут
Ту иза ћошка где све је утабано
И од трагова излизано
Или тамо у даљине
Где ветрови наши дах губе
И облаци имају другачије порубе
Ти стани на делић једног трена
Онако без разлога
Без пртљага
Без страха неушивеног у капуту
И не иди док те крајичком ока не видим
И сва зрна прашине
Испред тебе не покупим

Кад пођеш на било који пут
На који мораш да одеш
На корак од мене
Или тамо где птице познате
Не могу да слете
Не иди док те дотакнем
И стазу под ноге не исправим
Док сваки трептај не чујем
И од главе те до пете
У своје дланове не свијем

Кад пођеш на било који пут
Стани испред мене
Да се не сакријем у џеповима невидљивим
Да се у камен, облак, воду и грану
Не претворим
Да се од даљине не уплашим
И ход твој обичним кораком измерим

Војкан Ивковић

Најлепши сусрет

Дозволи тишини
да украде ризнице дана...
Немој журити с пољупцем,
јак ветар игра ти се с косом...
Прстима прелазим
преко твојих образа,
ти ниси сан
Ти си рај мојих надања!!!
Пусти песму славуја
да загрли воћњаке...

Не затварај прозор у свитање,
ветар ће стати
и киша ће почети...
Месец осветљава наше кораке,
миришу руже
у твојој башти радовања!!!
Сачекај да сазри трен...
све време овог света имамо,
ево признајем ти
у твоје сам очи заљубљен.
Полако ти скидам хаљину прошлости...
Ноћас ће киша дуго, дуго, дуго падати.

Зоран Стојићевић Рикардо

Светковине

Бели пешкири лепршају,
коњи се гривама додирују,
Ржу и поскакују.
На све стране музика се чује.
Славе људи, подврискујући.
(Блатњавим улицама језде кићени сватови...)

Пчелиња медишта по рају расипам,
гасим звезде репатице
и у фрулу свирам.
Веселим се.
(Прегазих туђе њиве,
замутих туђе воде,
љубих туђе жене...)

Заврших на небу.
Своје дане предадох звездама,
а месечину сам заливао вином.
Животу сам се радовао.
(Одсањали смо своје игре...)

Пустопоље обелело,
ветрови ми заселак снегом завејали,
али у мом срцу још топлине има.
Пева се и слави,
док сокаци плачу за дечјим играма.
Пијанимо се.
(Јуче је био човек,
данас је сабласт,
а сутра ће бити трава...)

IK-2020-HB

Проза

Душан Стојменовић

Случајни пролазници, *(први део)*

Речено ми је да је сам пут релативно кратак, али да су искушења на њему незгодна и многострука. На моје питање шта то „многострука“ значи, рекли да би одговор на то питање могао да послужи као помоћ, што би по њиховом Правилнику о раду недвосмислено могло да се протумачи као протекција. Директор ми је већ обећао ангажман на волонтерском пројекту у „Згради веселости“, без обзира на исход овог процеса, али је нагласио да би било превише да ми још и неко од особља помаже у овој провери – саветима, конкретним упозорењима или давањем било каквих информација. Самим тим што сам овде, па још са докторатом чију оверену фотокопију сам приложио, довољно говори о мени као о некоме ко је већ, макар и делимично, упућен у сам процес провере.

На крају документа који сам добио уз писмено обавештење о мом пријему у волонтерски рад, видех да ми је саветовано да се добро наспавам дан пре него што се јавим координаторки Службе за будуће волонтере. Међутим, то беше понајмање битно у свему овоме.

Тај процес, илити провера, зове се „Пут ка социјалном минимализму“, док га неки незванично зову и „Хоботница ракурс“, па „Гордост и пријемчивост“, а неретко је у употреби још један неформални назив – „Чобанин у шуми“. У поменутом писменом обавештењу, све то је било назначено. Лагао бих када бих рекао да о свим тим именитељима уласка у волонтерско збрињавање незапослених нисам размишљао и могу да кажем да ми је сваки донекле расветљавао оно што ме чека. Још као дете сам преко неких друштвених игара научио како се пребацује лоптица значења са једне појаве на другу. Међутим, следећи назив је био најтежи за разумевање, а понекад ми је – нарочито у вечерњим сатима – изазивао и страх. Тај назив је гласио: „Биће и не-време“. Трудио сам се да одгонетнем шта би то могло да пред-

ТОК

ставља, али ми никако није полазило за руком да рашчивијам. „Хоботница ракурс“ могло би да значи да се човеку исто време усмери на више страна и да исту појаву посматра из различитих углова; „Гордост и пријемчивост“ да полазник буде поносан на оно што ради и говори, али и да свакоме буде на услузи, док „Чобанин“, по свој прилици, има усмерење ка наизглед наивном корачању будућег запосленог кроз пословне турбуленције (односно, кроз „шуму“) где се крију разне звери (менаџери, конкуренти, опозициони политичари...), али да запослени на крају ипак нађе своју „овчицу“, или излазак из мрака; чиме би пронашао и пут ка селу, односно срећи. Само ме ово „Биће и не-време“ остављало немим и потпуно празним. То ме је понајвише интригирало и, како рекох, помало плашило.

Како год, у питању је пословна иницијација коју свако од кандидата мора да прође, да би се видело шта ће даље бити са њим. Свако ко је одлучио да ради у Сектору усрећивања људи, учествовао је у поменутом обреду. Чак је и директор то прошао, као и координаторка коју сам споменуо, сваки хигијеничар, службеник... О градоначелнику, градским већницима и министрима и да не говорим. Свакако ћу морати и ја. То што волим да размишљам и да све, или бар скоро све, доводим у питање, мој је проблем.

Такође бих лагао ако бих рекао да се пре самог уласка у тај иницијални обред можданих синапси, нисам код неких људи распитивао о њему. Добар део њих, а то беху махом жене, ноншалантно су одбили да ми кажу било шта, чак ни назнакама, односно фацијалном експресијом или говором тела, што је иначе тако типично за лепши пол. С друге стране, неки познаници, који су имали ту част да учествују у том волонтерском раду, рекли су да ме ништа тамо неће снаћи што већ не носим у себи. Одмах затим су додали и да је најбоље дати шансу спонтаности, једноставно се препустити себи/њима и њима/-себи, јер свако предубеђење, ишчекивање или шта-ће-сада-да-буде стрес, може само да погорша моје стање. Оно што бих евентуално морао да знам, то је да се процес код свакога одвија посебно, јер су људи – на велику жалост првог човека државе – ипак, различити. Лепушкасти тип који се у бару случајно затекао, један од оних који су у међувремену напредовали до „Перионице интимног веша душе“, кроз смешак ми је навео један непознат цитат: „Ништа није тајно што се неће открити, ни скривено што на видело неће изаћи“.

Изузетак је моја девојка Кармен. Она је мастер психолог, лиценцирани психотерапеут и теренски истраживач јавног мњења. Већ

две године ради у приватној Агенцији „СЛК“(Стратегија либералног консалтинга), док је у слободно време посвећена критици савременог пост-друштва и веселе културе која је данас предоминантна. Неретко је због тога долазила у сукоб са представницима власти, али је упркос разним непријатностима и отежаним условима рада, успела да остане доследна етици своје струке. Она ме је посаветовала да се опробам у томе, да то неће утицати на нашу везу, али да свакако запамтим што више детаља са тог „виртуелног вашара“ – како је манифестације тог типа знала да назове, како бисмо заједно што боље протумачили саму структуру увођења у посао.

У установу „Зграда веселости“ појавио сам се, како се то каже – са рукама у џеповима. Дошао сам мало раније, а већ на улазу ме је дочекала заменица шефице која ми се љубазно захвалила што сам дошао, истовремено ме замоливши и да мало сачекам. Неких пола сата касније појавила се и координаторка Волонтерске службе и, после пар уобичајених питања, замолила ме да се упутим у собу (и ту ми рече број) на преглед код неуролога.

Преглед је прошао уобичајено, и убрзо се приступило послу. Одвели су ме у собу у којој, осим великог монитора, удобне столице и великих наочара, не беше ничега.

Те наочаре су биле шарене и тешке. С тим у вези су ми и рекли да главу могу слободно да наслоним на удобан наслон, али пре самих наочара ставили су ми један шарени шлем на главу за који сам тек два-три дана након свега овога, чуо да се зове „семантички калуп“, док га запослени неформално зову– „неуролошки (или мождани) лилихип“.

Пошто су ме шефица и двојица момака сместили у столицу, наместили семантички калуп и повезали га са „мултиполарном диоптријом“ (тако се зову наочаре, док је незванични назив за њих – „унутрашње очи“), остао сам сам зурећи у дебела стакла као пијанац у празну боцу на столу. Овде је и кренула моја авантура „веселости“ и „шароликости“. Нагласићу само још и то, да би ово могло да се назове „двострука исповест“, јер сам тада кроз неке ситуације пролазио потпуно збуњен, не разумевајући их нимало, али сам их накнадно тумачио заједно са мојом Кармен. Те накнадне аналитичке опсервације, свеједно да ли су исправне или не, са једне стране су ми од користи, док у неким тренуцима делују збуњујуће.

Дакле, да кренемо.

Спонтаност је, заиста, предуслов добре самоспознаје. Тај пут је започео мало пре него да се опустим, али је изоштравање „мултиполарног“ вида и самог доживљаја целога тела наступило тек када сам осетио незаинтересованост и безвољност. Пред собом сам, полако и уједначено, угледао једну прљаву и сиву улицу. Личила је на дим који излази из димњака неке од оних кућа какве се одавно више не граде. Била је широка и након неких тридесет метара улазила је у кривину, иза једне велике зграде са моје десне стране. Полако сам кренуо да ходам уским тротоаром, узалуд се трудећи да угледам било шта интересантно.

Оно што ми је, затим, привукло пажњу, беше то да, колико год да ходам, брже или спорије, никако не наилазим на поменуту кривину удесно. Оних тридесетак метара се, сигуран сам, нису продужавали, али ја сам и даље ходао и ходао...

Овде сам застао и ову чудну околност објаснио рекавши да је то вероватно последица моје навике да увек знам шта хоћу, и не дозвољавам да ме било шта са стране омета. Као и то што сам у разговору са људима увек усмерен на предмет разговора, те сваког саговорника гледам право у очи, само појачава изнету тврдњу.

„Глупости“, рекла је Кармен. „Ниси наишао на кривину зато што си често уплашен и несигуран када доносиш важније одлуке. Стално тежиш рационалном објашњењу света око себе, и страхујеш од непознатог. То је разлог што ти се скретање тако дуго одлагало. Та зграда симболизује твој страх и отпор према иновацијама.“

Ћутањем сам се сложио са њом и наставио даље.

Ходајући тако, после неког времена сам приметио да је и небо сиво, а мали број звезда које се виде, само пепељасто светлуцају; тачније – имао сам осећај као да се гасе, као да нестају у том небеском, сивкастом камину.

„У депресији си, мили“, рекла је. „То ти је недвосмислени знак депресије. Твоје школовање да будеш весео и да друге таквима учиниш, није захватило твоју несвесну страну душе. Увек сам ти говорила да си посебан и да не припадаш Њима.“

Коначно сам наишао на кривину и угледао пред собом ћорсокак, а на крају, пред самим зидом од црвенкастих цигли – сто, столицу и компјутер. Шта сам друго могао него да седнем и загледам се у монитор који је треперио?

После пар секунди, монитор се сам од себе упалио и на њему се крупним словима указала следећа реченица: „УКОЛИКО ИЗАБЕРЕТЕ ЗАДОВОЉАВАЈУЋУ ОПЦИЈУ, ВРАТА НА ОВОМ ЗИДУ ЋЕ СЕ ОТВОРИТИ И МОЋИ ЋЕТЕ ДА НАСТАВИТЕ ДАЉЕ“.

Тек тада сам и приметио гвоздена врата одмах испред себе. Монитор се неколико пута наизменично гасио и палио, а онда су се на њему појавиле две фотографије. На обе су били ликови, обојица непознати, ан-фас као из личне карте. На једној је био постарији човек са брковима, проћелав, а то мало косе му беше зачешљано ка потиљку. Испод слике је писало: „Мартин Хајдегер“. Човек са друге слике био је млађи, ружњикав, са једва видљивим брчићима, а притом је имао и помало збуњен поглед. Њему је уместо имена писало: „Атентатор“.

Појавило се објашњење, које је гласило: „Господин десно је немачки филозоф који је мислио и певао, певао и мислио, и који је тридесетих и четрдесетих година 20. века подржавао државника који је водио своју и само своју борбу. Други је непознати атентатор непознате земље који се мешао у туђе ствари и који је убио великог Франца“. Испод, на самом дну монитора, као неонска реклама, црвеним словима треперило је питање: „КОГА БИРАТЕ?“

„Чекај, чекај“, оīласила се Кармен. „Ово је само наизīлед шешко, али мислим да разумем. Овај сшарији човек, шај филозоф..., шо је заīраво наш īекар код коīа ши, уīркос мојим савешима, чесшо одлазиш. Гладан си био чак и у шом вешшачком сну, īа си видео њеīа. Не морам да ше īодсећам да и он īонекад нешшо ошīева; додуше, шихо. Њеīово име у аушорефлексији јесше, најверовашније, комбинација имена, надимака и īрезимена људи који су īрошли кроз швој живош, као и кроз живош швојих малобројних īредака. Овај друīи, у шо сам сиīурна, īредсшавља моī бившеī момка. Сећаш се, īричао је да личиш на моī мачка који се – као шшо и сам знаш – зове Франц, а ши си се īлашио да ће да се обрачунава са шобом збоī мене. Јасно је, о шоме се ради, шо је ша īројекција. Насшави.“

Насшавио сам.

Пошто су се врата на зиду отворила, прошао сам туда полако и смотрено. Угледао сам неки град, или, боље речено – оно што је од њега остало. Сав је био у рушевинама. Ту и тамо је понека зграда била само делимично очувана, али од камења, прашине и разбацаних ствари, једва да се могло ходати. Изнад су се могли видети авиони,

који су стварали језиву и заглушујућу буку. Онда се међу тим рушевинама, полако корачајући, појавио онај филозоф ког сам „изабрао“. Стајао је на десетак метара од мене. Гледао ме је испод ока, благо се и уједначено смешкао, да би у једном тренутку испружио руку и прстом показао на униформисане људе, које други војници са пушкама спроводе до високог зида. Онда ми је рекао: „Без великог ризика, нема великог мишљења!“.

Овде сам застао и рекао да је, ако прихватим Карменино тумачење о пекару, у овој сцени приказан наш пекар из времена када је страховао да ће му трајно затворити пекару јер неким купцима није издавао фискални рачун. Једино ми није било јасно шта представљају они војници.

„Хм...“, замислила се Кармен. „Ниси лош у анализи. Што се тиче тих војника, могуће је да су ови што одлазе до зида ти купци којима није издат фискални рачун, док ови са пушкама симболизују инспекцију. Као и ондашња јавна одбрана пекара, твоје несвесно је волшебно покушало кривицу са њега да пребаци на купце.

Даље сам корачао по тим рушевинама и, после неког времена, као невиђени контраст, стигао сам на једну чисту и уређену пољану. Била је, чинило ми се, непрегледна. Тек после више корака, у даљини сам угледао железничку станицу са старомодним возом који је немо стајао у месту. Кренуо сам полако кроз пољану и како сам се приближавао возу, тако је и сумрак почео све више да се обавија око мене и целог тог призора. Убрзо, са друге стране тог зеленила, наилазили су људи у великом броју; приближавали су се месту ка коме сам и ја све брже ишао. Колико год да ми је то било несвакидашње, нисам могао превише пажње да обраћам на њих, јер ми се у ногавицу панталона увукла буба, која ми је пореметила концентрацију. Отприлике у исто време смо дошли до тог нашег, слободно могу рећи – заједничког одредишта, и ту приметих да су сви обучени у бело и да преко десне надлактице свако од њих има жути повез. Лампиони на железничкој станици су уморно жмиркали. Хтедох нешто да приупитам неког од њих, али прво, рекох себи, да се ослободим досадне бубе. Таман када сам кренуо да подврнем ногавицу, видех нечију сенку како ми се приближава и стаје одмах до мене. Подигох главу и угледах млађег човека – био је мршав, са упалим образима; имао је изразито блед тен, густу црну косу уредно зачешљану, и, за мој укус, био је превише уштогљен и чиновнички одевен.

„Само мало“, прекинула ме је моја девојка, „одакле теби тај израз? ‘Чиновнички’? Не сећам се да сам било где чула да неко тако говори.“ Одговорио сам јој да не знам ни сам, да је тај израз сам од себе излетео из мене, али да ми дозволи да кажем још нешто у вези тог бледуњавог момка. Заћутала је.

Пружио ми је руку и рекао да се зове Франц.

„Опет Франц! Тачно сам знала!“

Отпоздравио сам и неко време га гледао у очи (биле су тако неодољиве, некако кристалне, као што је и та ноћ била сва кристална), и баш кад хтедох да му се представим, зачу се звиждук локомотиве. Сви они људи у белом, почели су полако да улазе у вагоне, а тих вагона је било све више и више. Као змија, тај ред се продужавао.

Овде сам застао и рекао да је могуће да је име тог човека опет моја идентификација са њеним мачком. Кармен је ћутала. И то што је тако мршав и блед, опет може да буде асоцијација на оног претходног Франца*, те, самим тим, на мене самог. Али воз, силне вагоне и огроман број људи који безлично улазе унутра, нисам могао да објасним.*

„Само ти настави“, рекла је, „мислим да разумем.“

Ушао сам и ја у један од тих вагона. Никако нисам могао да одредим колико смо се тако возили. Воз је стајао на неким станицама, али ја нисам успевао било шта да региструјем гледајући кроз прозор. На махове ми се чинило као да воз стоји у месту, а понекад да јури превише брзо, али, како год, до главне станице смо најзад стигли. Почели смо да излазимо уредно и смирено, без гурања. Никоме није било чудно што ја нисам обучен у бело као и они, као и то што не носим онај повез преко надлактице. Окупљали смо се полако на главном делу железничке станице (која беше неупоредиво већа од оне са које смо кренули) и, колико се сећам, сви смо ћутали. Онда се десило нешто страшно…

„Како не схваташ?“, прекинула ме је, „све време се заправо пројектује твој его! Нарцисоидност и доводи до депресије. Ти дубоко верујеш да си бољи од других, да се разликујеш од већине, али да нико то не примећује. Ниси обележен (или бар ти тако мислиш) као они, а због свог егоизма не наилазиш на саговорника међу свим тим безличним људима. Мораш да се изборишса тим!“

Намерно се нисам обазрео на ово што је рекла. Трудио сам се да останем миран и наставио са излагањем.

Изашавши из вагона, приметио сам још неке људе како испод надстрешнице железничке станице чекају своје возове, као и неке који улазе унутра и излазе ван. Затим се зачуло крцкање, које је бивало све јаче и јаче, да би се у једном тренутку надстрешница срушила на све те људе. Смрскала их је као да су од папира.

Ћутала је и била све време видно замишљена. Ја сам отпио гутљај воде и нисам је ништа питао.

Загледан у тај језиви призор, стајао сам као скамењен. Мислим да су ми уста дуго била полуотворена, а зенице раширене до бола.

Почели су да долазе ватрогасци, кола Хитне помоћи и људи у униформама који, претпостављам, беху запослени на железничкој станици. Убрзо су почели да пристижу и неки елегантно одевени појединци у скупим, блиндираним аутомобилима, а сви они људи око мене почеше да се комешају, да вичу и да подижу транспаренте на којима су биле насликане крваве шаке.

На моје чуђење, Кармен је још дуго ћутала. Мени је то и одговарало, јер ми је био потребан предах. Стао сам поред прозора и посматрао људе на улици. Нисам успевао да повежем мисли у глави. Као да сам све те доживљаје преко „семантичког шлема" изнова почео да доживљавам и то на неки другачији начин.

„Шта је онда било?", огласила се Кармен. Не скрећући поглед са улице, наставих:

То више нису били они људи у белом. Није више било ни оних жутих трака. Био сам окружен младим људима који су дували у пиштаљке, узвикивали некакве пароле (за које мислим да су биле политички обојене), певали су и свирали неке непознате песме. Наједном су зачутали и док је та тишина трајала, они што су дошли у блиндираним аутомобилима су се изгубили. Онда је један човек поред мене рекао: „Прошло је петнаест минута". Затим су сви почели полако да се крећу. После неког времена, био сам део те масе која је шетала широким и осветљеним улицама.

„Ово што си до сада излагао, представља развој твоје социјабилности", рекла је одсутно, не гледајући у мене. „Скоро да сам сасвим

сигурна да се о томе ради. Присуствовао си развијању своје друштвености. Прво су ти окружење чинили они деперсонализовани људи који нису ни гласа пуштали, и након путовања са њима у истом вагону воза, дошао је тренутак радости."

„Шта онда представља", упитао сам, „рушење оне надстрешнице?"

„Твоја убеђеност да се од судбине не може побећи. Та сцена се надовезује на твоју склоност да идеш правим путем без обзира на све, као и на страх од непознатог, што сам ти већ рекла на почетку. То само додатно показује колико је то у теби потиснуто. Причај даље."

Маса је била непрегледна. Више пута сам имао осећај као да губим самога себе. Али, опет, са друге стране, имао сам утисак и да сам безбедан, да се налазим на правом путу. Нисам осећао никакав страх, нити нелагодност. Ослушкујући спорадично њихове приче, чуо сам да су „сви факултети блокирани", и да „нема прославе Нове године". Све то је трајало док нисмо стигли до једне велике зграде у коју су неки од ових младих људи покушали да уђу, али им униформисани појединци (који беху велики, као мермерни стубови који придржаваху надстрешницу те луксузне зграде) то нису дозволили. Сви присутни, а посебно ови што стајаху у првим редовима, побунили су се, те поново почели да вичу и дувају у пиштаљке, а мени је све то било помало и узбудљиво. Онда су из зграде изашли људи у оделима (а подсећали су на оне који су мало пре тога на место несреће дошли скупим, блиндираним аутомобилима) и махањем руку успели некако да смире те демонстранте...

„Демонстранте? Још један непознат израз!"

..., потом кренули да им говоре нешто преко микрофона, односно преко звучника који су се ту, ни сам не знам како, појавили. Говорили су о цвећу, о испитима, о томе како ће сву неопходну документацију о реконструкцији надстрешнице добити на увид, а после и о неким министрима који су побегли из државе.

„Сваштa!"

Затим се међу тим говорницима појавила једна млада и лепа девојка, која се лаганим корацима приближила мени, да би ми одмах и пружила руку...

„Опа! Види ти њега!"

... увела ме у ту зграду, све време ме водећи као мало дете. Ови демонстранти су то испратили повицима одушевљења.

„И?! И?!“

Онда сам ја заједно са њом ушао унутра и у великом холу те зграде угледао оно што ми се указало на самом почетку семантичког пута – столицу, сто и компјутер на столу.

Нисам могао да игноришем увредљив израз Карменине лица. Заћутао сам и, узевши чашу воде са стола, између пар гутљаја је посматрао. Сада је она устала и стала до прозора. Питао сам је о чему се ради, а она ми је на то одсечно одговорила: „Знаш ти добро о чему се ради.“ Рекао сам јој да је цео овај процес, што она свакако већ зна, нешто на шта ја не могу да утичем. Њен одговор је био: „Ниси је заборавио!“ Схватио сам на шта алудира. Била је убеђена да је она девојка која ме је увела у зграду, моја бивша девојка, са којим је мало фалило и да се оженим. До детаља сам описао како је ова из моје/њихове главе *изгледала (што је подразумевало и да мало слажем приликом описа). Потрудио сам се да јој придам особине које су, мање-више, супротне особинама моје бивше и, тек пошто се примирила и вратила у мој загрљај, наставио сам даље.*

Осврнувши се око себе, видех да сам у поменутом холу зграде сам. Сео сам за рачунар и поново је кренуло треперење монитора, да би се наједном указао призор који ме је збунио. Прво сам помислио да је то снимак оног дешавања од малопре, али што сам дуже гледао, схватио сам да је тај догађај само сличан претходном, али да, ипак, није исти. Преда мном се на монитору опет одигравао један велики скуп младих људи, опет испред велике зграде. Они су исто викали и дизали руке увис, али, за разлику од ових од малопре, били су весели. Њима се такође обраћала неколицина старијих, а међу овима који су скандирали (знам, знам, још једна непозната реч, али тако ми је наилазило у глави) неки су исто држали транспаренте. Није било слика крвавих руку на њима, али су на некима биле исписане исте, или бар сличне пароле: „Доле корупција!“, као и: „Корупција убија“. Неке од парола гласиле су и: „Доле црвена буржоазија!“, па онда: „Без базе нема надградње!“ и: „Слобода радницима и студентима!“. Запао ми је за око и један повећи транспарент на коме је било више слова. Упињао сам се да прочитам шта је то написано на њему и, захваљујући

нијансираној техници и перформансама семантичког шлема, схватих да се тај транспарент све више увећава, паралелно са мојом жељом да га прочитам. Напрегнутим очима „мозга шлема“, видех да на њему пише: „Ми не верујемо у небеса, већ у Маркса и Енгелса!“. Био сам сав пометен. Наставио сам да лутам очима по том непрегледном мору људи, и после неког времена угледао транспарент на коме је писало: „Револуција још није завршена!“.

„Револуција, шта је то револуција?“
„Колико ти, мацо, разумеш све ово, толико разумем и ја.“

Човек који се појавио на тераси те зграде, подигао је руку, и сви ови људи који су чинили аудиторијум су се наједном смирили. Са нестрпљењем сам ишчекивао шта ће даље да буде. Он је, док је та нетакнута тишина трајала, својим устима приближио мегафон, и, после пар секунди, продорним баритоном узвикнуо: „Другарице и другови студенти, поздрављам вас испред Црвеног универзитета...!“

И ту се монитор угасио. Као да је дошло до неког квара. Убрзо потом се нагло упалио, и истог тренутка на њему се појавило нешто што ме је подсетило на оне крваве шаке, тачније, на једну крваву шаку – појавила се црвена петокрака, која се наизменично скупљала и ширила.

„Хаос! Ово је напросто хаос!“

То је трајало десетак секунди, да бисе опет угасио. Знао сам да морам да устанем и да кренем. Куда? Нисам налазио одговор у својој глави.

Гала Одановић

Морска љубав

Био једном један морски јеж загледан у море, односно небо (њему је то било исто). На небу је расло дрво, бар колико је он могао да види. Кад смо код тога — јежеви виде помоћу фоторецептора по целом телу. Значи кад се јеж заљуби, не може вам рећи које боје су очи његове симпатије. Чак не може ни да се насмеје симпатији јер су му уста на дну тела па би морао да прави колутове. То наравно није било могуће јер није ишао на часове физичког (није умео да обује патике, нити да веже пертле). Па шта је онда могао да уради један јеж, јер сад је већ јасно да се ту крије заплет наше приче — у симпатији, и то оној на небу!

Знао је да има око 800 врста јежева, али овакву даму он још није видео. Махао јој је бодљама — узалуд, није узвраћала. Скидао јој је звезде с неба, гађао их је бодљама. Она га је игнорисала, а једина последица била је тужба од Удружења морских звезда падалица.

Следећи романтични покушај — поезија. „Поноре! Море поврх моје главе и златне рибе...“ Не вреди, није ни трепнула (мада... Чиме?!), а није баш био пажљив ни на часовима књижевности.

Није желео да одустане. Дан му се свео на праћење тога шта она ради, а ноћ, па, исто. А она је радила исто — ништа. „Да јој се не свиђа неки други јеж?“ — питао се. И отерао све од себе. Сад је био још усамљенији.

Вратио се романтици — можда да јој свира харфу? Изборио би се са 47 жица, имао је довољно бодља и ако изабере најлепшу љубавну мелодију, сигурно би имао шансе! Али, молим вас, одакле јежу харфа?!

Сад је већ био бесан. Убеђен да ће се упорност исплатити, заборавио је да се ту пита и друга страна. Игнорисао је чињеницу да га дама игнорише, а време је пролазило. Остао је сам, без пријатеља, само с тужбама за вратом (иако ни врат није имао).

А онда се десило.
Пала му је с неба
У наручје
Баш како треба
Као у филму

Али филм је био хорор
Његова изабраница била је
Ах, каква варка
Била је шишарка.

Плакао је бар десет дана из сваког фоторецептора, ако је то уопште могуће, није знао јер је часове биологије провео у заљубљеном маштању. Генерално му школа није ишла од руке (а и како би). Није могао да загреје столицу док га је грејала (замишљена) љубав.

А сад кад су му снови дословно пали у воду, шта сад? Осећао се као жврљотина, а тако је и изгледао. Било је време да посети лекара.

Али ког?

Стоматолога? Загризао је идеју о љубави и није хтео да пусти. Али морски јеж има пет зуба, а у реду је чекала ајкула, која има три реда зуба. Отишао је даље.

Реуматолога? Толико чврсто се држао ове илузије да га све боли. Али испред њега чекала је породица хоботница. Боље да продужи.

Офталмолога? Због фоторецептора јежеви виде само светлост И сенке. Није могао ни да разазна ко све чека у реду.

Психолога? Осећао је како губи тло под бодљама. И схватио да неки ред мора да сачека, треба имати стрпљења. Сео је у чекаоницу. Наравно да је био велики ред, али скоро сасвим случајно сео је поред једне јежице.

„Здраво, како си?“ — упитао је.

„Осећам се као згужван папир.“

„А ја као жврљотина!“

Насмејали су се. То је некако баш ишло једно с другим.

„Сишли смо с ума...“

„... у сјајан дан“

Опет су се закикотали. Нешто поезије је ипак запамтио. Наставили су причу и по први пут им није сметало кад су лекари отишли на паузу. Питао је да касније иду у шетњу и добио најслађи потврдни одговор.

И тад му је било кристално јасно да је требало пажљивије да слуша ћутање своје небеске јежице. Ова морска одговарала му је много више. Од ижврљаног изгужваног папира настала је права љубавна прича, баш ова коју сад читате.

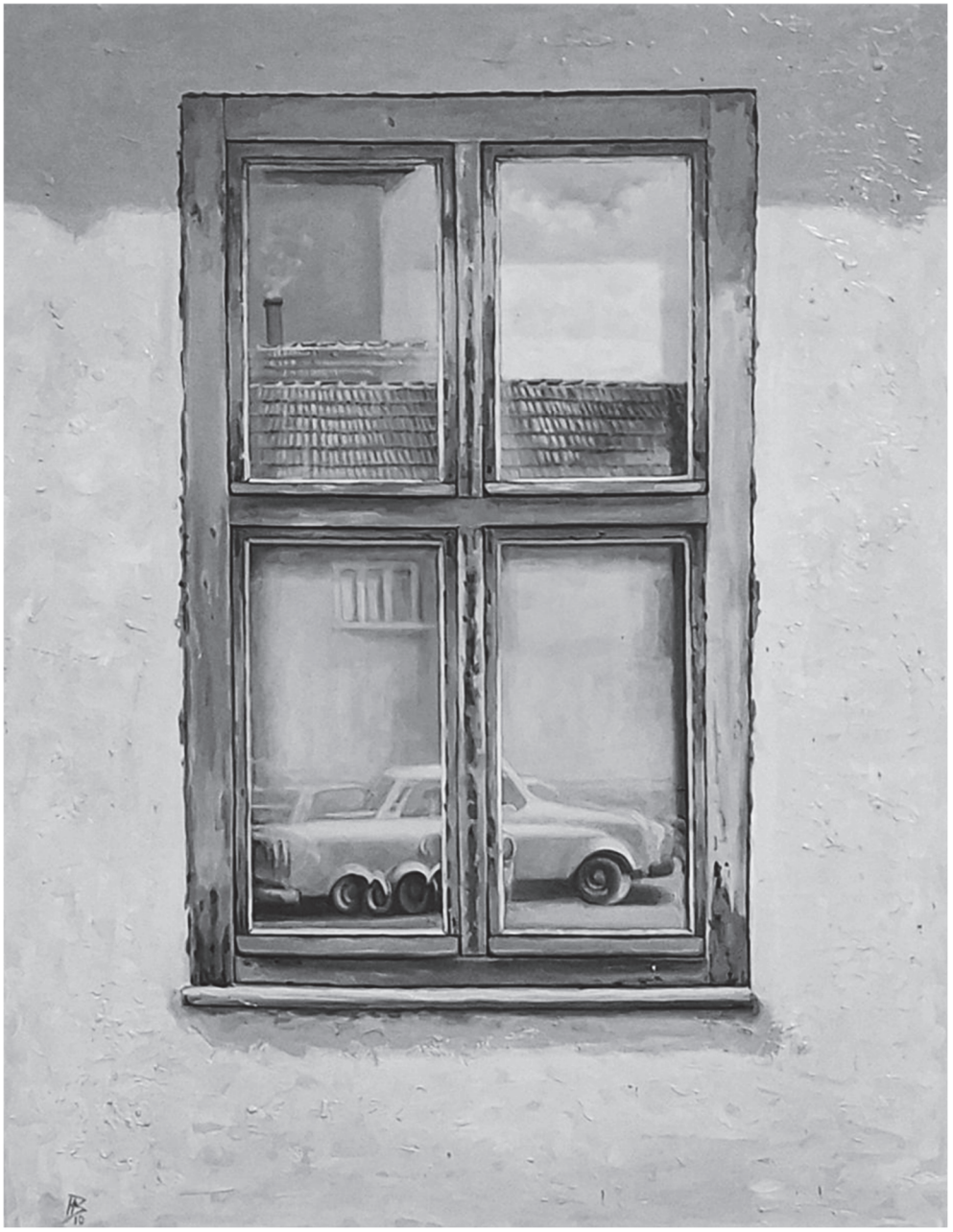

Овде је небо моје

Теодора Булатовић

А сутра?

Под рушевинама навика, под слојевима сумњи,
где још тињају искре јучерашњих мисли,
клија наш заједнички дах, тих и неумољив,
који удише светлост дана, без дозволе и страха.
Свако зрно што у руци дрхти, свако ја што се мења у ми
је темељ на ком стоји сутра.
Од одбачених речи које су сагореле у безгласне дане,
зидамо нови свод, без крова, али са неогорченим небом.
Није нам дата будућност да је чекамо,
већ да је узмемо огуљеним длановима,
да је обликујемо од зноја, од додира, од вере,
од ситних пораза насталих у чежњи вечери.
И кад се руке укрсте, више нема самости,
нема трага појединачних корака,
све се стапа у једну реку,
кроз нас, у даље, у још неиспевано бреме времена.
Свет који долази није дете сна,
већ дете труда,
одраста под нашим длановима,
и свако ко погледа искрено већ му искру сводова отвара.

Ноћима

Ноћ се отвара као књига
у њој слова горе без пепела.
Сенке се спусте низ зидове,
пију воду мојих корака.

Где год кренем,
прати ме мирис непознатих вртова,
и један глас који не зна

да ли пева или упозорава.
Драге ноћи,
ви сте моја земља и мој прогон,
у вама је свака звезда
заборавила своје име.
Понекад,
у самом срцу таме,
појави се једна искра
и чини ми се да ћу је ухватити
али је увек поједе мрак.

Између мене

Између две мисли стоји несаница,
необликована, без лица,
облачи се у моје сумње и чека,
да коракнем лево, или пак десно, или да се вратим.
Осећам како неко проба моју одлуку.
Има дана кад свако „можда“
запече јаче од туђег „не“,
кад и светло што допире кроз ролетне
делује као претња, не као нада.
Између сам, не тренутка, већ себе.
Као да ми срце пребира туђа питања.
И говорим себи шта не бих другима:
да су преломи често бољи од ћутања,
да понекад треба изгорети до кости,
да би зора препознала кога је тражила.

Викторија Марковић

Пула

Био си уздах,
Леденој води у коју сам ускочила
Да сперем са себе
Топлину твојих усана.
После таласа
Појавили су се као печати,
Моји пољупци
По твом врату и образима.
На колена сам истопила
Камење твоје душе
Која ми је клизила низ длан.
Уз себе сам привукла
Рамена твоја од мермера,
Да ме још мало жуљају
Пре растанка.

Рабат

I
Из долине своје
Питке сам воде
Источила на његовом ребру.
Саће усана мојих
Као најлепши вез
Зашила сам испод његове коже.
У жудњи тешкој
Као моје једино одредиште
Видела сам његову пучину.

II
Видела сам пустињу.
Високу стену и над њом
Папрат како шуми
И зове неког.
Да ли њега?
Да ли мене?
Да ли галебове?
Да ли сањам,
Да ли измишљам
Све те гласове и људе?
А били смо сами.
Под небом.
Под стенама.
Заруменели
Од слатке спознаје
Да имамо
Оно што никада неће бити
Суво и далеко.
Као пустиња.

III
Хоће ли тај прозор
Тај несклад што се клати
Напокон спасти са наших кућа?
Чему ћилими и столице
Ако на њима нико не седи?
Ко си ти,
Незавршени портрету мога лета?
Зашто не сиђеш са тих скала одозго?
Ноћ је.
Тихо се њише палуба наших последњих минута.
Само сами смо могли све.
Као сидро,
Тежак је облик воде
У коме сам пређутала
Своју песму о теби.

IV
Песак оре
Чудне неке мелодије
По нашим ушним шкољкама.
Само твоји прсти,
Понекад умеју
Да заголицају њене акорде.
Па се насмеје,
Онако наивна и снена
Наслоњена на твоја рамена.
И чека.
Да се очи твоје миле
Растопе од милине
Испод маслине.

Рабац

Сазнала сам
Да си мио и драг
Поглед мој у даљину
Прикачио
Себи за септембар
И реп
Шареним морским рибама
Којих једино има у твојим увалама.
Сазнала сам
Да си бојио
Дивљину коју сам донела у коси
Сунчаним данима
И да ноћи које сам својим назвала
Протежеш и даље по мојим сећањима.
Сазнала сам
Да си моја јутра
Пресвлачио у пољупце

Дивним рукама од песка
И месечине
Из оне јаме
На рубу твог осмеха.
Сазнала сам
Да си ме лаким мирисом завео
И натерао ме да заборавим
Да сам због тебе дошла
Себи у наручје,
Да изјавим љубав
Чудима својим које сам сакрила
У твоје небо.

Ивана Ђурковић Којић

Ми смо играчке

Као играчка окрзнем се о срећу
тамо у даљини
душа унатрашке
трага за крилима која се не ломе

наредна три дана,
док мутне очи преврћу чаше
и славе
и све је наопачке.

На углу усана

Из тебе излази моје голо раме
које одмераваш
и док тако премераваш границе
већ си ми на углу усана.

Завежљај

Другачије миришу јутра
у којима просипаш мед на моје усне
и говориш да ћеш да се вратиш.
У ствари, ти никада ниси далеко.
Завежеш се за душу.

Јорган од трешања

Прстима од меког прућа
улазиш у моје поре.
Сви се додири преплићу
у јоргане од трешања
у зоре од поцепаних јастука
на којима смо заспали.
Лето ће доћи и онима што се грле
босоноги
и нама што се покривамо трешњама
мислећи да смо недодирљиви,
да нас је заобишло
све што смо себично чували
скупљајући петељке
које су неки зли људи
бацали на наша лица.
А говорила сам —
не склапа се тако
јорган од трешања.

На рукама

Обучена у љубав,
без скута и капута,
заспим ти на рукама.

Превод

Александар Чотрић

ВЕТАР И ВАТРА

Афоризми аутора шпанског говорног подручја

РАМОН ГОМЕЗ де ла СЕРНА *(1888-1963), шпански афористичар, прозаиста и драмски писац. (Ramón Gómez de la Serna)*

Књига је спасилачки појас бачен у таласе усамљености.

Историја је нешто што се никада није догодило,
а испричано је од некога ко није био тамо.

Руке старе, а прстење не — то је трагедија.

Каталог је подсетник на оно што ћете заборавити.

Показујући нам језик, пси, очигледно, мисле да смо ми лекари.

Роденов „Мислилац“ је шахиста коме су однели таблу.

Највећи пех: предати фалсификовани чек
и за њега добити фалсификовани новац.

И будала може да разуме генијално дело.
Али на други начин!

Вечност завиди смртницима.

Прошлост би волела да буде будућност,
али је прерано дошла на свет.

Огледало се уморило од тога да му показујем језик, и једног дана оно је било то које га је исплазило.

Најважније у животу је да ниси умро.

Утешна мисао: и црв је смртан.

Да би се човек паметно спасао од досаде ваља да се што луђе досађује.

Види се да је ветар аналфабета,
јер када дограби неку књигу на свом путу, листа је наопако.

Геније: онај који живи ни од чега, и не умире.

Управо је откривено да је Шекспир у XVI веку писао најбоља филмска сценарија.

Најстрашнија страна нашег адресара је што ће из њега извадити адресе наших пријатеља да би им послали вест о нашој смрти.

Када губите рукавице, изгубите обе. Мање ћете жалити.

Загрљај је огрлица којој фали копча.

БЕЊАМИН ПРАДО *(1961), шпански романописац, песник и есејиста. (Benjamín Prado)*

Патриотизам је локални феномен.

Борба са самим собом научиће те да губиш.

Неке странице се могу окретати;
друге се могу окретати само ако их исцепите.

Више волим да ме људи разочарају
него да од њих не очекујем ништа.

И срећни догађаји остављају ожиљке.

Најбољи начин да се окрене страница јесте да се промени књига.

Бежи од људи који те не траже.

Има оних који себе сматрају високим
само зато што никада не гледају горе.

Најтужнији парови су они којима недостаје
оно што им се никада није догодило.

Он још увек стоји само зато што нема где да падне.

Бескорисно траје дуже јер се не троши.

Није битно против кога се бориш, већ за шта.

Све више нам недостају они који знају да оду на време.

Грешиш ако мислиш да ако не играш, немаш шта да изгубиш.

Ако желиш нешто да откријеш, не прати стрелицу.

Бити мудар није увек знати све,
већ знати сваку ствар када је то потребно.

Из расправе с другима настаје реторика,
а из расправе са самим собом — поезија.

Имати све делове још увек не значи имати целину.

Туга је као рана: ако је не залијете алкохолом, може да се загноји.

Боље је почети од нуле него остати нула.

ХОСЕ НАРОСКИ *(1930), аргентински нотар, афористичар и песник.*
(José Naroski)

Ко је добар само за себе – није добар ни за кога.

Сви људи имају сенке, али неки постају сенке других.

Најкраћи пут између две особе је осмех.

Можеш живети без стварности, али не и без маште.

Млад је онај који има више снова него успомена.

Највећа очекивања обично доносе највећа разочарања.

Сви су ходали. Али мало ко је оставио трагове.

Другарство није увек пријатељство.
Али пријатељство је увек другарство.

Право братство не захтева крвне везе.

Од пријатељства са завишћу, остаје само завист.

Пријатељ није онај који се смеје мојим смехом,
већ онај који плаче мојим сузама.

Кажу да је срећа тренутак, али зар живот није збир тренутака?

Закони осуђују оне који краду хлеб
и ослобађају оне који краду снове.

Губитак једног сна боли. Губитак свих убија.

Опроштај увек садржи правду, чак и ако није праведан.

Доктор који не разуме душе, неће разумети ни тела.

Нико није могао да види небо а да не подигне поглед.

Мали људи бацају огромне сенке.

Сто миловања не брише шамар.

Највећи пад доноси могућност успона.

ЕРИКА МАРТИНЕЗ *(1979), шпанска књижевница и професорица књижевности. (Erika Martínez)*

Моји пороци су толико бројни
да не могу да скренем на погрешан пут.

Права голотиња је транспарентна.

Смрт једног човека искупила је његове џелате:
то је најопаснији допринос хришћанства човечанству.

Породица нас прецењује, јер смо део ње.
Љубавници нас прецењују, јер ми њих прецењујемо.
Пријатељи сматрају да вредимо колико заслужујемо.

Неверни су клептомани љубави.

Ослобађање почиње откривањем тиранина у нама.

Пријатељ кога си изгубио је најнеумољивији судија твоје савести.

Само је младост довољно смела да пише афоризме,
само је старост довољно мудра да их разуме.

Теорија воли да омирише рерне пре него што поједе хлеб.

Опраштајте једни другима, да бисте поново имали разлога за љутњу.

Способни смо да осећамо сваким делом нашег тела.
Желели бисмо да можемо да размишљамо на исти начин.

На авионском лету постоје три врсте путника:
они који не верују машинама, они који не верују људима
и они који не верују метафизици.

Родитеље нисмо могли да бирамо.
Али ако је за утеху, нису ни они нас.

Море је унутрашњи монолог.

Аутобиографија је веома софистицирано скровиште.

Сви падају. Само неколицина одржава своју висину.

Пропаст је унутрашњи врх.

Деца ходају према нама, удаљавајући се.

ИСИДОРО ЛОИ *(1940), чилеански писац и архитекта. (Isidoro Lo)i*

Волим тај посао; фасцинира ме. Могу да седим и гледам га сатима.

Људи који раде седећи, зарађују више од оних који раде стојећи.

Најбољи начин да цените свој посао јесте да
замислите себе без њега.

Ако је напоран рад кључ успеха,
већина људи више воли да обије браву.

Прави јунак неких књижевних дела је читалац који их подноси.

Оптимиста је неко ко верује
да може решити саобраћајну гужву трубећи.

Живот је као шала; неки је не схвате до краја.

Понекад се питам, да ли сам погрешно схваћен геније
или сам само погрешно схваћен?

Имам невероватно памћење,
због чега увек заборављам ствари које ме не занимају.

Само шесторо пати кад економија крене по злу:
ја, ти, он, ми, ви и они.

Одувек сам желео живот као на филму,
али нико ми није рекао да ће то бити драма.

Једини терет који волим да носим је мој пун новчаник.

Верујте ми, долазе бољи дани. Зову се субота, недеља и празници.

Неки људи су као вино: бољи су с чепом у устима.

Неверне жене ће кад-тад осетити кајање. Верне још веће.

Сваком човеку који гледа три фудбалске утакмице заредом
требало би дијагностификовати мождану смрт.

Постоји тајни начин да се вратите из казина с малим богатством,
а то је одете с великим.

У браку је прва година најтежа. Остале су немогуће.

Млади брачни парови не знају колико дугују телевизији.
У прошлости сте морали да разговарате са својим супружником.

Прву половину живота уништавају наши родитељи; другу наша деца.

РАУЛ АСЕВЕС *(1951), мексички песник, писац кратких прича, есејиста и универзитетски професор. (Raúl Aceves)*

Пишемо да заборавимо, читамо да запамтимо.

Писање је одјек, читање је одјек одјека.

Поезија мистериозно обитава у речима, попут душе у телу.

Ја сам сад деда детета које сам некад био.

Бити далеко од догађаја,
барем вам омогућава да их видите као целину.

Идеје се стварају као деца,
само је потребно да се мајчина идеја споји с очевом идејом.

Не личим ни на кога. Чак ни на себе.

Све што кажу о мени је истина, укључујући и чињеницу да је то лаж.

Постоје уметничка дела чија се генијалност састоји у томе
што су их створили бриљантни плагијатори.

Метафора је мост који спаја видљиво с невидљивим:
песник је градитељ мостова.

Ураган је у средишту смирености,
баш као што је смиреност у средишту урагана.

Ако тражиш оно што не можеш да нађеш,
никада нећеш наћи оно што не тражиш.

Незнање не зна шта не зна, мудрост зна.

У одређеним приликама, немамо другог лека осим болести.

Чудо се дешава кад оно хоће, а не да се ти чудиш.

Кораци нису одговорни што не воде никуда.

Када Бог говори, ствара оно што најави;
из тог разлога веома пажљиво бира своје речи.

Моћни глас говори тихо.

Ми, мртви у будућности, већ осећамо носталгију за својим животима.

Кап која је прелила чашу је најсвеснија своје изузетности.

(Превео и приредио Александар Чотрић)

Саопштење жирија за награду Најбоља књига топличког писца 2025.

На седници одржаној 22. августа 2025. године жири награде за Најбољу књигу топличког писца у 2025. години разматрао је продукцију књижевних дела у 2024. години. У разматрање су ушле две књиге песама, и то Несан и три булке Зорице Ивановић Гајевић и А, кад одрастем(о) Зорице Перовић Прентић. Жири је једногласно одлучио да награди књигу А, кад одрастем(о) песникиње Зорице Перовић Прентић у издању Народне библиотеке Раде Драинац из Прокупља.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ЖИРИЈА

Зорица Перовић Прентић, песникиња из Прокупља, објавила је до сада девет књига. А, кад одрастем(о), књига песама и кратких лирских записа, које можемо сврстати у поетску прозу, десета је по реду. Сам наслов дела може се тумачити и као снажна екскламација и као велика упитност кроз које нас ауторка, што песмом што лирским записима, уводи у трагања за истином постоји ли икада онај свет/човек коме и о којем певамо и сликамо га ван уметничког дела.

Књига представља, можемо рећи, један зрели осврт на све раније испевано, казивано кроз стихове ношене чудним емоцијама и несвакидашњим синтагмама над којима се није дубоко промишљало док се није одрасло. Ова књига песама представља својеврсно раскопчавање света у којем јесмо и комадање његовог главног покретачког мотива – мотива лажи иза кога се крије умишљеност и све добро што је затурено људском оку да не би видело – љубав, страст, храброст, загрљаји, снови. Песникиња се суочава, и нас као читаоце суочава, са побеснелим временом, са укинутим истинама.

Други мотив, мотив пада у живот, надограђује и раскрупњава претходни, главни, мотив лажи и уводи нас у истину у којој се губи сопствени идентитет темељен на лажним метафорама. И као

закључак, после болног и дугог самопреиспитивања, не долази безизлаз већ вера да је песма једино здравоумље и једина побуна, побуна против плашљивости, изобличене стварности и њених кројача.

А, кад одрастем(о), књига песама и кратких лирских записа, нам поручује да не чувамо истину иза решетака већ да је пустимо да окрилати макар због тога била посечена од мача. Чување је предаја.

У Прокупљу, 22.08.2025.

Драган Огњановић,
председник жирија

Чланови жирија:
Драган Огњановић, *председник*
Љубиша Красић, *члан*
Саша Миловановић, *члан*

Тумачења и прикази

Проф. Др Предраг Јашовић

Велика књига измирења

(Милош Милошевић-Шика, Да се не забораве-Лексикон жртава Другог светског рата у општини Трстеник, 2024, Трстеник, Народна библиотека Јефимија, Грабовац КУД Вук Караџић)

Пред нама је најновија књига аутора Милоша Милошевића *Да се не забораве-Лексикон жртава Другог светског рата у општини Трстеник*. Ова књига је рађена према свим стручним и научним узусима, поред увода у којем аутор даје један широки осврт на страдање Срба у Другом светском рату, ту је списак скраћеница, као и потребних, рекао бих, неопходних индекса имена и држава, области, насеља, топонима и појмова. То омогућава будућим читаоцима да лакше прате текст, а будућим истраживачима, да се са различитих стручних и научних аспеката баве овом књигом. Литература на крају књиге, како то обично иде, омогућава да будући истраживачи имају увид у пут који је аутор прошао у свом истраживању и састављању овог лексикона. Поред литературе, он је својим изворима прикључио и рукописе које је користио, што је, рекли бисмо, још један значај ове књиге, јер је овим пописом засигурно те рукописе сачувао од заборава, а са друге стране, надамо се да ће заинтересовати како потенцијалне издаваче тако и истраживаче. Његови извори обухватају установе, архиве, музеје, библиотеке, јавна гласила, књиге умрлих, сајтове (што даје потврду и о савремености података у овој књизи) и, на крају, сведоке, односно казиваче међу којима има и врло истакнутих интелектуалаца и књижевника. Према мом мишљењу, поред оне примарне историјске сврсисходности, све ово потврђује једну ширу друштвено-културолошку сврсисходност ове књиге.

На тај вишеструки значај садржине ове књиге указао је и Небојша Стамболија у својој рецензији: „Након уводне студије и списка скраћеница, следи главни део његове књиге – сам опис жртава. И овде, у овом лексикону, наилазимо на посебност методологије попи-сивања. Жртве су поређане азбучно, у оквиру трстеничких насеља, која су такође поређана азбучно. Међутим у случају ове студије није наведена само општа информација о жртвама, како смо навикли у неким другим истраживањима. Милошевић нам, након генералне информације о свакој жртви (презиме, очево име, занимање, датум рођења, датум страдања, околности страдања, доноси целокупна по-главља из књига у којима се страдање ове жртве помиње. (Стамбојлија 2024: 584-585). Зато ова књига представља врло „важан прилог исто-рији општине Трстеник“ (Вукчевић, 2024: 587).Поред тога што је ова књига од изузетног значаја за локалитет трстеничког краја, као што је речено, она је велики допринос „српској историографији“ (Стамбо-лија, 2024: 585).

Поред тога шта ова књига представља изванредан документ као прилог српској историографији, ја сматрам да ову књигу треба посматрати и са других аспекта који ће помоћи холистичком сагле-давање њене садржине и сврсисходности. Књигу је могуће посматра-ти са научног аспекта, етичког аспекта и стваралачког аспекта.

Већ од поднасловног одређења књиге лексикон поставља се пи-тање у којој мери, ми можемо говорити о овом делу као о научном делу, научној студији или монографији, јер је познато да је у основи лексикон приручник лексичке грађе на различите теме. Међутим, да ова књига испуњава принцип научности, поред тога што смо доказали преко апаратуре коју поседује, то је доказао и један од рецензената (Стамбојлија), који поред тога што три пута помиње уводну студију, која је заправо „нека врста преговора“ (Стамбојлија, 2024: 584) при четвртом помињању студије пише: „Студија"је засвођења навођењем ауторове биографије, литературе и извора, као и `сведока казивача`, чије је исказе аутор прикупио.“ (Небојша Стамболија, 2025: 585). Према наведеном, поред тога што говори о уводној студији, он цело-купну садржину књиге сагледава и као својеврсну научну студију. Зато и указује у свом раду, о чему је већ било речи, „на специфичност методологије писања у овом лексикону“ (Небојша Стамболија, 584).

Закључујемо да је према садржини ова књига лексиконског проседеа, а да је према начину на који је грађа разврстана, студија научног карактера.

Посматрано са научног аспекта значајно је видети какав је то заправо начин читања аутор намењо будућим читаоцима. Милошевић скреће пажњу да је „култура сећања“ некако изостала у односу на жртве из Другог светског рата. „Насупрот `култури сећања`, која је инсистирала на подухватима трагања за именима настрадалих у Другом рату, у последњој југословенској комеморативној пракси је ситуација била другачија. Идентитети жртава су били дубоко испод површине `мутног огледала историје`, у коме су се, попут Нарциса, огледали носиоци политика и идеологија.“ (Милошевић, 2024: 5).

Поред тога што је победничка методологија пребројавања жртава била идеолошки инструирана. Зато пострадали сународници другачије идеологије, нису збрајани као жртве рата, јер су их победници рачунали у непријатеље. Победници су рачунали само пострадале на фронту. Жртве рата иза линије фронта нису сврставали у жртве рата. Ту није било „места за теме страдања обичног `малог` човека без оружја, а највеће ратне жртве, остављано је на маргинама `велике историје` пресудних војнополитичких догађаја и односа различитих ратујућих страна“ (Милошевић, 2024: 5). Зато овај Милошевићев напор прикупљања свих пострадалих у Другом светском рату на територији Трстеника, који је преточио у књигу, можемо рачунати као својеврсни бунт према актуелним пописима, што, уосталом, и јесте. Ова књига, са једне стране представља корекцију историје што се тиче пострадалих Трстеничана у Другом светском рату, а са друге стране, поручује да попише свих пострадалих у другим крајевима треба преиспитати. То, као потврду и доказ пострадалих представља један од значајних доприноса српској историјској науци.

Милошевић подсећа да је време Другог светског рата доба кад су, поред Немаца, на подручјима НДХ, Косова и Метохије Срби трпели „огроман егзодус“ (Милошевић, 2024: 6) чак и од појединих националних мањина. О свему томе се ћутало како би се у социјалистичкој држави братства и јединства скренуо поглед са националних анимозитета који су били евидентни, али су брисани као идеолошки рат против социјалистичке државе.

Што се пострадалих тиче, Милошевић читаоцима скреће пажњу да до данас то питање није решено углавном се креће око милион непосредно пострадалих и до два милиона демографских губитака. Колико је број пострадалих нетачан говори чињеница да је само у Јасеновцу убијено 1.000.000 људи, од тога Срба 700.000, а осталих 300.000 (види о томе Булајић, 2024: 11). За ову књигу је значајно да је од пострадалих у Другом светском рату у трстеничком крају до ове књиге било пописано „нешто преко 900 жртава“ (Милошевић, 2024: 12), а он сам је пронашао 1880 жртава. „Од тог износа број жртава одраслих особа мушког пола је 1638 (92,45% од укупног броја страдалих), 117 одраслих особа женског пола (6,22%) и 25-оро деце, оба пола (1,33%)“ (Милошевић, 2024: 12).

Кад ову књигу посматрамо са етичког аспекта, заправо улазимо у разлоге њеног настанка. Са тог аспекта посматрано, та етичност стваралачке природе тиче односа аутора према начињеној неправди и односа аутора према жртвама. Већ смо рекли да је ова његова књига својеврсна побуна аутора који стаје на страну „малог“ човека и респектабилност коју подједнако треба изразити према свим жртвама. Он не дозвољава оно што Јелена Вукчевић истиче као damnatio memoriae (586), односно протеривање из јавног сећања, јер сматра да је свака жртва вредна колективног сећања. Зато аутор, додуше мало и патетично, истиче да је један од главних задатака његовог неуморног истраживања које је трајало више деценија био да „без обзира на идеологију, верску припадност, свако нађе своје место у овом штампаном споменику, јер су сви они били нечији синови, кћери, очеви… и свима њима је кроз вене текла крв моравска и српска… и сви су они, овако или онако, положили на олтар отаџбине оно највредније што су имали – свој живот“ (Милошевић, 2024: 11).

Етички аспект сагледан кроз визуру научне истине и доследности садржан је у овом експлициту: „И док су се на територији Југославије истраживачи трудили да преувеличају број жртава, у општини Трстеник истраживачи који су се бавили писањем локалних хроника у годинама после Другог светског рата, најчешће су били политички усмерени, па су у својим хроникама потпуно занемаривали особе настрадале у рату као борце или присталице ЈВуО, осуђујући их тако на брисање из колективног сећања“ (Милошевић, 2024: 11).

Зато је у овом лексикону пописао више него дупло од истраживача пре њега. На етичком плану, овај лексикон зато можемо сматрати и као место измирења целата и жртава, јер су сви на истом месту. Овај лексикон представља национално и духовно отрежњење којем би требало да приступи целокупна нација. Ово је пример светосавља на делу, измирења свих жртава и потомака тих жртава.

Трећи аспекат се односи на стваралачки чин односно на „специфичност методологије писања", јер „у случају ове студије није наведена само само општа информација о жртвама" (Стамбојлија, 2024: 584). Милош Милошевић кад описује страдање личности „доноси цела поглавља из књига у којима се страдање ове жртве помиње" (Стамбојлија, 2024: 584). Колико ће опис захватити не зависи од тога да ли је личност позната, већ од тога колико је података о личности дошло до нашег истраживача. Јасно, о значајнијим и познатијим личностима обично је остајало више података, међутим има ту и личности које за свог живота и према пореклу никако нису могле постати значајне, али су у стваралачком поступку Милоша Милошевића оне ипак више описане од неких других било познатих било непознатих личности.

Ова књига је заправо и једна велика грађа за све будуће истраживаче јер садржи низ записа и интервјуа који нису никад објављени. Милошевић се у свом стваралачком поступку потрудио да записани остану присутни као истина о истини. Тиме што је за опис страдања појединих жртава користио различите изворе: записе, интервјуе/ живу реч и белетристички дискурс, он их је на својеврстан начин, трансцендирајући ликове пострадалих, оживео. Показао је стравичност њиховог страдања, али кроз незаборав појединца који је подељен са колективом учинио је да те смрти добију један људски, частан епилог.

Литература:

Стамболија (2024). Небојша Стамболија, "Рецензија", 584-586. Милош Милошевић, *Да се не забораве-Лексикон жртава Другог светског рата у општини Трстеник*, 2024, Трстеник, Народна библиотека Јефимија, Грабовац КУД Вук Караџић.

Вукчевић (2024). Јелена Вукчевић, “Рецензија”, 588-589. *Да се не забораве-Лексикон жртава Другог светског рата у општини Трстеник*, 2024, Трстеник, Народна библиотека Јефимија, Грабовац КУД Вук Караџић.

Милошевић (2024). Милош Милошевић, “Уводно читање”, 5-12. *Да се не забораве-Лексикон жртава Другог светског рата у општини Трстеник*, 2024, Трстеник, Народна библиотека Јефимија, Грабовац КУД Вук Караџић.

Булајић (2024). Милан Булајић, 11. Милош Милошевић, *Да се не забораве-Лексикон жртава Другог светског рата у општини Трстеник*, 2024, Трстеник, Народна библиотека Јефимија, Грабовац КУД Вук Караџић.

Милена Благојевић

О Ослобођеној

Ослобађање животне енергије повезано са обистињењем снова у реалности кроз биолошке метафоре из области функционализма и тежњу за слободним делањем и стварањем заснованим на светлосном осећају у песничкој збирци Александре Гајовић „Ослобођена"

(Александра Гајовић, „Ослобођена", ИП „Пресинī", Младеновац, 2024)

У својој првој збирци „Ослобођена", млада песникиња Александра Гајовић представља слику света у његовој реалној појавности, са свим потешкоћама и недоумицама које прате човека на животном путу, преобликујући га поетским бојама и преливима изнедреним из ризнице срца, и стварајући сопствени свет, заснован на чулном доживљају и светлосном осећају. Та светлост није видљива, али се осећа као струјање енергије мисли што своје исходиште има у унутрашњости душе, и препознаје је само онај који у њу верује. Она потиче са два извориштa, из вере у Бога, која прожима поједине песме из првог циклуса, и из унутрашњег полета и животне снаге, упркос суочавању са извесним ограничењима. Снажан покретачки, делатни импулс, који је доминантан мотив збирке, подстиче на физичко ослобођење тела, али и на психолошки смисао овог термина, одупирање баријерама и наметнутим конвенцијама. Кроз лична запажања и једноставним речима, но веома занимљиво и оригинално изведене контрасте, песникиња представља људску хипокризију и уклопљеност у очекиване обрасце, где свако одступање од подразумеваног изазива подозрење. Пише у форми слободног стиха, јасној и сликовитој, често и разговорним стилом, што одражава непосредно обраћање читаоцима, којима дарује „реалност створену из срца". Манир писања је модеран, али га одликује и шароликост песничког поступка, где се прожимају одблесци народне поезије, сонорни склопови у виду лакокрилих конструкција, сазданих на лирским понављањима појединих речи, везаних за симболе слободе, сан, љубав, светлост и крила. Неке песме су и осмишљене у римованом стиху, а има и оних где су приметне при-

месе бајковитог, урођеног у њен емотивни универзум и представу света. Интересантно уметање енглеских израза у српској транскрипцији, као што су, примера ради, level и fejt, даје стиховима додатни савремени призвук и показује припадност песникиње генерацији која се користи разноврсним модерним технологијама, компјутерским и мобилним апликацијама. Сан је присутан у поезији Александре Гајовић, али се у њој не разуме као препуштање личној занесености, већ је тесно повезан са обистињењем у оквиру збиље, што је изражено и кроз биолошке метафоре из подручја функционализма (песма „Различитости"). Љубав и жудња за остварењем сопствених тежњи, као и elanvital, животна енергија која струји њеним телом, воде је на путу надилажења препрека, пренебрегавања околности ради уживања у постојању и његовим многобројним могућностима, које се указују ономе што следи слободан птичји лет, и осећај срца који рефлектују њихова крила, стопљена с ваздухом. Песникиња поручује да у човеку постоји неизмеран креативни потенцијал који сваког дана може да искористи, ако ослушкује унутрашњи жубор душе и у своје делање унесе и извесну дозу неопходне смелости, спремности да се упусти у истраживање непознатог, без икаквог устручавања и приклањања колективном мишљењу, које често има инхибирајућу улогу на путу личног и интелектуалног развоја појединца. Она се повремено препушта сопственим оазама среће и разноврсним видовима хедонизма, где проналази уточиште и извор стваралачке енергије. Плива у рзавским зеленим брзацима, предаје се меком додиру перја и „јастука лебдења", ужива у разноликим слатким укусима, омиљеној чоколади, лубеници, поморанџи, бананицама са укусом малине. Настоји да сачува дете у себи, ону маштовитост и неисцрпну радозналост, и задовољство пронађено у ситницама, уз одлучан став да никада нема одустајања од сопствених снова и жудњи. С друге стране, озбиљно је посвећена темељним научним проучавањима и техничком обликовању властитих стихова, у настојању да створи поетски садржајне и квалитетне структуре разноврсне лирике. Александра даје и омаж родном граду Ариљу, у виду једноставне истоимене песме прожете љубављу, што је својеврсна слика природних лепота и културних знаменитости места које чува и светлошћу озарује фреска Плавог анђела у цркви Светог Ахилија. Љубав, која је у стиховима Александре Га-

јовић апстрактна, али и путена и страсна, још један је мотив и место ослобађања, и овој сензуалној љубави посвећен је други циклус у збирци. Љубав се остварује у пољупцима и загрљајима, урањањима у чулна спајања и вреле додире, у ритму кише која се слива низ леђа уз музику са звучника, у наглашеним емотивним пејзажима, али и кроз магновења тишине и ћутања, и пређутног разумевања. Песме варирају ово осећање које је у основи људског битисања, приказујући тренутке истинског љубавног ужитка, сласти и нежности, где је путено сједињавање дочарано сликарским и тактилним метафорама, које понекад имају и благ надреалистички призвук, попут четкица што осликавају превоје њеног тела („Четкице од прстију") и танане свиле пољубаца, моменте тражења и кристализације осећајности, но и повремена неразумевања и неизбежна раздвајања и удаљавања. Пад је неминован да би се поново доживео узлет, али је стога тај лет пријатнији и слободнији:

„Нема ничег лепшег од пада
Уздизања која следе
Неодољив су поновни fejt са собом"

Збирком песама „Ослобођена", Александра Гајовић шаље оптимистичне поруке, сабране у неспутаном мишљењу, вери, одлучности и истрајности која доприноси реализацији тежње да слободно ствара и истражује, откривајући неисцрпно подручје могућности у погледу креативности и ослобађања животне енергије. Искрено и разборито промишља свет, али настоји да га активним делањем преобликује, смело се противећи наметнутим границама конвенционалности и стварајући простор за лични универзум мисли и снова, и за постепено остварење властитих жеља и настојања.

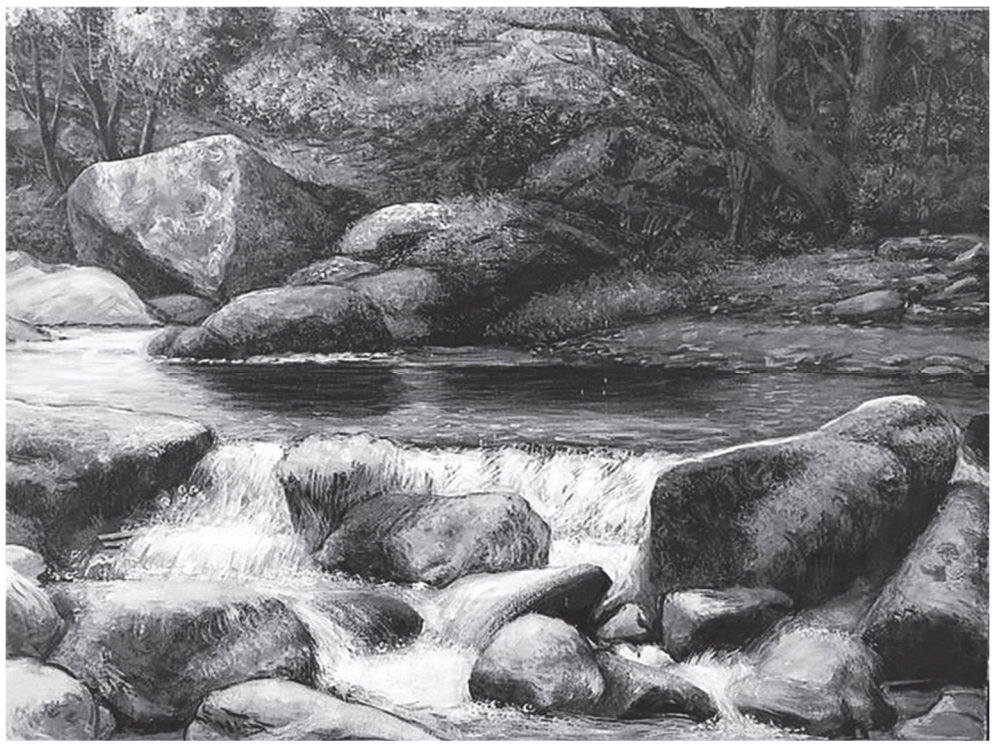

Есеји

Милорад Тодоровић

Како истраживати (сложени) предмет психологије?

Како се и којим научним приступом „психичко“ може најбоље спознати? Шта су психичке чињенице, чињенице психизма, садржаји психичког живота? Шта представљају налази до којих се долази истраживањима и проучавањима „психичког“? Одвећ дуго у психологији *свест* је основни предмет проучавања. Само су (радикални) бихевиористи одбијали да свест буде предмет психологије и да се баве свешћу јер, по њима, она и не постоји, па су психологију још више предметно ограничили и свели на проучавање надражаја (стимулуса) и одговора (реакција) на те надражаје. С друге стране, за психоаналитичку психологију пак свест је само једна карактеристика психичких процеса, и то карактеристика која је непосредно спознатљива, али ни у ком случају није прикладна за системско разликовање свесног и несвесног у психичком апарату. И не само то, него је и граница свесног и несвесног флуидна, јер несвесном припада и предсвесно које није увек потпуно свесно, већ је повремено само латентно свесно, то јест може постати свесно уколико се властита пажња адекватно усмери на његов садржај. Чак се може рећи да се целокупна филозофија психоаналитичке психологије не исцрпљује потпуно у формули *психичко=свесно+несвесно*, или, како Фројд каже, „у мери у којој желимо да се пробијемо до *метапсихолошког*[1] по-

[1] *Метапсихологија* (*грч. мета'=преко)* је Фројдова кованица којом он назива своју психологију мишљену пре свега из теоријског угла, с теоријске тачке гледишта, у њеној новој теоријској димензији, дакле, као теоријску психоаналитичку психологију. Са тим *мета (грч. изван, иза, изнад)* Фројд је хтео да нагласи правац интересовања и истраживања његове психологије: оно изван достизања дотичне сфере. Често се то сасвим погрешно схватало само као „прелаз“ оквира нормалног психичког живота. За Фројда је то представљало прелаз преко граница онога што се сматрало научним зарад давања права спекулативним тезама (инстанце, ид, его, суперего, цензура, фантазми, комплекси, симболика снова) без којих дубинска психологија не би имала право на постојање. Метапсихологија се бави концептуалним склопом, концепцијом структуре целине, системом појмова и мањих теоријских целина тј. ужих теорија о

сматрања душевног живота, морамо да научимо да се ослободимо значаја симптома „свести““ (Freud 1996b: 91). Још једна од константи у академској психологији је да се понашање третира као да припада домену физичких збивања. Разлике између разних психологија су такве и толике као да су између њих ископани дубоки ровови и отворени фронтови који постоје и данас.

Како је могуће да се један задати, начелно исти предмет – душа, то јест, психичко – третира на толико различите начине да они постају међусобно искључиви? Да ли се онда психологија или, прецизније, све те психологије, уопште могу као (остале) науке дефинисати помоћу свог предмета или, прецизније, помоћу својих толико различито схваћених и одређених предмета и њима примерених, још различитијих метода, начина испитивања, истраживања тих предмета? Шта у самом предмету повезује класичног психолога, бихевиористу и психоаналитичара? Најкраће речено: мало шта. Мало шта зато што ни те психичке појаве које су предмет класичне психологије, а то су поједине (по дубоко увреженом схватању тих психолога, основне) функције и способности психичког (опажање, мишљење, памћење, интелигенција...), којима је заједничко да

души, психи, психичком, психизму, душевном животу, дакле, изградњом појмова о свим психичким феноменима (појавама) и њиховим међусобним односима и утицајима, или бар изградњом појмовних модела психичких феномена, који су (било као појмови било као само прелиминарни појмовни модели) увек више-мање удаљени од искуства, мада, наравно, непосредно или посредно засновани на њему, на пример, апстрактни појам (односно читава теорија) психичког апарата подељеног на инстанце (ид, его и суперего), затим (дуална) теорија нагона (сексуалног нагона и нагона самоочувања или его-нагона, обједињених у животни нагон, либидо, персонификован у стваралачком Еросу, насупрот коме стоји нагон смрти, демонска сила која обухвата и агресију, оличена у деструктивном Танатосу), потом појам (односно, опет, цела теорија) процеса потискивања (који је једна од манифестација функције *ега* при решавању психичких конфликата и један од главних механизама одбране *ега* и код здравих и код неуротика, процес који је и један од начина стварања несвесног, а може бити примарно и секундарно потискивање, потискивање јединке и врсте итд.) и мноштво других појмова односно теорија као саставних делова метапсихологије. Метапсихологија разматра психичке феномене с четири гледишта: *динамичког* (то јест с гледишта деловања нагона, психичких механизама одбране, фантазама и психичких конфликата), *топичког* (било унутар топографског /свесно, предсвесно, несвесно/, било унутар структуралног модела психичког апарата и његових инстанци /*ида*, *ега* и *супереги*/ и њихових односа), *економског* (то јест с гледишта психичке енергије: слободне /у несвесном/, везане /у предсвесном/ и мобилне /у свесном/ и њених принципа: константности, /не/задовољства и реалитета, и њеног превеликог или премалог инвестирања, запоседања, катектираности и др.) и с *генетичког* гледишта (то јест у оквиру теорије развоја психичког апарата, и посебно теорије раног псхичког развоја, што даље значи, у оквиру развојне психологије обухвативши и развојну психопатологију).

припадају свесном психичком, нису непосредни предмет интересовања бихевиориста, поготово радикалних, које једино интересује понашање, а оба (и класични и бихевиористички приступ) су пак – као редукционистички приступи предмету психологије – неприхватљиви психоанализи не само зато што је њихов концепт психичког - *психичко без душе,* него и зато што ни те психичке појаве унутар свог крајње редукованог концепта психичког не могу да објасне.

Будући да се ум и материја не могу раздвојити у представама на нивоу иницијалних опажања, уместо расправе о теоријама и појмовима, каква се углавном води у психологији, данашња психологија би требало сву пажњу да посвети *онтолошкој природи датости психичког*, а то значи да настоји да свој посебан предмет истраживања помери у један шири круг и да конкретна и специфична питања решава полазећи од општијих становишта, што је карактеристика сваког научног истраживања. То захтева, с једне стране, свестрану рафинирану промену и проширење методолошког апарата којим се захватају феномени психичког (психичке појаве), а с друге, да се, како каже Фројд, наука не може задовољити само тиме да испитује и утврђује. Поред тога, применом науке морала би се моћи извести правила и савети за понашање у животу (Freud 1970g: 270).

Али, ту за психологију опет настаје велики проблем. Памћење смисленог или бесмисленог материјала, опажање даљине или величине, испитивање геометрије визуелног простора, прикупљање вестибуларних информација (то јесте, информација везаних за осећај за равнотежу) и проприоцептивних информација (то јесте, информација везаних за драже унутар самог тела односно неког органа), или утицај накнадног или претходног учења на запамћивање садржаја – не могу укључити иста методолошка начела као и истраживање дубљих слојева психичког, где су смештена најсубјективнија смислена искуства. Методолошки приступ у оквиру дубинске психологије не може и не треба да буде исти као онај у оквиру експерименталне психологије, што значи да се утолико на њих не може примењивати исти критеријум *научне објективности*.

Но, између дубинске и експерименталне психологије нема разлике у томе што своје тврдње не заснивају тек на било каквим појединим опажањима или низовима опажања, што обе такође – како год изгледало – полазе од емпирије и што психогенетски фактори утичу на истраживања и открића обеју. Задатак психологије као *емпиријске науке* јесте сазнање неке дате, опажању приступачне стварности. А обележје је и дубинске и експерименталне психологије то што им је за заснивање резултата, поред општих аксиоматских претпоставки и

правилности нормалног мишљења, увек потребно и утврђивање чињеница опажањем.

Све „психичко“, схваћено на начин експерименталне психологије, сводило се на чињенице у вези с понашањем, чињенице које је требало утврдити. Није спорно да су и памћење и вежбање и условљавање доступни експерименталном истраживању, па ни то да је могућност да се исто уради с емоцијама и мотивацијом – знатно мања. Проблем је у ставу Роберта Вудворта (Robert Woodworth), студента Освалда Килпеа (Oswald Külpe), професор психологије на Колумбији, да смо „данас склони да захтевамо за експерименталну психологију *исто тако широко подручје* колико припада самој психологији, признавајући при томе да *још не знамо тачно како да подвргнемо строгом експерименту*[2] неке од најпсихолошких тема или садржаја. Док се ови проблеми не почну испитивати експериментално, они вероватно неће бити решени“ (Woodworth 1964: 1). Као да се психологија ставила пред дилему „или експеримент или ништа“, што неизбежно имплицира да је свест=психичко, а што је већ само по себи сувише узак оквир психичког који би дозволио право психологији да се сматра науком.

И сами експериментални психолози су били свесни озбиљних тешкоћа које експериментатору задају неке области, на пример, развој детета и генеза неинтегрисаности и неуравнотежености, а да не спомињемо оне садржаје који се односе на несвесну страну психичког функционисања. Они су покушали да открију ток нормалног и патолошког развоја применом тестова и других лабораторијских техника, што не би представљало велики проблем под условом да се унапред схвати природа премисе од које се полази (природа горње премисе у силогизму).

Будући да се експерименти одвијају у одређено време и на одређеном месту, да се контролишу познати услови и да се експеримент може поновити и други пут, те да експериментатор може систематски да варира услове и бележи варијације у резултатима, могу се наслутити стварне вредности тако захваћеног психичког. Шта је суштина експеримента? Да сви услови буду константни изузев једног фактора (сходно „правилу једне променљиве“) чији се утицај као „експерименталног фактора“ или „*независне варијабле*“ испитује као посматрани ефект на „*зависну променљиву*“. Чак онда када број независних променљивих може бити више од једне, што пружа прилику да се открије интеракција више фактора, остали услови морају бити константни да би се повезао посматрани ефект с одређеним узроком.

[2] Моје потцртавање

Експериментална психологија са својом претензијом једине праве психологије, то јест једине праве науке о психичком, имала је тенденцију – сасвим сигурно погрешну – да се одвоји од осталих подручја психологије. Примена експеримената у одређеним приликама и за одређене прилике јесте драгоцено помоћно средство, али циљ сазнања никако није и не треба да буде постизање експерименталних резултата, како је говорио Карл Јасперс (Jaspers 1978: 25). Многе бројчане (математичке) вредности које саме по себи претендују на научност врло често, заправо, у својој основи немају одређено становиште, неку идеју, или пак имају неку теоријски спорну идеју.

У већем подручју психологије прецењивање експеримента потиче из такозваног научног дискурса који је конституисан укидањем значења и изградњом систематске мреже елемената који су сами по себи лишени значења иако су међусобно кохерентни. Немају увек све ствари лице и наличје да би се тако лако увеле у експеримент као јасне варијабле. Шта је *субјекат* у експерименту? Свакако није оно што искаже знајући природу и (експерименталне) околности свог исказивања. Поготово ако психологија као наука узима у обзир природу језика. Психологија мора увек да пође од тога да на субјекта, то јест оног ко улази у експеримент као објект, *делује закон означавајућег*. Ако је његово несвесно на дну, док је на површини његов дискурс који служи менталном, превасходно емоционалном прочишћењу и нуди леп говор, шта онда психологија истражује? Давање исказа о себи психологија још увек није тематизовала изван оног што се узима „здраво за готово“. Могу ли у експеримент и научну обраду ући појаве које здравом разуму изгледају парадоксално? Зато Жак-Ален Милер (Jacques-Allain Miller) и каже да је погрешно мислити „да мерење представља конститутивни фактор науке“ (Miller 1986: 245), то јест да критеријум научности није оно што су експерименталне науке мислиле дефинишући сопствену научност. „Морам рећи да све оно што признајемо за научне дисциплине на филозофском факултету, социологија, психологија, медицина – математичару или физичару често личи на виц“ (Miller 1986: 246).

С методолошког гледишта, предмет истраживања треба увек да је одређен и издвојен предмет, наравно, повезан с другима, али одвојен од њих. Када је предмет истраживања појединi случај, на пример на клиници, главно настојање је усмерено на добијање целокупног материјала на основу ког се може разјаснити и тренутно стање и целокупна прошлост пацијента. Зато су веома значајни: анамнеза случаја, то јест властито пацијентово излагање (или сећање – према дословном значењу грчке речи *anamnesis*, али и „рупе“, празнине у том сећању, као његов битан саставни

део у коме је смештена његова истина), обавештења од познаника, претпостављених, лични списи и друго.

Описивање оваквих случајева и историје болести назива се *казуистика*, од латинске речи *casus* = случај. Казуистика је расуђивање и знање засновано на случајевима, које полази од случајева, а не од априорних принципа и правила, те евентуално, постепено, на основу познатих појединачних случајева, уочавајући у њима правилности и закономерности, а постериори, дакле, тек накнадно и евентуално формулише правила и принципе, чију ће исправност будући случајеви потврдити, верификовати, или оповргнути, па и модификовати. Казуистика, дакле, насупрот догматици, не подводи случајеве под, *а приори* дате, неоспорно исправне принципе и правила (то јест догме), поготово не прокрустовски: па тешко чињеницама случаја ако се не уклапају у те принципе и правила. Казуистички приступ је – методички посматрано – проблемски и критички, а садржински, он у психологији може ићи од приказа случајева појединих феномена до обухватних биографија. Казуистичка метода гради темељ наших знања и разумевања психичког, а пре свега, психичке аберације.

Овако истраживани појединi случајеви представљају искуствену подлогу психопатологије (Jaspers 1978: 24). Проблем с појединим случајем, који углавном говори нешто вероватно, јесте што се он не може подвести под статистичке налазе. Када је тај издвојени предмет истраживања појединo стање или доживљај, први корак ка научном схватању душевног живота јесте индивидуација, издвајање, делимитација, разграничење, диференцијација, разликовање и описивање, препознавање, детерминисање, утврђивање, одређење, квалификовање, идентификовање, именовање одређених доживљених феномена. Предочавање душевних доживљавања и стања, њихово разграничавање и одређивање тако да се под одређеним проблемом увек мисли на исто – представља задатак *психичке односно психолошке феноменологије* (Jaspers 1978: 26-27).

Слично *експерименталној методи*, и *корелационом методом*, која води порекло из испитивања *индивидуалних разлика*,[3] покушава се схва-

[3] „*Индивидуалне разлике* је вероватно најопштији израз који се односи на проучавање свих оних начина на које се појединци релативно перманентно разликују“ (Kirby and Radford 1978: 12). Појам индивидуалних разлика заправо хоће да нагласи да је психологија наука која треба да се бави управо питањима *разлика* између индивидуа, индивидуалности и постојања њиховог *ја*, јер човеку прилази као индивидуалном људском бићу, а не као врсти, људској врсти, што је предмет антропологије. Оно што чини такозвану *диференцијалну психологију* и јесте бављење проблемом индивидуа, и

тити психичко. Но, овде се не уводи „експериментални фактор“, нема „независне променљиве“, већ се све променљиве добијене применом погодних тестова третирају на сличан начин. Корелациони приступ омогућава студирање интеррелације, међусобног односа дејстава различитих фактора, чинилаца. Нужно је имати у виду да утврђивање корелација не значи утврђивање каузалних односа, већ превасходно указује на могућности интерпретација, наводи на тумачења. Будући да каузално тумачење захтева претпоставке (дакако, теоријске) којима се проверавају добијени налази, то често, зарад потпунијег тумачења, треба давати нове и нове помоћне претпоставке.

У дубинској психологији се не може очекивати таква одвојеност између објекта и субјекта сазнања. Чак је за модерну физику, посебно квантну физику, неприхватљива идеја строге одвојености неког аспекта познате стварности и посматрача. Посматрач и посматрани су, како каже Хајнц Кохут, недељиве јединице те оно што видимо никада не може бити схваћено без укључивања посматрача и његових средстава као интринсичког, унутрашњег дела посматраног поља (Kohut 2001: 165).

Будући да је термин *реалност* у психологији вишезначан (реалност је и омашка, оно што се рекло, као и оно што се наводно желело рећи; реалност је и фантазматска слика родитеља једнако као и оно што родитељи стварно јесу), нужно је разликовати бар две реалности које се посматрају: психичку реалност и реалну реалност. Умесно је питати се коју реалност психологија истражује или коју више истражује због њеног доминантног утицаја на понашање.

Постоје, наравно, посматрања или, прецизније: „посматрања“ – превасходно теоријског карактера – која не морају узети у обзир фактор „посматрача“. Утицај правог, непосредног посматрача се ту, при теоријском, посредном посматрању, или можда боље: разматрању – подразумева. Али, постоје и посматрања при којима је посматрачев утицај на поље посматрања од великог практичног значаја. Не ради се о утицају који теорија, одређујући оно што се тражи и што се налази, врши на сазнајни објект, већ о директном утицају посматрачевог присуства, када је посматрач део посматраног поља. Како је могуће посматрати ометајуће факторе у градњи структуре ега или селфа, или покушати се приближити језгру пацијентовог душевног поремећаја, а занемарити при-

то на начин утврђивања природе и степена разлике међу људима. Утврђујући те основне активне чиниоце који одређују човекову природу, психологија би као права наука могла утицати на понашање појединца.

суство посматрача? Како је могуће разумети сударање *импулса* са *забранама* ако је посматрач *неутрални скрин*?

Сасвим је друга ствар, и може се рећи сасвим пожељна, када дође до узајамне испомоћи разних дисциплина да истраже одређене теоријске претпоставке: Када, на пример, експериментални психолози третирају с поштовањем податке које је скупила психоанализа и тиме обогаћују сопствена истраживања усмеравајући пажњу на теме које им је она учинила доступним. И обрнуто, када дубинска психологија учини напор да види коректност неких емпиријских налаза експерименталне психологије уз помоћ традиционалних метода, посебно метода статистичког доказивања.

Психологија је наука о сложеним менталним стањима те се стога налази пред највећим изазовом научној мисли: да буде објективна и да у својим објашњењима буде емоционално дистанцирана, неафицирана, непристрасна према појавама које су у вези са субјектом, људском душом, самим људским доживљајем. Она настоји да за сложеност психичког живота, коју је немогуће свести на неки заједнички именитељ, нађе задовољавајућа објашњења, чиме се повећава човеково овладавање природом, па и својом природом, од којег у многоме зависи опстанак цивилизације.

Психологији је тешко одредити место у подели предмета сазнања на *природу* и *дух*, те следствено у подели наука на *природне* или *духовне*, подели која се јавља од позне античке мисли, и преко метафизике Декарта и Спинозе, иде до Шелинга и Хегела. Управо пример психологије показује да ту поделу не треба узети као нешто само по себи разумљиво. Гносеолошка подела, то јест подела по начину сазнања такође не нуди јасан критеријум разликовања предметā истраживања. Савремена теорија сазнања (Ayer 1998; Cassirer 1998) умногоме је довела у сумњу оправданост неког „*унутрашњег опажања*" као посебне врсте сазнања коју је увео картезијански дуализам поделом на *res exstensa*, протежну ствар, и *res cogitans*, мислећу ствар, и њима примерене *осећање* и *мишљење* као два посебна органа за сазнање физичког спољашњег света. Да ли се, заиста, све знање темељи, као што су то мислили емпиристи, на опажању и искуству? Када би се олако дао потврдан одговор, одмах би уследио проблем, то јест питање да ли постоји знање о нама самима и о нашим сопственим стањима свести које не мора да буде производ опажања? Постоји ли знање о другим људима и њиховим стањима свести које такође није само ствар опажања? Како знамо шта неки други човек осећа? Да ли је могуће знање независно од искуства? Није тешко потврдно одговорити на ова питања.

Сва ова питања указују на то да се чињенице такозваних *духовних наука* не заснивају *само* на *унутрашњем опажању*. Стога не би требало да

чуди што психологија као емпиријска наука не може да се уклопи у дихотомију природне-духовне науке. Јер, ако се за критеријум узме *предмет*, психологија се може окарактерисати само као *духовна наука* и, у извесном смислу, као темељ свих осталих духовних наука. Међутим, шта радити с тим што је њен методски поступак заправо метод природних наука? Вероватно, не инсистирати на апсолутној његовој примени.

Психологија, као и природне науке, своје чињенице утврђује, прикупља и одређује само са становишта оне *опште законитости* којој се те чињенице подвргавају, као и с циљем да ту законитост схвати. Она, пре свега, трага за *законима збивања*, на пример, како фрагментирано тело које постоји код детета на почетку живота постаје обједињено или пак остаје расцепкано структуирајући паранојu, или зашто су сва неуротска испољавања резултат компромиса сила које траже задовољење и оних сила које се задовољењу супротстављају, или како се одвија секундарно потискивање на основама прапотискивања. За разлику ове „природне визуре", већина емпиријских дисциплина које се означавају као *духовне науке*, усмерена је изричито на то да се потпуно и исцрпно прикаже једно *појединачно збивање непоновљиве стварности*. Наравно, за то се примењују различити поступци помоћу којих се поима тај појединачни догађај шта год он био (живот неког појединца или народа, специфичност развоја неког језика, или религије, настанак неког уметничког, или научног дела). Дакле, увек је циљ сазнања то да се један облик људског живота, који се појавио у непоновљивој стварности, репродукује и схвати у тој својој чињеничности. Јасно је да се ово односи на историјске дисциплине. Где онда сместити психологију? Чини се да би се неко решење могло наћи у некој врсти идеолошког компромиса као „природна наука унутрашњег чула", или чак као „духовна природна наука" (Windelband 1972: 131).

Што се пак тиче одређења места психологије у подели наука према карактеру спознајних циљева (општи закони или посебне историјске чињенице), оно је много мањи проблем него што се на први поглед чини. Код једних, такозваних номотетских, циљ је сазнање изражено *генералним*, општим судовима, а код других, такозваних идиографских, циљ је сазнање изражено *синґуларним*, појединачним судовима или ставовима. Ова је подела веома блиска подели на природне и друштвене науке, али јој није идентична, и о њој се говори и као подели на природне и хуманистичке науке. Разлике у типу сазнања којима стреме и до којих долазе ове две врсте наука надовезују се на онај најзначајнији и одлучујући однос у људском разуму којег је Сократ спознао

као основни однос сваког научног мишљења: однос *општег* према *посебном*. Античка метафизика се ту поделила на Платонову струју, која је тражила „стварно“ у непроменљивим генеричким појмовима, и Аристотелову струју која је „стварно“ тражила у појединачном бићу које се сврсисходно развија. Бивствујуће у природним наукама је дефинисано помоћу трајних нужних одредаба збивања која се у њему одвијају и на основу тога би се психологија морала сместити у природне науке. Психологија се, треба рећи, смешта и у такозване хуманистичке науке, што је Лакану неприхватљиво због његове властите, како је рекао: „[...] одбојности према термину хуманистичке науке, што ми личи на прави позив на ропство“ (Lacan 1988c: 402).

Емпиријске науке у сазнању стварности траже или *опште* у облику природног закона (*номотетске*) или *појединачно* у *историјски* одређеном облику (*идиографске*). Прве су науке о законима и говоре о томе што увек јесте, посматрају оно што остаје увек исто, а делом је непоновљиви садржај стварног збивања, док су друге науке о збивањима које говоре о томе што је једном било. У овом методском смислу, где се подела заснива на разлици природнонаучне–историјске науке, психологија би без дилеме спадала у природне науке.

У *каузалном* посматрању сваки посебни догађај укључује две врсте узрока: посебне услове који се јављају, с једне стране, и оне заједничке услове који се јављају у свим случајевима тог типа и односе се на оно опште, на суштину свих случајевима тог типа па и конкретног случаја у питању, дакле, на „ванвременску“ нужност, с друге стране. Тек обе групе тих услова заједно проузрокују и објашњавају догађај, и ниједна од њих није последица оне друге. Посебни услови једног догађаја у времену могу се издвојити у неки додатни, специфичан услов или пак занемарити као небитни већ према томе шта је из њих следило према познатом закону узрочности. Тако сваки нови случај својим посебним, специфичним околностима тј. условима у којима се збива доприноси потврђивању, верификацији, или оповргавању (прет)постављених законитости, или прецизнијем одређењу, преформулацији закона.

Управо зарад изградње *теорије* душевног функционисања неопходно је открити законитости које владају свеколиким збивањем у душевном животу и зато се у истраживањима појединачни квалитети психичких појава уздижу до појмова и као мисаоне конструкције добијају своје место у концептуалном систему помоћу ког се настоји схватити и објаснити суштина психичког.

Али, у психологији као емпиријској науци је јасно и то да у индивидуалном искуству увек остаје један део психичког који је каузално необјашњив до краја, као што постоји и један део непојмљивог, неиска-

зивог. Тако се последња и најдубља суштина личности опире рашчлањивању помоћу општих категорија. Психолошка научна мисао не треба да престане да трага за одговорима на питања и кад постоји сумња да се на њих може одговорити. У том смислу, став професора психологије с Колумбија универзитета Роберта Вудворта да је појављивање експерименталне психологије умногоме и са́мо било један експеримент – може да буде подстицајан и за инвентивност постекспериментално и данашње психологије, нарочито оне академске, и може се односити и на њу (Woodworth 1964: 1).

Нешто што би се могло назвати јединственом психологијом суочава се с два веома велика проблема. Прво, проблем метода истраживања психичког, и друго, од чега се то психичко састоји. Овај други моменат око кога би требало да постоји слагање, а што с позиција данашњих наука (лингвистике, психијатрије, антропологије, филозофије) не би требало да представља тешкоћу, јесте *шта чини психу*. Да ли је она целовитост нашег бића, свесног и несвесног, или није, то јест, да ли психу чини само свест? Консултујући друга подручја знања, друге науке, као што су лингвистика, филозофија, књижевност, антропологија, чини се да је прва алтернатива неспорна[4]. Онај ко хоће да мисли истинско „психичко“, онај ко хоће да дође до праве идеје о њему, управо због оног сакривеног дела, нужно у размишљању мора кренути на ту страну. Једино га тамо може наћи. А да би умео кренути на ту страну, битна је теоријска обука и у областима које више него друге подстичу жељу, радозналост и неуморно интересовање за свој објект (текст, експеримент или пацијента). У том правцу добро је следити препоруке Курта Левина (Lewin), професор психологије на Корнелу и Ајови, који је саветовао своје студенте да не читају психологију, већ филозофију, историју, књижевност, биографије, као места где могу наћи идеје, јер је тадашња психологија гушила машту (Hothersall 2001: 279). Чини се да и данас није другачије са академском психологијом. Ко год има увида у универзитетску наставу психологије зна колико је тај Левинов став још увек ак-

[4] О томе нико не говори тако убедљиво као харвардски професор поезије Лајонел Трилинг када каже да међу „елементима фројдовске теорије постоји бар један којем не прети опасност да буде напуштен јер је интегрални део нашег културног настојања. То је доктрина да у људском уму постоје два система, један очигледан, други латентан и скривен. То није представа са којом нам је увек лагодно – сва је прилика да ће сваки од нас примити личне доказе о постојању једног несвесног менталног система са увек новим изненађењем и пораженошћу који ограничавају њихову вероватност. Ипак, упркос повременим преокретима, представа о несвесном менталном систему чврсто је успостављена у нашој култури“ (Trilling 1990: 185).

туелан. Није тешко предложити листу дисциплина које би модерне студије психологије требало да укључе. Свакако: митологију, историју цивилизација, психијатрију, сексологију, психологију религије, реторику, граматику, поетику, лингвистику, историју и књижевну критику, као што је предлагао Жак Лакан (Lacan 1983: 71).

Будући да се психологија бави, као што рече Јунг (Jung 1977a: 305), „најотменијим објектом науке" – људском душом, ту науку одликује и специфична врста знања и о оним садржајима „психичког" (имаго, фантазми, репрезентације, импулси, катексе, контракатексе, несвесно) који тешко могу стати у строго одређене калупе позитивистичке науке. Али, због тога та знања не само што не треба да буду искључена из подручја психологије већ, напротив, треба да буду предмет од посебног интереса за разумевање тоталитета психичког, предмет који се изучава тражећи аналогије, паралеле са сличним феноменима и уз ослонац на знања других наука. Без њиховог укључивања у простор психичког, психологија не може претендовати да буде наука о души. И знање о психичком, као уосталом и свако друго знање, састављено је од различитих момената.

Главни задатак психолошког промишљања и сазнавања јесте *функционисање психичког*. Данашња психологија је изнад натурализма прошлости. Предмет данашње психологије, како је истакао велики филозоф Мартин Хајдегер (Heidegger 2006: 54), јесте *живот*, а не више само осети добијени чулима и учинци памћења. Испитујући *живот у његовој потпуној стварности*, психолог неминовно код себе буди животност. Наша је наука о животу „уједно права филозофија зато што она сама обликује тиме живот и што је она назор о животу и поглед на свет; то је испитивање живота усидрава у подручју чињеница, оно се гради одоздо према горе и не креће се у празном простору остале филозофије" (Heidegger 2006: 55).

Јасно је да се ни једна наука, па и психологија, не може заокружити или наћи, на њеним почецима. А то је, на жалост био случај са психологијом: вунтовска психологија је Наука одмах и заувек. За њу се може рећи да је била опседнута идејом научности због које су се морале жртвовати све оне области или садржаје који се не могу уклопити у позитивистички приступ. Истине су, да још једном наведемо Алана Бадијуа, мноштвености (Badiou 2016: 78). Однос према истини, објективности и научности у самој науци је великим делом условљен личном психологијом аутора.

Ефекат новог знања у свету науке које превазилази наш раније постојећи, преегзистирајући поглед на ствари је у првом тренутку ремећи: захтева истраживање, напуштање неког реда и његова интеграција захтева модификацију владајућег погледа на свет. Али, тиме оно изазива нашу хостилност, прети нашој сигурности, изазива наше претензије ка омнисциенцији, свезнању, открива наше незнање и осећање беспомоћности, и ослобађа нашу мржњу од свих ствари нових или непознатих. Све ствари које се не доживљавају као продужетак, сопствено проширење, или као окруженост познатим границама нашег менталног поседа доживљавају се као нешто што „није за употребу" (није за јело). У тим ситуацијама претенденти на нучност поново се налазе у истом стању као бебе у депресивној позицији где се морају спојити „прихватљиви", „добри", јестиви" садржаји са онима „неприхватљивим", „лошим", „отровним". Депресивна позиција, ако следимо Мелани Клајн, се увек и природно јавља у инфантилном периоду као последица развојних капацитета детета: да опажа, да препознаје, памти, лоцира и антиципира искуство. То није само просто увећање свесности и знања, већ и ремећење постојећег психичког света инфанта. У правом смислу речи револуционарни преврат. Оно што су првобитно били одвојени светови – бесконачно блаженство у једном идеалном универзуму искуства и терор и перзекуција у другом алтернативном универзуму – сада постају један свет, целовитији.

И због тога се није тешко сложити са Рози Брајдоти (Rosi Braidotti), професорком филозофије на Универзитету у Утрехту када каже да је „толико слављена објективност науке сасвим лажна" и да је „потребно одлучно се одупрети сваком претендовању на научну чистоћу, објективност и аутономију" (Braidotti 2016: 62). То се посебно односи на најзначајнију психологију - психоанализу којој се оспорава да није наука и да њене тврдње о структури психе нису доказане. Истина је да психоанализа није *природна* наука, мада је Фројд у почетку свога рада и својом књигом *Пројекат за научну психологију* из 1895. године то покушао учинити.

Психоанализа је наука у ширем смислу те речи јер она акумулира знање прикупљањем доказа. До тих доказа не може се доћи контролисаним експериментом, већ једино повезивањем кључних индиција, као што то чине детективи или археолози, све док се не дође до закључка који најбоље одговара сакупљеним подацима. Ми не можемо да докажемо постојање Едиповог комплекса или *супереја*, али читава

гомила доказа акумулираних у хиљадама случајева указује на њихово постојање у психичкој реалности.

За онога ко полази од става да је природна наука једина права наука боље би било да се и не бави психичким. Где он да смести улогу примитивне зависти, похлепе, садизма и жеље за репарацијом, примитивних нагона и контранагона којима је изложено беспомоћно одојче или, да не говоримо, о нагону смрти и његовим учинцима у животу човека.

Проблем вредновања психоанализе долази отуда што се она процењује или разумева *спољa*. Попут многих других искустава у животу, она се може у потпуности схватити тек када се *проживи* искуство психоанализе. Ту је проблем и код оних филозофа (Делез, Дерида, Рорти) или књижевних критичара (Џонатан Келер, Михаел Бахтин, Јан Кот, Жорж Пуле, Нортроп Фрај) који познају теоријске ставове психоанализе боље од великог броја психоаналитичара али им недостаје живо искуство производа патње, нагона, конфликата, амбиваленција. Психоаналитичке идеје се не стичу на основу директног и видног понашања људи у свакодневном животу, већ више посматрањем и тумачењем „унутрашње" реалности (психичког реалитета) људског искуства. Ове податке лако могу да одбаце они који верују само у оно што се може опазити и измерити. Непосредно доживљавање психичких садржаја, како пружа психоаналитички процес, једини је пут да се ти теоријски ставови процењују. Спознаја многих идеја до које се дошло властитим проживљеним искуством и уз потешкоће може бити изузетно стимулативна и изазовна у интелектуалном смислу. Такав шири психоаналитички поглед среће се у књижевности, уметности, па чак и религији. Приступити психоанализи на академски начин увек уводи прекомерну интелектуализацију у којој се губи њена суштина.

Пристрасан и ненаучан став скривен иза квазинаучне презентације који хоће да преферира одређену психолошку школу у пракси је студија професора психологије на Универзитету у Лондону Ханса Ајзенка (Eysenck) из 1952. године где је, с ону страну било каквог научног, обезвређујући психоанализу, истакао да психоанализа лечи као време. У овом цинизму није тешко препознати колико газдује завист самог Ајзенка. Људи који се лече психоанализом опорављају се, мисли Ајзенк, једнаком брзином као они који јој се не подвргавају[5]. Његови закључци о ремисији код алкохоличара 64% и психопата 75% као и да се 66%

[5] Такав песимистичан став према лечењу Ајзенк је одредио као „правило трећине": Једна трећина се опорави, код једне трећине стање остане исто, а код једне трећине се погорша.

неуротичара опорави без лечења говори о неразумевању стабилне структуре која се, и поред најбоље примењених техника лечења и мењања, опиру промени. Када би постојала таква способност за мењање у друштву би постојали у огромној већини само мудри, зрели и задовољни људи. Психологија више не би смела говорити о расцепљеном субјекту, неспоразуму, патњи и болести. А она о њима, заправо, мора говорити више него о било чему другом. Само тада ће се видети да се реалност не искушава само у сазнавању знања, већ у целом „живом субјекту", „бићу што мисли, хоће и осећа", како би рекао Мартин Хајдегер. Изражава се она и у ономе што биће није, или што још није, што још не мисли (Heidegger 2000: 254). Узалуд је покушавати све ово ставити у формуле.

У серији чланака обједињених у *Метапсихологији* којим је продубио теоријске поставке психоаналитичког система, Фројд, прецизно, истиче да у „свој искуствени материјал не уносимо само извесне конвенције као основне појмове, већ се служимо и неким сложеним *претпоставкама*, којима се руководимо у обради психолошког појмовног света" (Freud 1996a: 24). Ту се пре свега мисли на *психичко као систем*[6] или

[6] Чини се да је питање психичког система, *'психичке организације'* или структуре, једно од тих момената који омогућава да се стекне увид у сличан или исти однос према психичком или менталном животу. Због великог утицаја остатака емпиријског и рационалистичког атомизма, који се супротставља постојању структуре, тешко је у већини психолошких школа наћи ту полазну позицију. Да психичко у целини, па чак и његове појединачне функције, нису једноставан систем, већ да се налази на различитим *нивоима* чини се да више није спорно или не би требало да буде спорно ни за једну теорију. За психологију као науку питање *метода* је заправо питање *како ум функционише* као систем, односно како се „учењем из искуства" одвијају структуралне промене и реорганизације помоћу којих ум расте. Овај „раст", у сложености, интеграцији и богатству, изгледа, судећи по урођеној отворености система, као да нема завршене границе, како кажу Доналд Мелцер (Meltzer) и Мег Харис Вилијамс (Harris Williams) (Meltzer & Williams 2000: 13). Тешко би постојање различитих *нивоа* психичког и њиховог заједничког деловања било замислити изван постојања психичког организма, психичке структурисаности чија је функција премошћивање јаза између нагона и рационалности, односно разумевање како биолошки организам стиче способност самосвести, мишљење, сврховито и морално понашања. Када се зна да се та промена биолошке јединке у особу или одуховљен организам одвија посредством *језика*, као суштине човека, чије је нивое лингвистика добро истакла, онда се види колико је неминовно увек полазити од постојања психичког организма (система, структуре). Психички организам јесте целина, функционише као целина чија је целовитост најважнија карактеристика, али да то истовремено не значи да ум функционише као тоталитет по себи. То је пут који води ка, за психологију недопустивој идеји о *обједињавајућој целини* људског живота, коју је Лакан третирао као „скандалозну лаж" (Lacan 1988ц: 223). *Психичка организација* која подразумева *структуру* која укључује и посебне психичке елементе и много више од њих је једини начин чак и да

се схвати важност и значење одређеног посебног елемента. Психологија би требала схватати структуру управо на начин *законитости унутрашње организације*. У суштини, *структура* представља целину чији су чланови одређени том целином, и који међусобно одређују један другог унутар те целине. Тешко би било пронаћи неку психолошку школу изван психоанализе која полази од тога.

Зато психологију треба примарно да интересују аспекти који се тичу природе те психичке организације и начина на који су изграђени подсистеми или инстанце психичког апарата да би се могло одредити место свести у структури, као и да би се одредило који системи надзиру моторику и опажање, тестирање реалитета (понашање у складу са реалитетом), адаптацију, временско распоређивање душевних процеса, рационално мишљење, одговорност за занемаривање, рационализацију или присилну одбрану од нагонских захтева. Ко стоји наспрам природе, односно нагонских захтева? Ко је у психичком апарату задужен да те захтеве нагона усклађује са захтевима средине? Када би нека психолошка теорија полазила од претпоставке постојања психичког апарата, то би истовремено значило и постојање различитих нивоа на којима се одвијају њима примерене активности. Наиме, то би подразумевало постојање и различитих инстанци (*топичко начело*), и различитих сила (*енергетско начело*), које омогућавају функционисање психичког апарата, као и узајамну игру тих сила (*динамичко начело*).

Полазећи управо од претпоставке да је душевни живот функција једног апарата, психоаналитичка психологија је видела тај апарат састављеног од више делова, више територија. Психички апарат састоји се од две супротне силе од којих једна ствара жељу, а друга врши цензуру и тиме узрокује искривљено изражавање жеље (Blanck&Blanck 1985: 29). Прецизније речено, претпоставило се постојање једног просторно развијеног, целисходно састављеног и потребама живота прилагођеног психичког апарата, захваљујући којем на одређеном месту и под одређеним условима могу да настану феномени свести (Freud 2006д: 499). Везивање душевног живота за 'апарат са више делова', јесте онај моменат који омогућава да се каже да је свако понашање целовито и недељиво. „Системи" и „институције" (оно, ја и над-ја), које подразумевају „делове апарата", нису „ентитети", већ видови понашања (Ricoeur 2010: 337). Када се то понашање одвија између различитих структура или када је пренесено на више структура, говори се о „надређеном" понашању. Та „надређеност" омогућава да се схвати да је свако понашање увек понашање целовите личности у којој се успостављају међусобне везе између система и институција субјекта, у чему психоанализу подржавају и тзв. „организмички" приступ.

Говорити о 'психичком апарату' значи две ствари: *шта га сачињава* и *како је изграђен*. Полазећи од та два момента прво се морало позиционирати, као језгро човековог бића, оно биолошко, или тачније речено, наслеђено (конституционално) које је од почетка екстраутериног живота у директном „судару" са спољним светом који га окружује. Фреуд га је назвао *оно (ид)*, дајући му квалификатив тамног, које не саобраћа директно са спољашњим светом, већ преко једне друге инстанце (Freud 2006д: 500) коју је назвао *ја* или *его*. У том *оно* делују органски нагони који се састоје од две прасиле (ероса и деструкције-танатоса) у изменљивим размерама. Организам је у контакту са спољним светом на почетку и на крају својих процеса (реакција) који почињу *перцепцијом стимулуса*, а завршавају се *моторним* или гландуларним *растерећењем*. Како год замислили психички апарат нужно је видети његову површину као оно што прима стимулусе, што је у додиру са околним светом и која са тим стимулусима нешто мора урадити. Они се онда спроводе у унутрашњост, одакле *реактивни* импулси

о његовом *базичном начину функционисања*. Све док психологија не пође од тога да је психички систем *апарат* чија је функција *превладавање дражи* – како је то Фројд истакао – тешко да се може говорити о науци о психичком, целовитом психичком. Само онда када психологија може објаснити како психички апарат дражи које пристижу (увек изнова) одстрањује и своди их на најнижи могући ниво она ће свој предмет адекватно третирати. Будући да је основни циљ психичког система да се сачува од дражи то и предмет психологије треба бити изучавање свих тих сила и настојања. Нема сумње да Нирвана није човекова судбина, али јесте анксиозност његова судбина као видљиви знак његовог неуспеха да постигне нарушену равнотежу.

За психологију би ситуација била једноставна ако би само обраћала пажњу на спољне дражи, а искључила значај или улогу унутрашњих дражи, нагона која компликује једноставну физиолошку схему рефлекса која је од почетка психолошких истраживања била омиљено подручје. Тешко је одговорити које захтеве нагонске дражи постављају психичком апарату као и које никако не може савладати или укључити у себе, интегрисати их, те зашто их не може отклонити. Сва компликованост „психичког" и понашања иде управо из таквих (нагонских) подстицаја (дражи) које плаве страхом организам. Оне мењају спољни свет све до оне тачке на којој је могуће задовољење унутрашњих дражи или, пак, долази до присиљења нервног система да одустане од своје идеалне намере потпуног отклањања дражи. Тешко се не сложити са Фројдом да нагони који једним делом могу бити одраз спољних подражаја, а не спољне дражи, представљају суштински мотор напретка (Freud 1996a: 25). Развој се креће између ситуација које се доживљавају као опасне и које производе страх и покушаја да се оне задрже на константном нивоу.

избијају на површину. У таквој игри површина се постепено диференцира управо у погледу функција *примања стимулуса* и *растерећења тензија*, што се кроз развој детета може видети. Од непроцењивог је значаја Фројдово указивање када и како долази до диференцијације као и шта је производ те диференцијације. То је најбоље схваћено кроз диференцијацију *оно* и *ја*. Овај површински слој који је опремљен органима за примање надражаја и механизмима за заштиту надражаја уобличава се као посебна организација која игра улогу посредника између *оно* и *спољашњег света*. То подручје душевног живота Фројд је назвао *ја* (*его*) и доделио му функцији примања перцепција и селекцију импулса који могу да да пређу у мотилитет. Да може вршити такву функцију постоји низ међуфаза у којима се одвија веома сложена динамика и интеграција. У тексту *Прилог уводу у нарцизам* Фројд пише да „јединство, упоредиво са *егом*, не може да постоји у индивидуи од почетка; *его* мора да се развије" (Freud 1986a: 46). Због тога психологију увек мора полазити од развоја и сила које на њега утичу да би схватила понашање, оно што они производе.

Нема значајнијег питања за сваку психологију од тога како се одвија излажење на крај са дражима и преовладавање дражи које падају на организам. Једино се одговор на то питање налази у психоанализи у облику принципа задовољства, односно аутоматске регулације кроз осећање задовољства и незадовољства која осветљава, са мањом или већом успешношћу, динамичке односе који управљају понашањем. Свако осећање незадовољства је повезано са јачањем, а осећање задовољства са слабљењем дражи.

Ако се пође од става Луја Алтисера (Louis Althusser) да је „истинска наука само она која у потпуности може претендовати да располаже својим сопственим предметом проучавања – који је само њен и ничији више – а не оним предметом који је позајмљен, уступљен или напуштен од неке друге науке" (Althusser 2006: 15) онда се намеће да само психоаналитичка психологија, која истражује не само свесно већ и несвесно психичко, може претендовати на статус науке. Све друге психологије су смештене у „свесно" и како такве већ смештене у нецеловитост и редукцију.

Биљана Миловановић Живак

Загонетка о (пре)љуби (*други део рада*)

ЖЕНСКЕ ВАРИЈАНТЕ, САМОМРЖЊА и ЗАГОНЕТКА О (ПРЕ)ЉУБИ

Да ли је могуће пронаћи везу између различитих завршетака варијаната са једне стране, и дискурса којим је могуће мотивисати трагични или мање трагични крај, са друге стране?

Све песме прве групе, осим десетерачке дубровачке, имају трагичан исход. Једно од објашњења је што је у то време, у најстаријим обрадама ове теме, трагични исход био једино могуће решење. Љуба је по патријархалној традицији морала бити кажњена јер је провела ноћ са Турчином.

Уз ове песме, као нешто млађи слој, стоји варијанта из Требиња (блиска позадина Дубровника, данашња Република Српска) и четири (од којих су две рукописне) из северне низијске области (Војводина, Славонија, Посавина). Готово све варијанте ове групе завршавају се без трагичног исхода по љубу. Морални лик јунака адаптиран је на средину у којој су варијанте настајале. „Неверна љуба се не кажњава, као у далматинској групи, него јој се опрашта“[7], каже Радослав Меденица. Варијанта из Бара, која је у овој групи најкасније забележена, (1934) представља прелазни тип између ове групе варијаната и динарске епике.

Колико се љубина „невера“ подразумева видимо и у коментару Радосава Меденице, када, наводећи варијанте у којима певачице желе да љубу што више оцрне (певачица Томашић – корчуланска верзија, и Аница Бегин – варијанта са Шипана), поприлично слободно и лично тумачи њихове приповедне поступке, али и ставове. Поводом кажњавања љубе, у корчуланској варијанти певачице Фране Томашић, наводећи додатак који у ранијим варијантама није постојао, Меденица

[7] Радослав Меденица: Бановић Страхиња у кругу варијаната и тема о невери жене у народној епици, Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књига 381, Одељење литературе и језика, књига 14, Београд, 1965, 24-25

каже: (…) „ грохотом се смеје (очигледно додатак певачице Томашић, која по својој женској настројености – жена жени никад не опрашта – хоће тиме да што више истакне неверство)“[8].

Овде се сусрећемо са предрасудама самог Меденице, што је последица вишевековне мизогиније укорењене у патријархалном друштву. Иако тако не изгледа, јер се чини да је сам Меденица благонаклон и објективан у поређењу са непријатељски настројеним певачицама, ова оцена да „жена жени никад не опрашта“ такође је плод раздвајања жена од мушкараца на моралном и интелектуалном плану, где се мушка страна узима као супериорна, а женска као инферирорна, будући да је жена неспособна за врлине (од којих је једна нарочито важна за ову песму, а то је управо: праштање). Дакле, певачица (будући да је жена) неће опростити љуби из песме (само зато јер је и љуба – жена)?

У варијанти са Шипана певачице Анице Бегин, у којој љуба Бана на мегдану чак двапут удара, он на крају каже Југовићима да питају љубу шта се догодило, а она одговара:

„Чуј ме, бабо, Југ-Богдане стари,
И све девет миле браће моје,
Ко обрани мога господара,
Усахла му и десна и л`јева
Када боље ударила није!“[9]

На то Меденица закључује: „Овај чудни додатак несумњиво је лични допринос певачице Анице Бегин као и онај нелогични хистерички смех у корчуланској варијанти, и из истог разлога: да се невера љубина што више истакне.“[10]

[8] Радосав Меденица:„Бановић Страхиња у кругу варијаната“, Народна књижевност, Приредио Владан Недић, Нолит, Београд, 1966, 212

[9] Радослав Меденица: Бановић Срахиња у кругу варијаната и тема о невери жене у народној епици, Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књига 381, Одељење литературе и језика, књига 14, Београд, 1965, 23 (стихови: 478-482), и Радосав Меденица:„Бановић Страхиња у круги варијаната“, Народна књижевност, Приредио Владан Недић, Нолит, Београд, 1966, 212

[10] Радосав Меденица:„Бановић Страхиња у круги варијаната“, Народна књижевност, Приредио Владан Недић, Нолит, Београд, 1966, 214

Осим стереотипа о женама које се међусобно мрзе, нема доказа да је љуба заиста била неверна, те да су певачице, као жене, на њу још више кивне, и да је зато кажњавају смрћу. Најпре, није логично да жена на жену буде више кивна због „неверe“ према мушкарцу, него мушкарац који би се, по природи свога пола, лакше идентификовао са другим изневереним мушкарцем. Погрешно је, наиме, уопштавати мржњу и праштање повезујући их са полом певача, јер то – како жене певачице „кажњавају“ друге жене – може бити плод пуке случајности или индивидуалних карактерних црта певачица.

Ако одемо и корак даље, уочићемо још једну, интересантну а прикривену предрасуду коју препознајемо као мизогинијску црту: ако мушкарци у патријархалном свету мрзе жене, то је оправдано и прихватљиво, али, ако у тој истој патријархалној култури жена мрзи другу жену, то је онда одлика женског пола. Жена би, дакле, мушкарцу опростила, и опростио би мушкарац жени, али жена жени, по мишљењу Меденице, никада. Ово се становиште такође заснива на одвајању жена од мушкараца, а онда се жене засебно, у оквиру свога пола, карактеришу на другачији начин од мушкараца.

Једном приморском варијантом („Страхинић Бан“[11] из бележака др Грете Сикоре која је песму прибележила у Будви, од Петра Пејаковића) можемо оспорити ово Меденично виђење. У песми стоји како нова супруга Бановић Страхиње моли Страхињу да „неверној љуби“ (која у песми носи име Видосава) поштеди живот јер не може да гледа како гори док сватови вечерају. О томе сведоче следећи стихови:

„Гђе запали Видосаву младу
да свијетли господи сватима
да сватови виде вечерати.
Запали је су четири стране,
сви сватови на ноге скочише,
међу њима банова супруга
која бјеше скоро доведена,

[11] Радослав Меденица: Бановић Срахиња у кругу варијаната и тема о невери жене у народној епици, Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књига 381, Одељење литературе и језика, књига 14, Београд, 1965, 292

и тако су бану бесједили:
„Господине, Страхинићу бане,
опрости јој живот на вечеру“ (...)[12]

Дакле, тиме заокружујемо и оповргавамо пресуду: да „жена жени никада на прашта“. У овој варијанти, мушкарац – Бановић Страхиња је (заједно са мушкарцем – певачем) тај који не прашта.

У варијанти са Шипана је, међутим, очигледна и мржња коју љуба одједном показује према своме мужу, а која делује изненађујуће и неуверљиво, будући да ничим није мотивисана. Напротив, та изненадна мржња би вероватно требало да предочи трагичан крај, како би се читалац (слушалац) уверио да та и таква љуба заслужује најстрожу казну. Остајемо ускраћени за информацију зашто љуба одједном мрзи свога мужа, јер, да га је мрзела пре отмице, он не би ни пошао да је врати, ризикујући свој живот. Аница Бегин није успела да оправда убачене стихове неким смишљеним планом песме, нити је лик Бановић Страхиње умела да обликује по тим стиховима које је уметнула. Проблеми у односу Страхиње и љубе нису постојали, па овај љубин поступак (цинично проговарање уз клетву) може да се схвати као жеља певачице да нагласи колико је љуба одједном постала непожељна (рецимо, после ноћи проведене с Турчином). Аница је могла знати за варијанту старца Милије (која је настала раније), по којој Страхиња треба да одбрани љубу, али је исто тако знала да по патријархалној традицији љуба треба да се казни, па је нашла следеће решење: љубу убија брат, Божо Југовић.

Ипак, чињеница је да жене, и Франа и Аница, пресуђују љуби смрћу. Но, чак и да жена (певачица) не прашта жени (јунакињи песме), све то још увек не оправдава коришћење термина „неверство“ у значењу прељубништва јер је и у овој, као и свим другим познатим варијантама ове епске песме, јасно написано да је љуба била отета.

У ове две женске варијанте није била пресудна социјална мотивација, класно порекло певачица, као ни други елементи који утичу на исход песме, а тичу се оног који песму кроји – колико је то била природа и карактер певачице. Будући да ове две певачице показују

[12] Исто, 292

мржњу према љуби, овде можемо говорити о мизогинији која се огледа у мржњи жене према другој жени, али не и о мржњи свих жена према другим женама, што би се посматрало као карактеристика женског пола, а на чему инсистира Меденица.

Овде имамо још више простора за феминистичка тумачења: у феминистичкој теорији, наиме, постоји термин „самомржња жена" који нам се овде намеће као сасвим другачије виђење од Меденичиног, а у другу руку, иако то делује апсурдно, потврђује Меденичин став да „жена жени никада не пашта". Ако претпоставимо да је Меденица у праву, и да су све жене тога времена, са тих простора, осуђивале друге жене, то се пак, не може објаснити као одлика пола, већ управо као мизогинија.

„Један од моћних механизама обнављања мизогиије је самомржња жена. Самомржња је феномен који је карактеристичан за све маргиналце – сасвим једноставно, доминантни систем вредности био би неодржив ако га маргиналци не би подржали и сами, верујући у њега."[13]

Жене, дакле, као маргинална група, и саме прихватају мизогинију, и мрзе друге жене, мрзећи тако сопствени пол. Овде се не мисли да жена као појединац мрзи себе саму, већ да се неке жене мрзе међусобно.

Патријархалне норме које прописују да се жена мора казнити, овде не играју толико значајну улогу, јер из истог доба имамо певача – мушкараца (у требињској варијанти) који мења сиже како би променио крај и спасио љуби живот. Он тако одступа и од епске формуле, од које је било тешко, али не и немогуће одступити. Додуше, чини то мало невешто: када љуба замахне да удари Страхињу, он подмеће Турчина. И не само то, Страхиња као да је на то потпуно заборавио и унапред све опростио.

Важан је податак да овде певач Бановић Страхињи у уста ставља речи којима он оправдава љубу (слично варијанти старца Милије, који описујући мегдан каже „женску страну ласно преварити"). Бановић Страхиња у требињској варијанти каже:

---

[13] Марина Благојевић: „Мизогинија: невидљиви узроци, болне последице", *Мапирање мизоīиније у Србији: дискурси и ūраксе*, АЖИН, Београд, 48

„Ја толико и не жалим Анђе,
Него жалим таста и шуреве.
Жена свака, то говоре људи:
Дугокоса а кратке памети.
Анђа моја вјерна мени била,
У лудости вјером превртнула.
Ако Анђа буде Југовићах,
Од сад ће ми вјернија постати –
Арјат био ко је прекорио.“[14]

Ако јунак каже да је љуба „вјером превртнула“ и да ће „вјернија постати“, то не значи да је она прељубница, нити да је он тако доживљава. Меденица, поводом ових стихова, поново говори о невери:

„Али певач је тиме замрсио ствар, лишио је Бана видног трага љубине неверe.“[15] Овакав завршетак изненађује још више од трагичног, најпре јер је заташкан љубин покушај да убије мужа који јој због тога опрашта јер је „дугокоса, а кратке памети“.

Осим што се и овде неверство поистовећује са прељубом, пред очима имамо једног другачијег Бановић Страхињу, исувише доброђудног и наивног за оно доба и оне просторе.

Међутим, најранији утицај Вукове верзије коју је испевао старац Милија (у којој Бановић Страхиња не убија љубу, а бројне су полемике да ли јој прашта), примећујемо управо у овој, требињској варијанти. Значајно је овде напоменути и да се још у првој варијанти, Бетондићевој бугарштици, педесетак година пре Милијине (која по месту настајања спада у „периферну епику“, а то је зона која је имала мање додира са Турцима), љуба кажњава смрћу, иако би се очекивао да јој се опрости. Насупрот томе, Милијина варијанта, која спада у „динарску епику“ херојичко-патријархалних области, крућих и строжих моралних норми, нуди као решење опроштај. У поменутој, као и у ове две варијанте, нелогичности које стоје насупрот очекиваних

[14] Радослав Меденица: Бановић Страхиња у кругу варијаната и тема о невери жене у народној епици, Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књига 381, Одељење литературе и језика, књига 14, Београд, 1965, 278 (стихови: 324 – 331)

[15] Радослав Меденица: „Бановић Страхиња у кругу варијаната“, Народна књижевност, Приредио Владан Недић, Нолит, Београд, 1966, 215

завршетака могу се објаснити вољом певача, који осим колективне свести у песми користи и сопствену ауторску слободу, насупрот задатим мизогинијским формулама.

КУЧКА, КУЈА И МУЖАСТВЕНА ЖЕНА

У Ферићевој варијанти: „Бановић Страхиња“ (из рукописне збирке Југославенске академије знаности и умјетности, Рук. бр. 373, I, б 11)[16] из друге половине XVIII века, Бановић Страхија вино пије код Крушевића Бана кад му од мајке стиже писмо. Овде певач, набрајајући злочине Влахалије, каже како у писму пише: „и да му је љуба одведена“, што је по интензитету значења, једнако као да је отета. Кад Бановић замоли Крушевића да му да „три стотине друга“ како би вратио љубу, овај му одговара:

„Да је твоја љуба вјерна била,
Љубила би свога господара;
Она воли љубити Турчина.“[17]

У песми нема никаквог оправдања зашто се љуба већ на почетку назива неверном, кад у писму недвосмислено стоји да ју је Турчин „одвео“. Приписује јој се, дакле, кривица већ због саме претпоставке да ће бити с Турчином, а што би у патријархалном свету значило да је „неверна“. Њен одлазак је био присилни чин и она се о томе није питала. Одведена је као што би се одвели коњи, стока, однело благо... Скоро да је апсурдно, малициозно и трагикомично, на који начин, колико примитивно, без имало логике и без икаквог мотива, па и интелигенције, Крушевић одговара Бановићу: „она воли љубити Турчина“. Крушевић је јунак (а не свезнајући приповедач) и не може унапред знати коју ће сцену Бановић затећи пред чадором. Овде као да певач свој приповедачки глас меша са гласом јунака, не водећи рачуна о томе да осмисли композицију и дијалог, већ, сасвим јасно,

[16] Радослав Меденица: Бановић Страхиња у кругу варијаната и тема о невери жене у народној епици, Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књига 381, Одељење литературе и језика, књига 14, Београд, 1965, стр. 269-271

[17] Исто, 269 (стихови: 217-220)

жели да што пре изнесе своју мржњу и свој став о љуби – којој се мора пресудити. А кад Страхиња пита шурака Топлићу Воина да пођу да врате љубу, он одговара на сличан начин:

„Невјера је у сестрици мојој.
Мало нас је, ударит не смијем.“[18]

У овој варијанти, где је љуба очито осуђена да буде крива само због тога јер је жена, јасно се уочава мизогинија. Не само да је од првог стиха „неверна“ иако за то не постоји никакав доказ (нити се за њим у песми трага), већ је и „кучка“. Наиме, љуби се са „кучко“ обраћају и Турчин, али и народни певач. У тренутку борбе, Турчин дозива љубу и каже јој:

„Што си стала невијерна кучко.
Ил` помози мени или њему.“[19]

Откуд сада ове речи Турчину? Да ли мисли да је љуба њему неверна јер је сада његова робиња, па би то морало подразумевати да њега треба да одбрани? Или мисли да је Страхињи неверна јер је сада са њим, Турчином? Овде, по свој прилици, „неверна“ има улогу епитета и иде уз љубу као део синтагме, као њена одлика, задата особина, опис карактера. Осим што „неверна“ постаје задата особина, кучка постаје њено друго име. Нејасно је зашто је Турчин зове кучком, када га је и у овој варијанти упозорила да долази Бановић, и тиме му већ помогла (дакле, могло би се рећи да Турчину јесте верна). Ово најпре може бити став певача који проговара кроз уста Турчина. Дакле, лик Турчина у овој варијанти није дат као код Милије (где је Турчин главу изгубио, у безмало романтичној епизоди, гледајући да ли ће љуба преживети напад хрта Карамана), али ничим није мотивисано ни ово погрдно обраћање. То поткрепљујемо чињеницом да и у овој варијанти (као и код Милије) Бановић Страхиња затиче љубу са Турчиновом главом у крилу. Дакле, ако Турчин у једном тренутку лежи љуби у крилу, тешко је поверовати да ће је већ идућег тренутка третирати као „неверну кучку“. Ово је пример насилног (вештачког) задржава-

[18] Исто, 270, (стихови: 31-32)
[19] Исто, 270 (стихови: 68-69)

ња патријархалног обрасца по коме љуба мора бити кажњена, али и мешања самог певача који отворено износи свој мизогини став. Овај тренутак са главом у крилу је важан управо и због унапред пресуђеног „неверства“ од стране народног певача:

„Под чадором Влахалија спава,
Након главе љуби невијерна.
Она брзо Влахалију буди“...[20]

Још пре него што ће љуба издати мужа, народни певач већ је назива неверном – сада са оправдањем за ту врсту осуде – јер држи Турчинову главу у крилу. Ово, дакле, нема везе са издајом у борби која ће тек уследити. Очито је априори неверна, те се певач никаквим мотивима и доказима и не бави. Љуба је крива – јер је крива (као што би Богдан Поповић, о варијанти старца Милије, објаснио: „Бановић пашта, зато што пашта“). У тренутку када Бановић закоље Турчина „као јагње мало“, народни певач, кроз приповедање, недвосмислено показује свој став према љуби:

„Кад то виђе кучка невијерна,
Она бјежи у горицу зелену“...[21]

Песма се ипак не завршава трагично јер Страхиња враћа љубу таштi, а она му даје млађу и лепшу ћерку у замену. Витешка част се тако, по схватању певача, задовољава, а став певача се овде разоткрива као пресудан. Певач, дакле, одређује судбину љубе, унапред дате као неверне, и певач је тај који представља не само колективну свест одређеног простора и времена, већ и свој лични став.

ВЕРА И НЕВЕРА

По питању неверe, постоји и варијанта где је љуба и „вјера и невјера“. То је песма „Невјера љубе Зринића Николе“ (из рукописне

[20] Исто, 270 (стихови: 51-53)
[21] Исто, 271 (стихови: 77-78)

збирке Југославенске академије, Загреб, из збирке Јоса Вукелића).[22] Љуби, и овде кћерки Југ Богдана, епитет невернице се приписује још у наслову, али певач у тренутку борбе, који је одсудан у свим варијантама, у уста јунака ставља следеће речи:

„ Вај ти љубо, вјеро и невјеро!
Ал помажи мене ал` Дујасу!“[23]

Љуба, као у свим варијантама, помаже отимачу, а мужа спасава хрт који напада љубу (као и код Милије). Турчину је жао док то гледа, Страхиња користи тај тренутак његове слабости и непажње, те га тако убија. Када јунак (у овом случају Зринић Никола) оде са љубом у тазбину и исприча како је љуба поступила, Југ Богдан нареди да кују убију:

„Баци кују у зелену траву!
Па јој нама одс`јеците главу.
Не води је моме бјелом двору
Отроват` ће и мене и тебе,
Кад је дала вјеру за невјеру.“[24]

Овде се вера и невера могу ставити и у религијски контекст, а љубина невера би тако имала још већу тежину. Осим свога мужа, као појединца, издала је и православну веру, а самим тим читав српски народ. То се у песми не помиње дословно, али се значење јасно наслућује (у усменој народној епици хипербола је основна стилска фигура).

У овој, изузетно занимљивој варијанти, певач такође не користи тешке и увредљиве речи, али је крај, упркос томе, трагичан. Потпуно неочекивано, као и у претходној варијанти (након приповедања које тече мирним тоном, са дистанцом приповедача од теме коју обрађује, наизглед без елемената мизогиније), долази: трагичан мизогини крај. Овде певач приповеда без емоција и острашћености, можда баш због тога што се крај подразумева и унапред га знају и

[22] Исто, 296-308
[23] Исто, 306 (стихови: 460-461)
[24] Исто, 308 (стихови: 565-566)

певач и слушаоци. Зато се саопштава нагло и без милости. Јасно је да је мизогинија овде садржана у патријархалном обрасцу по којем се љуба мора убити, иако су приповедачки елементи одступили од говора мржње.

У варијанти старца Милије, љуба је куја само у очима свога оца, старог Југ-Богдана. Кад се Страхиња са љубом врати, па објасни како га је љуба „обранила“, Југ-Богдан каже:

„Повадите ноже деветоре,
На комате кују искидајте!“[25]

Певач у овој варијанти не користи погрдне и увредљиве речи из перспективе свезнајућег приповедача већ их свесно приписује оцу, како би негативно окарактерисао тај лик. За разлику од оца, и силни Влах-Алија и Бановић Страхиња љубу ословљавају са поштовањем. Турчин јој се обраћа са „душо моја, Страхинова љубо“ (где су јасно подељене улоге: чија је она љуба, а чија душа, са јасним значењима ових речи у контексту брачних односа), а она њему са „господаре, силан Влах-Алија“ (јер је од тренутка отмице постала његова робиња).

Ово је важно и за завршетак Милијине варијанте, као мотив за праштање који до сада није уочен, што се такође може подвести под мизогинију од стране тумача. Тумаче, наиме, као да не интересује разлика између јасно дефинисаних Турчинових речи: „душо моја“, и „Страхињина љубо“. Ако је Турчин свестан да је она његова робиња јер ју је отео, али је још увек Страхињина љуба(в), и наглас то изговара, тога мора бити свестан и Страхиња. Тога је, најпре, свестан старац Милија, који са мајсторском прецизношћу води рачуна о свакој речи коју уткива у песму. Љуба је, дакле, и даље Страхињина законита супруга, а будући да је отета, и допала ропства (што је ослобађа оптужбе да је неверна), она може бити Турчинова душа, јер је пробудила у њему извесне емоције, али – иако је отета – она и даље припада Страхињи. Она и из Турчинове перспективе остаје Страхињина љуба(в). И баш зато, што су ови осетљиви и замршени односи прецизно речима дефинисани, љуби се за прељубу не може судити, а самим

[25] „Бановић Страхиња“, Читанка за први разред средње школе, приредиле: Босиљка Милић и Катарина Вучић, Завод за уџбенике, Београд, 2019, 54

тим, Страхиња јој праштa искључиво то што је на њега насрнула у борби. О прељуби, неверству, превари, о било ком облику брачног изневеравања, у Милијиној варијанти нема ни говора.

А када се Страхиња обраћа љуби са „љубо моја, тебе бог убио/ ... / удри љубо мене ја` Турчина“, ова се клетва може разумети као део фолклора, без мизогинијских елемената, јер се користила подједнако за мушкарце и за жене. У патријархалним, нарочито сеоским српским срединама, ова ружна клетва задржала се до данас, олако се користећи у значењу прекора или грдње.

СУРОВИ ЗАВРШЕЦИ КАО ОЧИГЛЕДНА МИЗОГИНИЈА

Варијанту „Страхинић Бан“, из рукописа др Грете Сикоре уступљеног Меденици, поменули смо раније, наводећи пример женске реакције на насиље и мизогинију. Ту се уочавају женска солидарност, емпатија или једноставно: људскост. Но, сада ћемо је анализирати са становишта неоправдано суровог завршетка. Јунак најпре поштеди љуби Видосави живот, када отац и браћа хоће да је запале, а онда, ничим изазван, после извесног времена, када је дворе саградио и мајку извидао, налази себи девојку, а љубу Видосаву спаљује.

У варијанти „Цар Лазар врши крстно име“ (из рукописне збирке песама Тадије Смичикласа, сабраних око 1860. у Жумбреку), у којој се појављују Марко Краљевић и Милош Обилић, Страхиња одбија да казни љубу, иако му таст предлаже велики избор казни, популарних у оно време: „Ил је волиш на огњу сажгати?/ Ил је волиш на репу сасјећи?/ Или двама коњма на репове?“/ Иако јунак не жели да казни љубу, а таста та вест силно обрадује, па дирнут, пролије сузе и изљуби зета, о мизогинији нам довољно казују облици насиља који су се у то време над женом спроводили. Овде чак, као да оба јунака морају да се покоре подразумеваним суровостима патријархалних норми, иако се са њима не слажу, па одлука да се љуби поштеди живот делује као људски искорак, и самим тим, супротстављање мизогинији патријархата. Бановић љубу и у овој варијанти правда „дугом косом, а кратког ума“ и тиме што је „свака женска будаласта глава“, јер је једино то оправдање прихватљиво и разумљиво патријархалном свету.

У варијанти „Невјера љубе Зринића Николе“ на крају се љуби - кује једноставно одсеца глава (након што бацају кују у зелену траву). То чине браћа, по наређењу Југ-Богдана, а он се после три дана (за то време „о несрећи нико не помиње“, само се пије вино), срећан враћа својој кући, задржавши пријатељске односе са тазбином. Последњи стих, који се односи на срећан повратак („Своме двору сретно долазио“) остаје без објашњења зашто би јунак, после свега, био срећан. Овакав крај је јако слаб у естетском смислу. Приповедач се у овој варијанти није показао као нарочито талентован. Мизогинија се огледа у најпримитивнијем виду људског понашања: у освети. Певач се тим „срећним повратком“ јунака, заправо свети љуби – кује, као да му није био довољно што ју је усмртио.

У варијанти „Поповић Стојан и пуница с љубом“ такође браћа Југовић пресуђују сестри, а завршетак је сличан претходно наведеној варијанти. Мизогинија је овде још наглашенија, а певач је бизаран и у тону и слици:

„Обукоше воштану кошуљу,
Запалише су четири стране.
Ту изгорје сестра Видосавка.
Кад смакоше своју милу секу,
Ето њихе својој бјелој кули.
Оде Стојан здраво и весело.“[26]

Мизогинија се овде до те мере отворено приказује, да прелази границе доброг књижевног укуса. Чак и ако је у питању патријархални образац који певач не жели да доводи у питање, већ се казна, као формула, преноси из варијанте у варијанту, он треба да буде бар у нечему утемељен. Овде је утемељен једино у мржњи, која се показује као дивљашво и затуцаност. Осим мизогиније, овде се из перспективе приповедача уочава неуспело настојање да буде духовит, када се оваквим језиком и сликама користи. Када каже „своју милу сеју“, он је саркастичан, а у својој мржњи толико претерује, да

[26] Радослав Меденица: Бановић Срахиња у кругу варијаната и тема о невери жене у народној епици, Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књига 381, Одељење литературе и језика, књига 14, Београд, 1965, 311 (стихови: 384-389)

несвесно показује своју личну слабост, не само као приповедач, већ као људско биће: слабост интелекта и карактера.

Из читалачког угла, понашање јунака у ове две варијанте данас би се могло описати као болесно и девијантно, јер иако су многи завршеци били трагични, јунак није ишао кући „здраво и весело“. У тренутку жеље за осветом или свести помрчене од љубоморе, беса и мржње, јунак би убијао љубу, али се после тога није веселио. Никола и Стојан, мизогини јунаци мизогиних певача, иду кући „здраво и весело“. Обе ове варијанте су уметнички неуспеле, а овако скројен крај је плод певачеве жеље за перверзним уживањем у казни, који се може окарактерисати и као садизам.

ВРХУНАЦ МИЗОГИЈИЈЕ – МРЖЊА ПРЕМА ЖЕНИ УЗРОКУЈЕ МРЖЊУ ПРЕМА НЕРОЂЕНОМ ДЕТЕТУ

Најсуровији, најпримитивнији и најужаснији завршетак, као плод изразите мизогиније, дат је у варијанти „Млади Бановић“ (Милан Цветковић и Станко Станојевић, Народне песме из Црне реке, бр. 17. Рукописна збирка САНУ, Етн. Зб. 38)[27]. Интересантно је да народни певач љубу у овој варијанти не назива нити прељубницом нити погрдним именима (гуја, кучка), већ јој даје име: Анђелија. Бановићу стиже писмо да му је Туре Јаваклија стару мајку коњима изгазио, дворе опљачако, а вереницу љубу заробио. За разлику од већине других варијанти, у којима ни погрдне речи, ни епитет кучке и невернице, нису оправдани, овде је изузетно добро дато и објашњено колективно мишљење патријархалног света које се огледа у речима старог Југ-Богдана:

„ Ман` се врага, не терај му трага,
Свака жена кад би облежала,
Воли гледат мртвога Турчина,
Него гледат живога Србина“...[28]

[27] Исто 311-315
[28] Исто, 312 (стихови: 35-38)

– док у варијанти старца Милије имамо:

„А`л ако је једну ноћ ноћила,
Једну ноћцу с њиме под чадором
Не може ти више мила бити“...[29]

У обе варијанте, таст не само да не помаже зету и одриче се кћерке, већ га одвраћа од намере да крене по њу да је спаси.

„Југ Богдан, као ауторитет, изриче колективно мишљење, које не деле само припадници једне средине, него и противничка страна. У пресудном трену двобоја, када је бан жени пружио могућност избора, на општеприхваћен став подсећа Турчин: „Нигда њему мила бити нећеш,/ Пријекорна бити довијека:/ Кориће те јутром и вечером,/ Ђе си била са мном под чадором/.“[30] – каже Снежана Самарџија поводом варијанте старца Милије.

Љуба, после ноћи проведене с Турчином, бива за своју породицу заувек изгубљена.

Међутим, у варијанти „Млади Бановић“ певач је у улози неутралног, објективног, свезнајућег приповедача који не заузима ничију страну. И Турчин и Бановић, Анђелији се у борби браћају са „љубо“, кад од ње траже помоћ. Међутим, када она помаже Турчину, а овде је то мотивисано искључиво „медом и шећером“ (за разлику од варијанте старца Милије, у којој је разлог љубине одлуке комплекснији и заснива се на страху), још Бановићу пресече „учкур на димије“, Бановић је, тек тада, назива кучком:

„Да Бога ти, `рте Карамане
Држи кучку за те женске поле!“[31]

Овде је погрдан назив у психологији јунака, грађеног по патријархалном моделу, у свести певача потпуно оправдан, јер Бановић љубу назива кучком тек након њене одлуке да помогне Турчину (а Бановића удара сабљом по челу, и још га понизи, пресецањем врпце која држи димије). Бановић убија Турчина а љубу води у тазбину како

[29] „Бановић Страхиња“, Читанка за први разред средњих школа, приредиле Катарина Вучић и Босиљка Милић, Завод за уџбенике, Београд, 2019, 48

[30] Снежана Самарџија: „Формуле као ослонци усмене импровизације“, Увод у усмену књижевност, Народна књига, Алфа, Београд, 2007, 51.

[31] Радослав Меденица: Бановић Страхиња у кругу варијаната и тема о невери жене у народној епици, Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књига 381, Одељење литературе и језика, књига 14, Београд, 1965, 314 (стихови: 134-135)

би се на њу пожалио тасту, ронећи сузе. Када саопшти тасту да љубу планира да намаже катраном и запали, добија дозволу да ради с љубом шта је њему драго.

Тада се, на самом крају, градацијски нижу суровости које се не могу подвести ни под зверске јер звери немају свест о томе да науде другом живом бићу, већ своју жртву убијају инстиктивно, у ланцу еволуције, у потрази за храном или борбом за преживљавањем. Наслађивање осветом, из чисте мржње, нарушава иначе добро изграђен и психолошки разрађен лик главног јунака. Како би те мушке сузе наплатио, он са Анђелијом убија чак и сина кога она носи у стомаку. Песма се завршава Бановићевим речима:

„Намазаћу катраном, шалитром
нека гори, нек жива изгори.“
Ал` говори деда Југ-Богдане:
„Чини, зете, што је теби драго.“
Он отиде својим белом двору,
намаза ју катраном, шалитром,
и он пали ону русу косу.
Коса гори, а љуба говори:
„Гаси, гаси, Бановићу млади,
много ти је рука претиштала.“
Јунак мучи, ништа не говори.
Док ми стиже до црне очице –
Љуба гори и жива говори:
„Гаси, гаси, Бановићу млади,
не те жалба за `ве црне очи,
много си и` пута пољубија.“
Јунак мучи, ништа не говори.
Љуба гори и жива говори:
„Гаси, гаси, Бановићу млади,
под појасом мушко чедо носим.“
Ал` говори Бановићу млади:
„Нека гори, пусто му остало,
лоша кучка и куче не ваља.“[32]

[32] Радослав Меденица: Бановић Срахиња у кругу варијаната и тема о невери жене у народној епици, Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књига 381, Одељење литературе и језика, књига 14, Београд, 1965, 315 (стихови: 162-184)

Певач не коментарише одлуку јунака, не закључује, већ поштујући патријархалне обрасце по којима љуба мора бити кажњена, даје разрешење песме завршавајући је речима главног јунака. Певач, дакле, остаје по страни онолико колико му техника приповедања омогућује, али завршетком који даје – јасно износи став средине и менталитета под чијим утицајима песма варира. Очито је желео да је доведе до најтрагичнијег и најсуровијег завршетка. „Кучка“ се кажњава, али кажњава се и њено „куче“, сасвим јасно одвојено од мушкарца (још један елемент мизогиније патријархата: дете је обавеза мајке и искључиво се са њом повезује).

Мизогинија је овде толико јака да се мрзи и плод који жена носи, а улога патријархата се појачава тиме што је дете, наводно, мушко. Љуба пол детета не може знати, па овим вапајима покушава: или да умилостиви свога господара – мужа, и спаси живот себи, користећи као последњи покушај у градацијском низу – нерођено дете; или пак измишља да уопште носи дете. У оба случаја, ово је још један начин да се жена понизи до потпуног поништавања јер се чак и (мушки) плод њене утробе уништава као грешан и поган.

Чему додатно зверство убијањем нерођеног детета јер му је мајка „кучка“? Једино објашњење је: мржња према жени. Свемоћ мушкарца се показује и овим поступком где јунак, не трепнувши (чак не видимо да ли је изненађен новошћу: да му је жена у другом стању) пресуђује и нерођеном детету. Као да је монструозно убиство једини могући начин да се „неверна“ љуба казни, и не само то: неопходно је и да се њено зло семе затре, како не би прљало чисту мушку крв.

ЖЕНСКУ СТРАНУ ЛАСНО ПРЕВАРИТИ или „ХУМАНА“ МИЗОГИНИЈА

Било је певача који су показали хуману црту своје личности придајући је главном јунаку – који ће љуби поштедети живот. Старац Милија оправдава љубу кад у одсудном тренутку помаже Турчину, јер је „женску страну ласно преварити“. Оваква оправдања налазимо и у другим варијантама, а већ смо објаснили да је то био једини начин да се љуби поштеди живот.

Међутим, иако добронамерна, таква оправдања долазе са становишта да је жена инфериорно биће, и у биолошком и у духовном смислу. У патријархату, са улогом која јој је додељена, жена и је била лишена једног дела своје личности, тј. људскости јер је њена улога сведена на старање о деци и кући и подразумевала ропску послушност мужу. Та улога је жени намењена до дан-данас у цивилизованом свету, који се још увек није ослободио патријархата. *Проблем без имена*[33] само је један од примера девијантних последица патријархалне културе у савременом свету.

Као што Марина Благојевић каже у својој књизи „Мапирање мизогиније", сама појава – мизогинија, има предугу историју. Један фрагмент те предуге историје мизогиније изнет је и у овом раду. Али та се историја не завршава ни у новом миленијуму. На почетку рада навели смо Вајнингерову мисао: „Мржња према жени није ништа друго до мржња према сопственој, још несавладаној сексуалности." Заокружићемо тему мизогиније у језику и дискурсу варијаната ове песме управо овим цитатом као могућим доказом.

Средњевековна мизогијина исказује се као унформни дискурс који се скоро уопште није мењао кроз векове и за који има доказа и у другим књижевностима. Жене су означаване као негативна страна у читавом низу дихтомија, од којих је за нас и за ову песму најважнија: тело – интелект. Љуба Страхињина је предмет пожуде, и као жена, предодређена да буде поводљива, неверна и непоуздана, а од стране многих критичара и читалаца, без аргумената етикетирана као прељубница, док је Бановић Страхиња оличење највиших етичких вредности.

Жене су сматране ђавољим оруђем, управо због слабости коју својом чулном лепотом изазивају код мушкараца. И силни Влах

[33] Проблем без имена је описала Бети Фридан, у покретачком тексту другог таласа феминизма „Мистика женствености", а односи се на положај жена средином двадесетог века у Америци, првенствено на њихову традиционалну улогу коју имају као домаћице, супруге и мајке, а тој улози их учи друштво кроз разне часописе, књиге, текстове, филмове, рекламе. Проблем се заправо може свести на питање зашто су домаћице несрећне, а одговор који нуде лекари, стручњаци, штампа и читаво друштво јесте да оне, заправо, нису свесне колико су срећне. Ауторка кроз низ примера, истраживања и разговора са женама, закључује да се овај проблем не сме више игнорисати и да се мора чути глас жена који каже: „Желим нешто више него што су муж, деца и кућа".

Алија је подлегао тим слабостима. Управо због тога, док читамо како страхује да хрт Караман не закоље љубу („колико му она мила била“), певач својим приповедачким умећем чини да осећамо емпатију и према крвнику. И зато је љуба још више крива, јер њеним женским чарима подлеже и силни Влах Алија.

Тај страх од женске чулности и лепоте, којима се ниједан мушкарац не може одупрети, иако пређутан, у овој песми је још један од узрока мизогиније. Жени је могло бити одузето и забрањено све, али оно што јој је Бог дао (женственост, чулност, лепоту) као одлику пола, није се могло никако поништити. Штавише, та јој је улога и Библијом предодређена. Страх да мушкарац не може да влада собом када је у питању пожуда, страст, заљубљеност, па и љубав, учинио је мизогинију још неопходнијом. Женино једино оружје, које је сматрано оружјем њеног пола, није се могло никако другачије уништити – него смрћу.

У вишим слојевима, било је још и могуће да жена евентуално покаже своју „мушку страну“ (попут кнегиње Милице, коју Светлана Томин у својој књизи „Мужаствене жене српског средњег века“ наводи као прмер „мужаствене“ и „мужеумне“, насупрот „женопокорљивом“[34] краљу Радославу из Теодосијевог „Житија Светог Саве“). Али љуба из наше песме, иако племенитог рода (историјски непозната), никако се не би могла назвати мужаственом.

Зашто није мужеумна и мужаствена? Зашто у народној песми није тако дата? А зашто јој, пак, критичари управо то, по свој прилици замерају: што није савршена, као мушкарац, као сам Бановић Страхиња?

Не треба сметнути са ума да „мужеумне“ жене нису посматране са еротске, чулне стране, те да је и зато Страхињина љуба била у тежој позицији од оних ретких, које су успеле да интелектом издигну до моралних узора времена и средине којој припадају. Постојале су у епској народној поезији и мудре жене – које су мириле завађену браћу; и храбре и пркосне – које са мужем скачу у „ладну

[34] Термини „мужаствене“, „мужеумне“ и „женопокорљив“ објашњени су у књизи Светлане Томин Мужаствене жене српског средњег века, Академска књига, Нови Сад, 2011, 11-15

Мораву“ како не би допале Турцима у руке; и осећајне и племените – које умиру од туге за господарем или сином; али те жене нису стављане на испит историје у јеку борбе, у којој оне треба да одлуче о животу и смрти. И то не само о животу два силна јунака која се за њу боре, већ и о сопственом животу. Одједном се сада, од жене у патријархалним оковима која није излазила из куће и која се никада ни за шта није питала, очекује да: мисли. Да буде високо морална, лудо храбра, трезвена, одговорна, прибрана, да доноси мудре одлуке. Да делује и својом менталном и физичком снагом (за коју патријархална култура подразумева да је: нема). И да неким чудом, о, гле апсурда, занемари све те патријархалне забране (слично као у песми „Хасанагиница“)[35] који су је и довели у позицију у којој се налази, и да одједном делује и размишља, понаша се и бори, као да је – мушко! Дакле, од Страхињине љубе се очекивало да, не реметећи патријархалну традицију, на лицу места постане: мушкарац?

И на крају је, будући да није испунила очекивања (која би се ретко постављала и пред античку хероину, а камоли српску патријархалну жену), очекује најгора казна. Она није Антигона, нити Андромаха, није ни Златија дјевојка, нити је вила Равијојла, није мајка Југовића. Није још увек ничија мајка. Није од оних „мужаствених жена“ попут кнегиње Милице. Она нема „мушку памет“.

О мушком нацрту идеалне жене у историји и култури писала је 1929. године Вирџинија Вулф:

„И заиста, да жена уопште није постојала изван књижевности коју су писали мушкарци, могло би се помислити како је она била изузетно важна особа; стециште најразличитијих особина; племенита и зла; величанствена и јадна; бескрајно лепа и крајње гнусна; велика као мушкарац, а по некима и већа. Али то је жена у књижевности. У

[35] У народној балади „Хасанагиница“, једној од најлепших и најпознатијих са ових простора, такође се доводи у питање поштовање патријархалног модела од стране немоћне жене. Хасан-ага болује „од љутијех рана“, „об`лазе га мати и сестрица,/ а љубовца од стида не могла“. Због тога што му није дошла под шатор на ратишту, а што никако није приличило патријархалној супрузи, Хасанагиница бива протерана из куће, одвојена од деце, брат је преудаје, муж је осуђује и оптужује да је лоша мајка, и она на крају умире од туге.

стварности, као што каже професор Тревелајн, њу су закључавали и кажњавали батинама.

Тако се помаљала једна врло чудна и сложена креатура. Уобразиља јој придаје огроман значај; у пракси је потпуно безначајна. Она прожима поезију од корица до корица; њено присуство у историји не може се порећи. У књижевним делима она управља животима краљева и освајача; у стварности је робиња момка чији родитељи јој натакну прстен. Неке од најнадахнутијих речи, неке од најдубљих мисли сишле су с њених усана; у стварном животу је једва умела да чита и пише и била је власништво свога мужа.

Ако прво прочитамо оно што су написали историчари, а затим оно што су написали песници, пред нама ће искрснути необично чудовиште – црв са орловским крилима; дух живота и лепоте који у кухињи сецка сало. Међутим, колико год забављала машту, таква сподоба у стварности не постоји.“[36]

Вирџинија Вулф, из своје „Сопствене собе“ још 1929. године види јасније од тумача „Бановић Страхиње“ чак и сада, безмало стотину година касније? Сподоба која би надмашила и самог Бановић Страхињу, дакле, не постоји. И не треба да постоји. Усмена епика кроји лик љубе онако како је у реалном животу тога доба заиста могао да се формира, да као такав заиста постоји. Зашто онда неки савремени критичари очекују црва са орловским крилима, још једно је од питања у прилог мизогинији.

[36] Вирџинија Вулф, Сопствена соба, Плави јахач, Београд, 2009, 51-52

Драги Ивић

Сећање на џез

In honorem Војиславу Бубиши Симићу

Џез је музика слободних. Ово није некролог, бар не када је Бубиша у питању. Пре ће бити (надам се корисно) сећање на време кад се наша популарна музика делила на забавну, народну и џез музику. *Данас се, углавном, дели на кич и шунд*. Онај драгоцени, искрени и неискварени део везан за класичну музику (коју многи још увек зову озбиљном), џез, рок и поп, одавно је у дефанзиви. Али, није ни тој музици још време за некролог, јер она постоји и постојаће док буде нас који умемо да уочимо разлику између правих вредности и ништавила. Ово је кратко подсећање на рађање џез заједнице, иницирано физичким нестанком Војислава Бубише Симића. Римљани су одавно нашли еуфемизам за смрт. Радије су говорили да се неко преселио боговима. Овом приликом, џез-боговима и то је заиста тако.

О џезу се, углавном, све зна јер се појавио у време када је било могуће нотно и тонски, а затим и филмски, забележити његове прве и све остале кораке. Не зна се једино етимологија те речи, мада сви осећају шта се под тим подразумева. Појавила се у сленгу 1860. године у значењу полет, енергија, а записана је први пут у „Лос Анђелес тајмсу“ 1912. године, у тексту који је и бољим познаваоцима енглеског дијалекта тешко докучив. Џез је изнедрио стотине праваца. Сваки део света, па чак и у једној уској музичкој заједници какава је наша, има своје тумачење и доживљај тог жанра. *Интеракција је безброј*. Много тога је различито, али свим џезерима света је заједничко: *бескрајна љубав према другачијем, стално тражење за новим формама, убеђеност у своје идеје и - перфекционизам у владању инструментом*. Џез, једноставније речено, не могу свирати лоши музичари. То није кафанска музика јер одавно већ постоје клубови као нуклеуси, зачетници ланчане реакције џеза. Кад се већ дотичемо лингвистике, споменимо и то да је „Америчко друштво за дијалекте“ *(American Dialect Society-ADS)*, основано 1889. године у Вермонту, САД, именовало реч џез за реч XX века.

У књизи „Црна Одисеја“ Роја Атлија *(„Black Odyssey“, Roy Ottley, НИП Загреб 1961)*, познатог истраживача историје ране Северне

Америке, аутор нас подсећа да су некадашњи закони Енглеске, који су предвиђали смртну казну за преко 300 различитих злочина, били стални извор радне снаге, односно робова. Већ за време Елизабете Тјудор у процесу тзв. енклосинга (*Enclosure or Inclosure*), укрупњавањем поседа, много људи је остало на ивици преживљавања. Покренут је гигантски талас миграција према новооткривеном континенту. Кренула је и трка за новим територијама, а у њој су учествовале све колонијалистичке земље Европе. Потрага за радном снагом је бујала. Већ 1562. године сер Џон Хоукинс кренуо у трговину афричким робљем, јер је њега било најлакше савладати и поробити.

У крајевима где су доминирали Холанђани, црнци су подучавани и на миран начин претварани у лојалне поданике, јер је тако било лакше и јевтиније. Постали су неформално слободни људи. Чак су неки богати црнци почели да стварају своју робовску радну снагу међу којом је било и белаца! Тек 200 година касније почиње класично ропство на Југу. Оно се дефинитивно устоличава проналаском машина за обраду текстила, а поља памука постају прве јавне сцене на којима се, у току рада, могу чути песме црних робова, „филд холери“, односно *дерњаве са пољa*. Ко су, и одакле су били ти први музичари? Бари Уланов, у једној од најпознатијих књига о џезу („Историја џеза“), сведочи да су црнци довожени из Западне Африке, углавном из Нигерије (Нигера), Конга и Гане. Отуда и амерички назив за црнца - Негро, или Нигер. Они који су преживели мучна путовања, најпре и у највећем броју стизали су на најближе одредиште - југ садашњих САД. Робови су са собом донели своје афричке мелодије, пуне хармонија. Није ни чудо што су биле богате хармонски, јер није било много инструмената који би олакшавали и обогаћивали мелодију; стога су гласови били пресудни за примамљивост те музике. Поред тога, оно што је било најближе при руци, удараљке и бубњеви, у сваком слушаоцу будили су ритам који нам је природа удахнула још пре рођења.

Када нас је професор Факултета драмских уметности у Београду, Баронијан Варткес, на часу примењене музике упитао шта је то ритам, ми смо, мислећи да све знамо, импровизовали на све начине - и нисмо умели да одговоримо...А одговор је био веома једноставан: *„Ритам је смењивање наглашених и ненаглашених делова једне целине“*. Дан и ноћ, откуцаји срца, наш крвоток, годишња доба, све то у нама, хтели не хтели, живне и покаже се оног момента када почне нека ритмична музика, каква, најчешће, јесте. Чак и да не волите ту

музику, тело само почиње да ''хвата'' ритам. Тако су и црнци почели да освајају простор на коме су се принудно нашли. Спас су налазили у песмама. Најпре је то било мумлање мелодија које су донели са собом из Африке, а затим и почеци текстова, онако како су савладавали нови језик. То су понављали и у вечерњим сатима, дружећи се пред својим мизерним стаништима, преморени од посла, у ретким слободним тренуцима, пред краткотрајни одмор. Исто то су радили њихови најбољи учитељи - пилгримовци, сироти бели досељеници, мисионари, свештеници. Они су их учили језику, па су у своје мелодије уклапали новонаучене текстове. То су били текстови молитви, а касније, када су овладали језиком, и оригинални текстови, тугованке над својим животом и тешким радом. *Рађао се блуз*.

Но, до праве појаве џеза требало је још рада. Прихвативши веру, они су у црквама певали своју духовну музику (негро спиритуал), најчешће на текстове из јеванђеоских песмарица, или су их и сами, с најразличитијим мотивима, креирали. Затим је стигао госпел који је представљао довршену, заокружену музичку целину, праву уметност насталу у црквама црнаца средином тридесетих година прошлог века. Дошло је и до поделе на црни и бели госпел.

Како се од *дерњаве са поља* стигло до џеза? У књизи „Bourbon Street Black“ Џека В. Барклија и Денија Баркера (*Jack V. Burkle and Danny Barker* у издању Oxford University Press, Њујорк 1973) аутори нас упознају с тим процесом. На крају чувене улице Бурбон (енгл. *Bourbon Street*, фр. *Rue Bourbon*, шп. *Calle de Borbón*) у француској четврти Њу Орлеанса (или Њу Орлинза, како неки говоре), налазио се Конго сквер (енгл. *Congo Square*, фр. *Place Congo*). То је био лучки део града, на реци Мисисипи. Ту су се окупљали црнци недељом, певали и играли своје игре од којих је најпознатија била бамбоула, названа према једној врсти бубња. Инструменти су могли бити било шта - пиштаљке, суве кости, дрво, лимена ребраста табла за прање веша, или само дланови. Белци су стајали са стране, слушали, посматрали и покушали на свој начин да се укључе, доносећи своје инструменте. *Тако је настао џез*.

Близина је чинила своје, па су се културе врло брзо укрштале и преплитале. За развој културе Северне Америке пресудна су биле две појаве: клавир и бродови на Мисисипију и Мисурију! Клавир је био ствар престижа и моћи, па су богате породице почеле да се занимају за музику, обраћајући тако пажњу на оно што до тада нису примећивали. Бродови на Мисисипију, *старцу - реци*, ширили су нове оби-

чаје. На бродовима се живело, коцкало, музицирало. Музика је била та која је стварно била везивно културолошко и социолошко ткиво ове велике земље, а нико то није радио боље од црнаца. Из Европе у Америку, земљу немогућих могућности, стизали су нови инструменти, учитељи, разне врсте пустолова, изумитеља и авантуриста. Догодио се интересантан парадокс: у књизи „Blacking up -The Minstrel Show in Nineteenth-Century America“ („Успон црнаца – минстрел приказања у деветнаестом веку у Америци“ ,Oxford University Press, London-New York 1974), аутор Роберт Ч. Тол (*Robert Charles Toll*) открива нам веома интересантне и пресудне појединости за нагли пробој популарне музике.

О чему је реч? Музичари Севера и Југа, схвативши да нису конкурентни црнцима као забављачима, почињу да се маскирају и шминкају како би личили на црнце, те тако лакше дошли до посла! О томе нам сведочи и први звучни филм „Певач џеза“ *(„The Jazz Singer“)*. У њему Ал Џолсон (Al Jolson, рођен као као Asa Yoelson у Литванији) пева и изговара прву реченицу на филму („Сачекајте, сачекајте, још нисте чули све…“) - нашминкан као црнац! Рађа се џез са безброј праваца и врста, затим блуз, па соул; истовремено, с друге стране, настаје америчка народна музика (country and folk). У борби за публику, трагајући за новим решењима, неки музичари почели су да мешају стилове, комбинују, трагају (али и копирају и плагирају) узимајући најбоље из сваког од њих. Настајала је нова музика, исто онако како је настајала и Америка и кренула пут света, стигавши и код нас.

О џезу у нашој некадашњој држави писали су Михаило Блам („Џез у Србији 1927-1944“) и Бранислав Миљковић („Како и зашто заволети џез“) који се бавио послератним периодом. Појава џеза код нас подудара се са појавом првих радио станица у Загребу, Љубљани и Београду. Међутим, пре тога су већ активно радили клубови. У Београду је био веома популаран Јеврејски музички клуб „Лира“. Диригент је био Јован Фрајт, а оснивач и председник Управног одбора био је трговац, музичар-хобиста, Маркус Блам. Они су се бавили разним жанровима. Међу њима био је млади, двадесетогодишњи виолиниста Рафаел Блам који се бавио и тзв. салонском музиком. Већ 1927. године он формира први џез оркестар у Србији („Студентски Micky Jazz“, име инспирисано Микијем Маусом). Музичари су пратили своје америчке узоре па су се у оркестру нашли бубњеви, труба, саксофон, тромбон, виолина, бенџо, хармоника и клавир. Почетни састав имао је седам музичара аматера, јеврејског порекла. У то време

много су се слушали (и играли) фокстрот и свинг, па су чланови оркестра најпре опрезно, а затим и све слободније почели да се истичу и у импровизацијама, по угледу на светске музичаре.

На даљи развој значајно је утицао текст Луја Грунберга „Џез као исходишна тачка". Он је преведен и објављен почетком 1929. године у специјализованом часопису „Музика". Исте године основан је и најпопуларнији оркестар *'лаких нота'* под називом „Академски Jolly Boys" у коме су свирали познати музичари тог времена. Приходовали су свирањем по тада популарним клубовима међу којима се посебно истицао „Џокеј клуб" у центру Београда. У њега је свраћала београдска елита, па и кнежевски пар. Популаран је био и „Ауто клуб" који се налазио у просторијама садашњег Клуба књижевника. Барови су такође били веома популарни јер су њихови гости били новопечени богаташи. Посебно су се издвајали „Руски цар" и бар хотела „Палас". Када је Радио-Београд почео своје емитовање 24. марта 1929. године, у програму брзо се нашло места за џез. После дневног програма, у вечерњем који се завршавао око 22 сата наступао је радијски џез оркестар с тада популарним мелодијама. Џез почиње незадрживо да осваја и друге медије, па пред рат, поред часописа „Музика" појављују се и часописи „Музичар" (службено гласило Савеза музичара), „Ритам" и „Свијет џеза" који је излазио у Загребу. Нотни материјал стизао је из великих музичких центара, а најталентованији музичари успевали су да запишу ноте слушајући и слабе сигнале страних радио-станица. Плоче су се тек појавиле, па се с њима није могло много рачунати. Како се држава опорављала од рата, појављивали су се све чешће и оркестри малих састава: „Квик свингерси", „Свинг ритам", „Свинг трио". Тај трио снима и прву џез плочу. Велику популарност стичу певачица Нина Селак, али и оркестри чији су се састави мењали, али су преводници били исти: браћа Јохан, Б. Хоњец, Шуле Јовановић, Бојан Адамич и други.

Љубав према џезу била је таква да чак ни послератни комесари нису имали много разлога да му се противе, па је Бојан Адамич већ 1945. године основао Велики плесни оркестар Радио-Љубљане. За његовим примером следиле су и друге радио-станице. Старији читаоци свакако памте Љубљански џез ансамбл, Загребачки џез квартет, а на простору Србије веома познат је био Вокални квартет Предрага Ивановића. Био је то прави жанровски плуралитет и шаренило. Фестивали су градили публику, па су веома познати били Загребачки џез сајам, Београдски џез фестивал, Нишки фестивал, београдски Самер

фестивал, а ни други градови нису заостајали. Посебна драгоценост седамдесетих година биле су веома богате репризе Њупорт џез фестивала. Аутор ових редова могао је и лично да слуша Џјука Елингтона, Елу Фицџералд, Оскара Питерсона, Мајлса Дејвиса, Сачма, Дизија Гилеспија, Кенонбола Едерлија, Арт Блекија, али и Голден Гејт квартет, Плетерсе, Реја Чарлса., Бибија Кинга, Карлоса Сантану, Чик Кореју... Сала Дома синдиката, али и Дома омладине биле су тесне да приме све заинтересоване. *Сви су они били деца џеза*.

Тај процес имао је и обрнут смер. Захваљујући размени искуства, дошло је и до пријатељстава, гостовања, па су и наши џезери почели да се пробијају кроз врхунски џез. Посебно су се истицали Душко Гојковић, Бора Роковић, Милорад Павловић, Младен Гутеша и многи други. На домаћим сценама суверено су владали Миљенко Прохаска, Бошко Петровић, Јоже Прившек, Мића Марковић („Мића Колтрејн"), Стјепко Гут, Звонимир Скерл, секстет Гут-Марковић, и многи други. У то време били су бројни фестивали забавне музике (поп-музике, шлагера, шансона), па је на Опатијском фестивалу 1959. године први пут споменута идеја о џез фестивалу. Најпознатији џез фестивал свакако је био онај који је 1960. године одржан на Бледу. Он 1967. године прелази у Љубљану и постаје интернационални. Џезери су имали и своје удружење које је основано 1953. године, да би после десет година услед нараслих потреба прерасло у Удружење џеза и забавне музике.

Ето нас и до повода за овај текст, а то је Војислав Бубиша Симић. На ФДУ су нас научили да је најефикаснији начин руковођења у уметности *диктатура*. Реч делује грубо јер је узета из другог миљеа, али је суштина следећа и по томе се разликује од *оне* диктатуре: верујте, беспоговорно, као уметник, једном човеку! Да ли је то редитељ, диригент, кореограф, продуцент, није важно. Важно је да сте део колективног чина, а у том облику деловања нема места за сумњу у оног који вас предводи. У овом случају, стоји испред вас. *И дирūје*. Бубиша (тако га је најлакше звати, а ништа нећемо угрозити када је у питању поштовање, напротив) јесте један од оних који су умели да буду невидљиви предводници. Најбољи је онај диригент ког нико не примећује, а оркестар делује као савршено подешена машина, али са душом. Рођени Београђанин (18. марта 1924. године) заиста је био прави изданак београдске школе џеза која је доминирала балканским простором. Можемо само замислити шта је све могла та школа постићи да је била ближе западним изворима, али и то је временом

стигло. У његовом животу све је ишло, када је реч о струци, узлазном путањом. После Друге мушке гимназије уписао је и завршио Факултет музичких уметности (некада популарно звану Музичку академију). Преживео је Други светски рат и одмах основао наш први, српски, биг бенд - џез оркестар „Динамо“. То је била одскочна даска. За разлику од земаља Источног блока, наши *комесари за културу* добро су знали да је џез тај кључић који ће отворити врата задовољства грађанском сталежу, а неће угрозити никог. Џез уме да буде и музика бунта, али није. Он је музика слободе, а наши џезери су је имали сасвим довољно да буду наши први културни амбасадори по свету, да свирају популарне мелодије из америчких музичких филмова - и не угрозе никог. Радничка класа свакако није слушала „Болницу Светог Џемса“ или „Кад свеци марширају“, па је џез имао *човеколики облик* и пријем од стране оних који су дириговали друштвеним околностима и јавним мнењем.

После свог првог биг бенда Бубиша постављен је 1953. године за првог човека Џез оркестра Радио-телевизије Београд. На његовом челу остао је све до 1985. године, предводећи га преко три деценије. С оркестром, али и као председник Удружења композитора Србије и Удружења џез музичара Србије, наступао је у највећим и најпознатијим светским и европским дворанама. Његов највећи успех био је уједно и *Carte Blanche* за џез не само Србије већ и Југославије. Године 1960. на џез фестивалу у граду Жуан ле Пену у Француској (Juan-les-Pins, област Антиба на обали Средоземног мора) наш оркестар освојио је прву награду у категорији биг бендова, врхунској такмичарској класи. Овај успех отворио је многа врата, али и обезбедио Бубиши место у „Енциклопедији џеза“ („JAZZ“-Brian Case, Stan Britt. „Ilustrirana enciklopedija“, 1980, Mladost Zagreb). На путу ка звездама није више било трња нити препрека. Као гости ансамбла и наше земље појављивала су се највећа светска имена - Ела Фицџералд, Џјук Елингтон, Квинси Џонс и многи други. Бубиша је био и стални диригент у нашем једином музичком позоришту, „Позоришту на Теразијама“, али и многим другим. Дириговао је као гост и Симфонијском оркестру ЈНА.

Бубиша је стизао и да код нас, на Факултету драмских уметности, повремено одржи предавање на часовима наших професора Александра Корања (познатог композитора и инструменталисте) и Баронијана Варткеса, дугогодишњег уредника музичких програма РТС-а. То су били незаборавни сусрети, нимало налик на сувопарна преда-

вања. Такве људе могли сте слушати данима. Наша изрека каже - *када Боī даје, он даје и шаком и капом*. Тако је било и код Бубише. Поред талента и дуговечности, он му је поклонио и невероватну енергију, па је Бубиша стизао да води и сениорски хор „Крсмановић“, компонује музику најразличитијих жанрова и не заборавља да стане за пулт. Етно-музика у Србији може њему да захвали што је добила прилику да изађе из музејске тишине и анонимности. Стигао је и да компонује и филмску музику. Најкраће речено — *Бубиша је био музика њим самим*, генерички, заштитни знак за џез широм наше земље и Света.

Када је активно бављење музиком почело да бива и физички захтевно, Бубиша, нарушеног здравља и задивљујућих година, није престајао да ради. Објавио је више књига („Сусрети и сећања“, „Весело путовање“, “Сентиментално путовање“, „Неиспричане приче“). Ко је срећник да има те књиге у својој библиотеци може се сматрати енциклопедистом историје џеза код нас. Но, и Бубиша је, као што смо већ навели, ушао у библиографије. Поред „Енциклопедије Џеза“ о њему је писано и у књизи „Џез - прелазне године, 1940-1960“ („Jazz: The Transition Years 1940-1960“, Wilson, John S. Published by Appleton-Century-Crofts, New York, 1966).

Придруживши се 29. септембра 2025. године џез-боговима, за собом је, осим 102 године живота, оставио невероватан списак награда које је заслужено добио за још дужи списак дела. Подсетимо: у стваралаштву се само дело и рачуна. Тако посматрано, може се с правом рећи да је урадио све оно за шта се родио.

Коришћена литература:

1. **„Crna odiseja “** Roj Atli (*''Black Odyssey''*, Roi Ottley, NIP Zagreb 1961).
2. **„Historija džeza u Americi“**, Bary Ulanov (*''A History of Jazz in America''*, Viking press New York 1965. ''Otokar Keršovani'', Rijeka 1958).
3. ***„Bourbon Street Black“*** (*Jack V. Burkle and Danny Barker,* Oxford University Press, New York 1973).
4. **„Blacking up - The Minstrel Show in Nineteenth-Century America“**, *Robert Charles Toll* (Oxford University Press, London-New York 1974).
5. „**Ilustrirana Jazz enciklopedija“**, Brian Case/Stan Britt/Joseph Abend (''Mladost'' Zagreb, 1980).
6. **„Početnica Jazza“**, Langston Huges (''Otokar Kerošovani, Rijeka 1959).

Самобир

Јана Алексић

Храм

Заиста, заиста ми кажеш да је цела Истина
Сачињена од трагова противности
На којима се хронично клацкам…

Када из тог црног *Punta*, као из храма,
Запитан и окрепљен изађем
У ову љуштуру од света,
Ћутке ћу ускликнути:
„Множите се, миле крајности моје!“

Конак

Путник увек нађе конак.
Неки га одмориштем зову, застојем на друму.
Конак, реч претрајала, недопадљива, а преживела;
Истим словом почиње и завршава
Путешествије привременог бића,
Као круг од једног до другог
пристаништа што га описује
На калдрми за њега поплочаној;
Од једних до следећих тешко заклопљених
врата предаха на која куца;
Прозора уских гледања на пут прећени
И пут што тежину његових корака чека да осети.

Тих је застоја више, неизбројивих.
Затекну се често када су најпотребнији.

А у њему немоћ.
Свуда је притисак полегао као тронуто тело.
Преко његових леђа је маршем
десетине чета прешло.
У његовом срцу небројено лица и прича.
Колико их и конак за ноћење у себе прима.

Испушта неми крик земље,
Зов далеком претку, невидљивом наследнику:
Талог времена на модрим уснама,
Затамњеним трпњом и безгласом;
Да законачи на непомичној звезди
као конаку на небу,
Што једина уме да забрује гласом
неприметног трајања.

Киснути

У немирном часу истрчим на кишу,
нагло, без даха, киснем, киснем, киснем
до прве капље.

Вратим се потом у стару душу са четири зида,
привидно пространу гарсоњеру,
ушушкану баштином централног грејања,
(демона разума који не допушта да се смрзнем)
под превисоком киријом већ годинама пузим.

Затечен и неотпоран, одузимам, сабирам, сечем,
у поетици пуфнастих, превијених ситница,
да продишем без хроничне упале смисла.

По први пут ослушнем узете дахове,
изговорене вокале, разуздане ножице
тек проходалог детета,
па макар и натрашке.

Људски је бити себи на терету,
у дуговима сунцу, кисеонику, правилном изговору.
Али та узнемиријућа свежина зумбула
на језику кише, преводивом, музикалном,
спорим тактом крила доноси је препознати странац.

Сада је лако од страха тих масних зидова,
првих корака, лапсуса, падова...
Измамити непремочиве скице,
њима запушити рупе, обложити прозоре,
ван грејне сезоне и сталне адресе.

Кћер вавилонска

И док те спремно и узнемирено
окована немилосрдном слободом избора
на рекама многогласја умрежена
већ n-ти пут дозивам

да се обрушиш на моју болну жеђ
па налегнеш тим расходованим телом
и несталним карактером
на моју слабост као на перјане јастуке

да памћењем глачам песму
једину у којој си са мном

и кад потом једва сачекам да те се отресем
како бих се, блажена, натенане изнова оробила
твојом песмом
молећи те, благи, да је певаш на мом језику

па те упорно бледећи преко
хиљада миља самопрогонства
лажно заборављала, моје каменито острво,
док ме десница све јаче и дубље изазива

и док ме свега неколико секунди дели од
узвика да те зауставим и снажно се зарадујем
победи оног јачег откуцаја у грудима у Речи
од које саздах град и кулу

Ја, *звоно које болно јечи*,
искључена са свих мрежа
с тобом без тебе
градећи кулу с које нећу угледати последњу Реч
играјући игру којој нисам дорасла.

Harmonia obscurae

Драги, разумеш ме сад
нехотице те прозивам за све јереси
негирања стабилне вертикале
из растиња стрелишта згаришта
сва женка статична податна
чекам чекам храбра улагивања
жмурим на твоје допадљиве несташлуке
моје лаке клизаве странпутице
опчињена лицима маскама пређеним пољима
превејаним и интелигентним победама
у игрици „Не љути се, девојчице!“

Машим темпо излазим из ритма

Апорије загнојиле на белој кожи
када се кријем у шареним причама
које ми, као празничне бомбоне,
просипаш по постељини
и не умем одабрати најслађу
да ми сочно додирне непце
и задовољи знатижељу
прогутати цео спектар противничких укуса

Машим слогове изневеравам слик

Којом истином ме овог пута разбуђујеш
из дремежа предрасуда о нашем
лепљивом а неопипљивом односу
јер дуго дуго нема ни једне зачудне опаске
нити умилне баналности
о твојим освајачким походима
јер дуго дуго све истине ћуте
нејака сам да измислим још коју

Машим тропаре искорачујем из канона

Док се међутим умишљено надмено
појављујеш свуда осим под балдахином
мога лудила – аркадије дома колевке
оглушујући се о изричиту забрану
да поседујеш невина удубљења на Магдаленином телу
иако рачунаш на топли дочек
са свим ђаконијама сатенских ноћи
опробај великодушност ове посрнуле домаћице
чије су намере веселе
надасве добре

Машим мере одступам од упутства

Изнова те опомињем, недоказаног дечака,
с крупним очима, начуљеним ушима
Врати ме до мог брода на реци
И правдам ти се као неком Господу
непоузданом оријентиру у нашим мимоилажењима
Немој ме погрешно разумети
иако машим смисао сигурне палубе
с које си ме „срушио“
кад те с досуђеном посебношћу
упорно одлажем, поричем, оправдавам
прибијам уз нагост ове изгладнеле душе
Нико не може бити анђео довека

Драги, избави ме из ове песме!

Будимо људи

Будимо људи јер људи говоре
о стварима митским, тиштећим, спорним,
наречјем оловним, памучним, неразговетним.
Будимо људи јер људи наметљиво говоре
о животу с рекламе за повољан готовински кредит,
мами, тати, сину, кћерки и великом псу.
Будимо људи јер људи упорно говоре
о бегонијама које ће неповратно
појести мраз расних душа.
Будимо људи јер људи каткад прозборе:
Memento mori!
Само се њихов глас разлива у немушти пљусак,
који спира трагове људских стопа
да бисмо се њима запутили,
у овом повлачењу из себе упокојених, из себе живих,
утишаних људи.

Накнадна сагласја

(На вест о смрти Леонарда Коена)
Упокојио се славни песник.
Недуго након смрти своје жене.
Она је боловала.
Он је само пресекао и преселио се.
Посветио јој је једну од својих песама.
Посветио јој...

Престали смо да тражимо аналогије
и приче у ономе што зову „реални живот“.
Твој одлазак смо романтизовали,
јер нисмо хтели да се суочимо с тривијалношћу
њене болести, твоје усамљености.

Љубав, очигледно, нуди равнотежу.
Циганин, ружа, отрцани капут
бескрајни плави круг – исувише блиско
да би прерасло у метафизичку лакоћу.
Опомињуће плаветнило потиснуте збуњености,
која с времена на време затиња, заболи.
Просто: отплесати до краја љубави,
кроз панику раздвојености.

Ако је осећај бесмисла разлог да се посветимо
и превазиђемо себе,
шта би поручио да си био песник?
Нама, који се не селимо, и не плешемо,
већ и даље живимо са сећањем на
недокучиви разлог.
Да „смејемо се и плачемо и плачемо
и смејемо се свему томе поново.“

Живот минулих у блискости.
Шта је са животом живих?
Време, мрак.
Понекад, звездана песма.

Можда је све то само случајност,
још једна љубавна бајка о златном пресеку,
коју увек накнадно, у самооправдању,
измишљамо.

Поведи ме до воде, Нина

Поведи ме до воде, Нина,
иако се враћам и када полазим,
цео дан, цео слив, цео псалам.
С твојим душама нећу корачати сама,
бићу крштена и правдољубива,
и чекаћу, послушно, чекаћу

грешног љубавника,
никад не дознавши шта је заиста
љубав у мени.

На овој обали се пева:
„Крај потока бистре воде
шума зелена
невесела забринута
сједи дјевојка.“
И дозива, упорно, реком дозива
смрт на његовим грудма ватреним.

Да појурим с тобом, Нина,
лаког гласа, тешке песме,
Господу, ђаволу, грешница.
Да се помолим реци,
радознала, нестрпљива, узаврела.
Да се отворим мору,
стена у небу,
мрва на земљи по којој
окрутни вођени хода.

Док долазак црне косе из даљине
сва је моја молитва,
излазеће сунце,
насушна кап с листа,
дрхтање, дрхтање,
блуз и севдах животодавни.
С њима све се мења,
осим мене.

Осоколи ме, благотворна Нина,
размекшај моју круту ћуд
тужном бујицом својих прстију,
одјеком крила помахниталог анђела,
тремолом, својим начином,
вртлогом црначког алта.
Јер ветар дивља, Нина,
а слаба сам, аритмична.

Сама ватра.

Пусти да месечарим, моја Нина,
окамењена, крај реке.
Док не окончам на грудма грешника,
од његовог пољупца чујем мандолину,
отпочнем нову песму,
обасјана, озарена,
заувек жедна...

Напрслине

Наш видокруг – разлупана шофершајбна.
Жега, друм, комади алуминијума и стакла.
Тек тако, на пола речи.
Смрвљени прамац.
Тихо је, тихо.

Грчевито се држимо за заједнички зев.
Заробљени на отвореном путу.
Одговорни је збрисао,
Отео сва искушења.

Налет стварности између нас.
Јесте и биће.

Криви смо, голубови,
Сведоче потписи на обрасцу.
Губимо ослонац у утешној фрази.
Трајно напукли видици.

Искупићемо се, на рате.

Сећање од којег бежимо:
„Једном нас је опекао очај..."
Прича нас враћа
на пуке иницијале.

Стопирајмо да бисмо наставили
или бар једном кренули
из сопствених напрслина.

Сага о опомени

Певала сам, безбрижна, додолску обредницу
усред лета.
У публици угледала познато лице.
Наједном, тако изображено.

Озбиљност је ни на часак није напуштала.
Мирно држање и фиксиран поглед.
Тегоба тренутка прваљује у депо
За експонате породичне немузикалности.

Није хтела да ступи на подијум моје песме.
Уследила је још једна опомена на уздржаност:
„Лаки занос у који упадаш само је димни знак
За ометање намерника од јединог пута.
Површност ти не пристоји.

Ништаван је искорак у другачији тоналитет,
У неправилни ритам, провидну реч,
Нема исцељења на проживљеним годовима,
Јер певаш из истог средишта,
Описујеш још један прашњави круг.

Бол чува достојанство,
Породично, женско.

По њему се познајемо,
У њему памтимо,
Свака смелост за трен сагори.

Обзир те надвладава и кад призовеш кишу,
И кад зажмуриш у сваком следећем заносу,
Па се саплетеш о властито порицање,

Моја додоле.”

Magna mater

Начула сам опет да је то била велика љубав
Ти ме, наравно, презриво опомињеш:
„Мани се истина које ти не приличе!”
Не усуђујем се дирати у његову тишину
под мермерном плочом на варошком гробљу.
У тишини је ваљда надзирао и своју ситну децу.
Нисам је могла ослушнути – ни крајичком сећања.

Осуђујем те, међутим, да ме излажеш легендама
Које нећеш уврстити у тестамент.
Ускраћена да се саживим бар са једном
Баш сада, када у мени нараста жеља
да ниси одувек била само велика мајка.

Modus operandi

У сивој зони комфора
Кријумчарио расковане крстове
Препродавао посмртне сентенце
Шмирглао метафизичку цепаницу
За ташти труп нечуја
Па склиснуо с видика
Завеслао кањавим сводом

Без два дуката на капцима
Без својте и бора
Несмотрен и прозебао
Као и врабац којим сам га откупила

Неизвестан догађај

„Бродови пристају на много начина…”
Славко Михалић

Слетање авионâ вазда је неизвесно:
најчешће елегантно дотакну писту
и проклизе до зауставног места;
каткада се приземље
благо одскочивши од површине,
док се ветропирасти ваздух одупире смирају теже;
некада авион, још увек захуктан и брзоплет,
страственије се залети у наручје податне стазе
да би се с њом сљубио
попут љубавника након дуге раздвојености.
Одмориште појединима може бити
врцава површина воде.
Има и оних које се сурвају уз огромну прашину
светских медија или уз ридање сестара и мајки.
Некима се честице, као после великог праска,
распрше по плавом по звезданом велуру
да их брижна земља никада не дочека.
Претпоставке су бројне, одговори шифровани:
можда је посреди срчаност пилота,
можда су били изнутра покварени,
можда неотпорни на неумољиве законе физике,
а можда и на повреде које им подмукли
непријатељ уме задати.
Јер, авион може бити погођен на сто
људских начина.

Напетост се шири међу узбуђеним путницима,
И најмањи тресак изазове пометњу.
Многи искрено одахну чим осете котрљање
точкова по асфалту,
Понеко тугује због прекинутог измештања
изнад облака,
вековног сна двоношца без крила и слободе.
Зачује се и спорадични аплауз
маневарској одступници капетана
од фаталне границе између два спуста –
у понор или на тло.

Свако ипак стиже у свој жућени град
Чак и кад га у њему нико не чека.

Тої предвечерја авион се под косим углом
приближавао светлима локалної аеродрома.
Погледом испратих маневарску завршницу
из удобної четвороточкаша, са безбедне даљине.
Зажелех тада да сам један од путникâ
који управо слеће у сасвим му нов, непознат град.

Као девојчица

Имала си глас моћан као нуклеарно оружје
Што разноси земљу да не остане ни страх
И косу разбарушену попут ливадских звезда
Весталка цветног погледа на свет
Ведра наивна Ценис.

Нема историје без психоделије
Нити поглавља о тој стихији
А да не угреје гласне жице
Свих потоњих музичара
С нелагодом прихватам
Пребрзо утажену жеђ
За животом преко бине.

И слутим, интуитивно, женски,
Да си полетела као девојчица.

Твој наступ је увек савршен
Перфекционисти су себи најљући непријатељи
Вокалисти и бубњари
У раскораку са животним ритмом
И строгим захтевима шоу-бизниса

Карен, морала си бити нежнија
Да би ти тело опростило
Препознајем анатомију бумеранга
У твом осмеху на издисају,
Прозирној, жутој кожи,

И верујем, усрдно, женски,
Да си се отимала као девојчица.

Многи су ти се дивили
Твоје наслеђе је веће од пораза на сцени
Аутсајдерка у центру пажње
Пинап-фризура икона стила
Крв, сузе, зној у једном гласу.

Славим твоју рањивост, Ејми,
У песми продорној као бесконачна туга
Не чујем само блуз
Већ неми јаук пред налетима искуства.

И жалим, дубоко, женски,
Што си се предала као девојчица.

Од доба Јуре

Кроз шпијунку посматраш свет
Крупна тела

Прекривају видик
Гласови у високој резонанци
Прождиру твој истанчан слух

Одувек је тако.

Застрашен од буке коју си већ проживео
У причама о првим гмизавцима и људима
Ишчекујеш да се неки крештави птеросаурус
Олакша по твојој умивеној глави.

Не смем да ти дам за право
Да је сваки наш страх оправдан.

Ризница

Немо кукуриче исколачено окце
У давној земљи домаће радиности.
Кључају воде под тремом,
Док се учим комешању живине:
Треба почупати попарено перје,
Расећи кожицу, извадити изнутрицу,
Спретним рукама које ме повијају, мазе.
И још увек топло бело јаје
Из карлице право
У мало гостољубиво наручје
Као у најсигурнију ризницу.

Голи живот

Слагала сам мозаик Светог Саве
За неодржани час ликовне културе,
Не жудећи за скривеном симболиком
У несталних петнаест година.

Успут сам схватила да неки симболи
Могу снажно да жигају

Немарни према знацима опасности
Каснили смо у доприносу страху

Мама је купила кантицу џема
И 200 грама кафе
Рафови већ беху испражњени
Остало ће створити рукама
Опробаним чаробним штапићем
Који већ скоро целу деценију не заказује

А сестра је поред златних привезака и минђушица
Добијених за дечије рођендане
Спаковала албуме са хронолошки послаганим
фотографијама
Да би разместила успомене по свим нивоима света

Сетивши се другарица из Сарајева
Које су ужурбаним бегом из оног врелог рата
Оставиле кадрирана породична сећања
Поневши са собом само голи живот.

Преклопљених руку на грудима,
Као да чврсто држимо срце да не испадне
За неку будућу колекцију бола,
Ослушкивали смо тактове
Између сирена за ваздушну опасност
И чекали да нарасте чаробно кисело тесто.

Најлепши дечак на свету

Дођеш ми периодично,
Обично кад обданица повлачи хладне удове,
А ноћ распростре пипке

Да бринем о теби:
Дојим, бдим, трзам се на сваку
Непредвиђену тишину
Са узастопном, материнском стрепњом
Да те крхке кости не повреди
Ова неотесана блискост.

Ти си најлепши дечак на свету,
Сума мојих опипљивих сванућа
Као златне гране покупљених успут
Од Микеланђелâ, Дирерâ, Манâ
До егзалтације пластичних.
Сталоженији од фреске у катедрали
Измичеш надањима
Као тачка у централној перспективи
Зато си и молитвама бременит.

Још касниш до мојих година,
Васкрсавајући непроверену прошлост
Од које се чистим у млаком загрљају
Постом без причешћа
И, као воду у ногама,
Задржаваш ме саму
У покретном Празнику,
Тамо, у дну слике,
Далеко, далеко у себи.

Стогодишњи рат

Ближњи по дубини ушне шкољке,
Мирису јагодица на прстима
Грчу лица пре напола изговорене мисли
За коју се можемо чврсто држати
Као за олимпијску бакљу
Због те заводљиве оригиналности
Која је обарала рекорде
У прирећивању изненађења.

Познаници по стиску влажне руке
Размени добрих и лоших новости
Циркулацији гласова, табора,
Тежимо бољим резултатима,
Напреднијим нивоима
Брзином игрице за тинејџере
Да се случајно не препустимо току
Изван референци, бројки
И личних интереса.

Странци по ритму звезда по којима газимо
Док у малом прсту држимо команде
Да у све чешћим изборима између два мања зла
Потегнемо ниске страсти
Као допинг грижи савести
Тајни споразум о ненападању
Потписујемо да стогодишњи рат у срцу
Не окончамо за живота.

Самсара

Препознајем у теби времешног белог медведа
Из документарца који помно гледаш:

Лежиш на каучу
На свом крхком леду.
Немаш снаге да се покренеш
Нити да запливаш.
Већ дуго угрожена врста
Жалиш над својом судбином клетом.

Под тобом океан
Понад тебе аурора бореалис.
Али ти поглед
Нит спушташ нит дижеш.

Јединствени призор је у мом осетљивом оку.

Као обучени члан експедиције
Примећујем да је потребан
Само мали заокрет у сећању
Заглављеним између светова
Да прекинеш тај зачарани круг
Умирања и рађања у патњи.

И прићем ти из даљине
Пажљиво
Иако ћу успут бар три пута
Љоснути на своју сенку
Иако ћеш зверски пружати отпор
Са жељом да ме растргнеш
Као да ти већ нисам уградила чип за праћење
Као да ме не познајеш читаву вечност.

Живот је препуњен опасностима – упозоравала си ме.
Са бар једном морам се суочити – одвраћам ти.

Покушавам да активирам уређај у слабом срцу
Да ме се сетиш као разлога
Да можда ако само мало јаче одгурнем
Онај комад залеђене воде
Који под тобом отапају сени
И ако ми пружиш ту тешку шапу
Заједно не потонемо до новог рођења.

Vita nuova

Ко први укључи сензор на песму млечне пути
Његове су све залихе звездане прашине.
Сав Исток и Запад у надошлој ареоли.
Компас је срце
Које је једном савладало наук о бројању
Као и стрпљиво магаре из приче „Лаку ноћ, децо“.

Гасе се ужарене рагаде
Од меких откуцаја дојиље
И сите, жељене бебе.

Сваки дотицај на нашим малим екранима
Одјекне као велики прасак.

Тоūличка седма шрака

Дејан Дабић

Хумор као надградња

Драгутин-Гута Добричанин, глумац, сценариста и драмски писац, по сопственом признању, случајно је рођен у Прокупљу 9. јула 1922. године. Тамо је његов отац службовао, а сви у породици су му били или судије или правници мада је отац имао и списатељски таленат који је мали Гута наследио. Занимљиво је да му је отац, својевремено, након многих награда које је добио за екранизацију „Пинокија“ рекао: “Е, мој сине, толико сам јунака описао, па ништа, а ти за једног дрвеног лутка доби толика признања“.

Гута Добричанин је најпознатији нашој публици као тумач лика Васе С. Тајчића из чувене телевизијске серије „Позориште у кући“, као углађени бонвиван са брковима и цветом у реверу, кућни пријатељ једне карабурмске породице, а можда и још нешто више када је реч о госпођи Николајевић.

Први глумачки наступ имао је као члан КУД „Иво Лола Рибар", у једночинки „Бојарка“, по роману Николаја Островског „Како се калио челик“ у режији Радивоја Лоле Ђукића.

Био је члан Драмске групе Радио Београда и Дечјег позоришта „Бошко Буха" (1946-1950), Хумористичког позоришта (1950-1954), Београдске комедије (1954-1959), Савременог позоришта (1959-1964), а повремено је гостовао и на сцени Атељеа 212.

Професорка Драгана Чолић Биљановски га је дефинисала „као карактерног комичара којег су красиле флексибилност, довитљивост, уздржаност, велика моћ трансформације и могућност да минималним средствима постигне комични ефекат на сцени.“

Раних педесетих година прошлог века, започео је каријеру и као драмски писац. Највећи успех остварио је као писац комедије „Заједнички стан“ (праизведба је била 1954. године на сцени Хумористичког позоришта у Београду у режији Марка Фотеза), а играна је и на сценама Словеније, Хрватске, Црне Горе, Македоније, Босне и

Херцеговине, Бугарске, Русије, Чешке, Пољске, Шведске, Француске, Белгије и преведена на преко тридесет језика. Средином прошлог века, у некадашњој Југославији, постојало је „станарско право“ додељивано од стране Стамбеног одсека. Тако долази до спајања судбине различитих људи приморaних да живе заједно у једном стану. Они се досељавају у полузавршен стан, док кров још није покрио зграду, у нади да ће баш ту пронаћи „своју кућицу и свој мир.“

На основу београдске представе снимљен је 1960. године и истоимени филм у режији Маријана Вајде са Мићом Татићем (Миша), Миодрагом Петровићем Чкаљом (Пепи), Гутом Добричанином (Деда Бога) и Миленом Дравић (Љубица) у главним улогама. Чак и пре него што је кров покрио зграду, у кућу су се уселили: вечити студент Пепи, дипломирани медицински радник Миша и деда Бога, мајка Ната, отац Драгиша и прелепа кћерка Љубица...

Гута Добричанин је за кратко време стекао афирмацију и у позоришту, и на радију и на телевизији. Пресудну улогу одиграла је популарна радио-емисија “Весело вече” (покренута 1949), у којој је сарађивао са многобројним хумористима (Радивоје Лола Ђукић, Миодраг Петровић Чкаља, Милосав Мија Алексић, Жарко Митровић, Љубиша Баја Бачић).

„Идеја твораца *Веселе вечери* је била управо то – да на хумористичан, сатиричан и надасве врло смешан начин, али истовремено и наиван, не претећи комунистичким вредностима и правилима, у форми радио скеча укажу на појаве и догађаје који баш и нису били део модела добре праксе младе државе, тек изашле из страшног рата, која је инсистирала на врло строгим моралним начелима сваког појединца и целе заједнице.“ (Проф. др Дубравка Валић Недељковић).

Гута је и сам умео да дефинише типологију јунака које је тумачио: „Волео сам да играм ошљаре, можда баш зато што ми је то омогућавало да не показујем своју личност" и одиграо читав низ управо таквих ликова у позоришту, на филму и на телевизији...

Играо је у радо гледаним ТВ серијама: Ћутолог, Гиле, Браца Раца („Лицем у наличје“, „Људи и папагаји“, „Сачулатац“), Средоје („Црни снег“), Гњаватор („Дежурна улица“), Моца („Леваци“)...

Играо је у филмовима Радивоја Лоле Ђукића: „Језеро“ (1951), „На место, грађанине покорни“ (1964), „Златна праћка“ (1967); „Човек са четири ноге“ (1983); Маријана Вајде: „Заједнички стан“ (1960); Соје Јовановић: “Орлови рано лете“ (1966); Фадила Хаџића: „Протест“ (1967), „Иду дани“ (1970); Обрада Глушчевића: “Голи човјек“ (1968)...

У позоришту се памти по улогама: Човек с ногом, Светислав, Арса („Пут око света“, „Протекција“, „Власт“), Предраг, Шпира („Развојни пут Боре Шнајдера“, „Љубинко и Десанка“), Деда Бога („Заједнички стан“)...

Аутор је књиге хумористичких записа „Мемоари Јока Кокота.“

Говорио је да је, за њега, „хумор надградња, а не имбецилно лакрдијаштво“ указујући на речи Исидоре Секулић да је „хумор фина и префина уметничка суштина, при супротном крају, али на истој основи са трагиком...“

Умро је у Београду 28. новембра 1988. године.

ΡΙΣΣΑ

Причине

Филип Роговић

Рукописи

„Савремени темпо живота“, „индивидуалистичко друштво“, „цајтгајст“ – сви ти популарни појмови били су му, наравно, познати; неретко их је разматрао, али сопствену отуђеност ипак је видео пре свега као последицу личних особина. Дакако, сам је крив. У младости, превише се плашио људи; готово систематски их је избегавао. Самоћа му је постала порок. Када је сазрео, био је већ у годинама када се нова пријатељства по природи теже стичу. То што се затекао на чистини усамљености био је потпуно логичан исход. Веровао је да би могао математички прецизно да се објасни. Превише опрезан, уздржан, у-кочен и мучаљив – није имао предиспозиције да постане нарочито друштвена и успешна јединка, у било ком погледу…

Стога је био изненађен лакоћом са којом је почео да разговора са Мињом. Штавише, сам је иницирао ћаскање, када су се упознали током једног досадног семинара. На паузи, изашли су на терасу, да запале цигарете. Радила је у другом огранку фирме, у згради која се налазила две улице даље, те су најпре стали да причају о томе каква је атмосфера у њеној канцеларији.

Сместа му се допала. Била је онижа, облог лица, таласасте косе са шишкама до средине чела. Можда баш и није била лепотица каква би красила насловне странице магазина, али у њеним покретима и речима било је особеног шарма. Осетио се необично слободно износећи мишљења о послу и колегама, а испоставило се да су им ставови готово исти, те му се чинило природним да јој предложи да оду на кафу када се састанци заврше.

У кафићу је признала да би радо променила посао, мада не зна шта би друго могла да ради. Питала га је, чим су сели, да ли су се њих двоје – некада давно – негде – срели, будући да јој његово име звучи

врло познато, мада нема појма одакле. Само је збуњено одмахнуо главом. Разговор је текао необично растерећено и лако, причали су о филмовима и серијама, враћајући се повремено и насумичним темама из свакодневице… Разочарао се када је поменула да је у дугој вези. Али ни то не мора ништа да значи! Речи су биле прилично равне; кад је поменула дечка, није могло ни да се наслути да ли им иде добро или не. Уосталом, њено друштво због овог сазнања није престало да му прија. Нека се ствари одвијају својим током!

Наредних недеља, отишли су на кафу још неколико пута. Некад би она повела са собом још колега, а некад би седели удвоје. Није могао да се сети када је последњи пут овако лако и спонтано с неким почео да се дружи. Све чешће је размишљао о томе како би све могао да „дигне на виши ниво" – а да то не буде превише нападно.

Познавали су се око месец дана, када му је приредила велико изненађење. Тек што су наручили пиће, дотакла му је надлактицу и рекла да је схватила зашто је имала утисак да се знају од раније. Својевремено, док је била на студијама књижевности, читала је његову причу у једном часопису. Изговорила је наслов и запитала: „Јеси ли то *ти* писао?"

„О, да!", рече. „Али, човече, то је било давно… као у прошлом животу!"

„Да, давно", промрмљала је, а онда објаснила да јој је прича ипак остала у добром сећању. Заборавила је детаље, али памтила је атмосферу, главног лика и обрисе заплета, као и дубок утисак који је оставила. Толико јој се свидела, у ствари, да ју је прочитала више пута.

„Ето", изустио је, испрва не знајући шта би још могао да каже. „Па, то је била једна од неколико… тих прича, које сам објавио… тада… Али, после сам одустао од писања."

„Па, зашто?"

Осетио је нелагоду, први пут у њеном друштву. „У суштини, никада нисам био задовољан тим својим покушајима. Мада, ако ћемо право, пишем и даље, али само… за своју душу, што се каже."

Објаснио је да на компјутеру има фолдер пун којекаквих рукописа, на којима је протеклих година радио, премда није планирао никоме да их шаље. Били су то дневнички записи, концепти, промишљања, фрагменти, скице за приповетке и романе, које није ни намера-

вао да пише, па чак и понека заокружена прича. То му, сада, рекао је, служи као пуки вентил и разонода.

„Хоћу то да читам!“, рекла је гласно, дижући обрве, чим је заћутао.

„Оу!“ Прасну је у смех. „Али, то је хаос, гомила некаквих текстова… Писано *за фиоку*. И није за боље!“

„Нее, не! Ти се о томе не питаш! Писци су очајни у процени свог рада.“ одговорила је и додала да мора нешто да одабере и пошаље јој. Узела је телефон, откуцала своју имејл адресу и проследила му је путем месинџера. Потом је намигнула и рекла: „Чекам!“

* * *

Тако је постала прва особа која је добила прилику да види нешто што је написао после много година. Давно, током студија, имао је неколико пријатеља, писаца у покушају, који су читали практично све радне верзије његових прича. Касније су се разишли; неки су се оженили, неки отишли у иностранство, градили каријере које не остављају много слободног времена: углавном, читаво друштванце временом је губило интересовање за писану реч, а све ређе су се и виђали и чули. Упоредо са овим расипањем, постепено је одустајао од маштарије да би једног дана могао да објави књигу, која га је опседала од средњошколских дана. Ипак, осетио се необично усхићено јер ће неко читати његове радове после толико времена! Без обзира на то какви су…

Неколико вечери бирао је фајлове које ће прикачити у прилогу електронске поште, а у телу поруке напоменуо је и да готово ниједан од тих рукописа *није завршен*, да су то, практично, све само белешке, али, ето – *добила је шта је тражила*!

Био је запрепашћен схвативши колико усхићења је у њему изазвало слање једног јединог имејла – толико да је имао утисак да се догађа значајна промена у његовом животу. Крупна и повољна промена, или макар – *наговештај* промене…

И пре тога је, додуше, признао себи да није био искрен када је својим текстовима одузимао важност. Истина је да су му били значајни, мада одавно више није размишљао о потенцијалним чита-

оцима. Штавише, били су му *врло значајни*. Веровао је да се у њима крију извесне суштине. Био је то *он лично*, у тим словима, његова крв и утроба. Дане је проводио отаљавајући дужности, само да би се увече вратио књигама, лаптопу и записима. Ако су посао и обавезе били такозвана стварност, ово је био паралелни свет у којем је радије обитавао, иако за њега нико није ни знао. Изградио је својеврсни бедем који га је чувао од окрутно сувопарне збиље.

* * *

Са знатижељом је чекао да чује њене утиске; замишљао је шта би све могла да му каже. Ко зна, можда му помогне да дође до битних спознаја? Несумњиво је луцидна, то је било јасно после свега неколико разговора. Осим тога, образована је и добро информисана – дефинитивно је реч о особи чије мишљење има тежину…

Међутим, промена која је уследила догодила се нагло – као рез жилета – толико нагло да није ни постао свестан одмах.

Ипак, нешто више од три недеље касније, био је принуђен себи да призна:

Колегиница га дефинитивно избегава!

И то баш почевши од тренутка када јој је проследио електронску пошту. Истини за вољу, видели су се и после тога, али само још једном. Док су пили кафу, ишчекивао је неки коментар о текстовима, устручавајући се да је пита да ли их је читала, али она о томе није проговорила.

Убрзо после тог сусрета престала је да му се јавља.

Писао јој је путем месинџера. Најпре је, на предлоге да се виде, одговарала штуро, тврдећи да је у гужви, а после неког времена једноставно више није ни отварала његове поруке. У почетку је говорио себи да само треба да буде стрпљив – *можда јој се нешто десило?!* – али напослетку причу да је превише заузета није више могао да посматра као оправдање, већ као најобичнији, штавише дрзак, изговор.

* * *

Дани су пролазили.

Број њеног телефона није ни имао, те није могао да је позове.

Није могао да се одупре, почео је да размишља о томе зашто га је одбацила и да ли је разлог нешто што је пронашла у рукописима. Шта је могло толико да је… *узнемири* – или шта већ? Питао се данима, и покушавао да убеди себе да у тим текстовима заиста нема ничега што би могло да је увреди – поготово не *лично*. Доживео ју је као особу широких схватања, која има смисла за фикцију, способну и да разуме различита гледишта.

А онда – овако нагла промена! Мора бити да је згрожена. Покушавао је да одбаци такве мисли.

* * *

Најчешће би бацао сумњу на један конкретан текст. Била је реч о нацрту за причу, која се завршава силовањем. На почетку, неуравнотежени протагониста негде наиђе на цитат једне Ничеове мисли, коју донекле криво протумачи – и потом се у њему рађа опсесивна замисао да би требало да покуша да живи као животиња, то јест, да себе потпуно очисти од апстрактног размишљања, да рацио сведе на минимум, и да се ослони на инстинкте – не би ли се тако *лишио бола*. Неко време, заиста примењује такве принципе у свакодневици; чак је задовољан постигнућима.

Међутим, прича се, после низа описа његових готово блажених стања, окончава сценом у којој, препуштајући се базичним нагонима, силује девојку у краткој сукњици, која се случајно затекне с њим у просторијама ловачког дома на ободу шуме, јер је у тренутку постао свестан да у близини нема никога ко би могао да буде сведок.

Истина, за разлику од уводног и средишњег дела приповетке, који су само скицирани, та језива завршна сцена била је написана врло детаљно.

Да ли је у минуциозном опису злостављања видела трагове мизогиније?

Па, зар не види иронију?

Зар не види да је све само метафора?

Зар не види…?

Али, стани… Стани! Заустави се – бесмислено је даље мозгати!

* * *

Веровао је да би требало да се уздржи од размишљања, али није могао да престане да анализира – враћао је, у себи, читаве разговоре, гестове, гримасе, опсесивно је проматрао; мучила га је несаница.

Сопствене идеје почеле су да му се чине одбојним. Чак и оне најапстрактније. Све је то одвећ хладно, сурово, а осим тога и ружно срочено. Све време се бави самим собом. То је само гомила аутистичних, преопширних пасуса, који *не говоре ништа*... Будимо реални и признајмо шта се догодило. Увидела је какво је он, у ствари, чудовиште. Схватила је да пред околином само глуми нормалну особу.

Повремено би застао и схватио да је просто згађен. Да не може да поднесе ток мисли које су се надовезивале унедоглед... Али, све претпоставке су бесмислене – зар не? Почео би да се смеје. Чинило му се, штавише, да би могао просто да *пукне од смеха*...

Присетио се агоније кроз коју је прошао када је, пре много година, покушао да објави роман. Ступио је у контакт са уредником једне мале, али цењене, издавачке куће, чији је рад годинама пратио. Послао је рукопис, међутим, одговор није стизао месецима. Саветовали су га да се чешће интересује код Ивановича (то је био надимак по којем су уредника знали у књижевним круговима). После неколико мејлова и једног телефонског разговора, чврсто му је обећао да ће, што је пре могуће, прочитати оно што је послао и сместа му се јавити. Прошло је десетак месеци тишине, када се одважио поново да га позове. Иванович му се извинио што није стигао да му се јави, мада је, ево, већ данима намеравао то да учини. Онда му је, брижним тоном, саопштио да ипак сматра да његов урадак није довољно добар за објављивање. Набројао је неколико начелних замерки и додао да би свакако требало да настави да се труди.

То га је дубоко депримирало. Ивановичево мишљење изузетно је ценио, одрастао је уз његове критике, есеје и бројне књиге које је приредио...

Дуго није био у стању да напише ни реч.

Прошло је, потом, скоро две године, када је, сасвим случајно, из поузданог извора сазнао да Иванович никада није ни прочитао

његов рукопис. Просто је желео да га *скине с ґрбаче*. Присећао се разговора и признао себи да су изречене замерке заиста биле прилично уопштене, ма колико уверљиво звучале. Смејао се схватајући да би такве реченице могле да се примене на малтене било који текст. А деловале су тако дубоко!

Ово искуство, између осталог, у многоме је допринело одлуци да одустане од објављивања.

Али, накнадно је схватио да писања ипак не може сасвим да се одрекне. Та навика опстала је, претворивши се у неку врсту интимног уточишта. Стекао је мир у пракси „писања за фиоку" – мир који је ново познанство потпуно разорило.

* * *

Рационална проматрања била су од мале помоћи. Трудио се да све заборави. Али у његовој свакодневици није било ничега што би му одвратило мисли. Посао му се одавно претворио у рутину; једном недељно се јављао родитељима који су пензионерске дане проводили у селу, социјални контакти били су му сведени на минимум и крајње предвидиви. А сада је имао нову, мучну опсесију. Више није могао да се усредсреди ни на читање, а сама помисао да увече, по обичају, седне за тастатуру и посвети се речима била му је неподношљива.

Имао је спокојно уточиште, а сада је и то уништено!

Није могао ни да претпостави колико ће му времена бити потребно да поврати равнотежу.

Напослетку је решио – а било је већ прошло скоро два месеца откако су се последњи пут видели – да јој пошаље имејл. Изабрао је тај пут, као суптилнији, можда убедљивији, будући да је поруке на месинџеру игнорисала. Писао је да се нада, пре свега, да је *код ње све у реду,* као и да је није нечиме наљутио, или увредио, у разговору, или можда неким спорним детаљем у његовом писанију, трудећи се да све срочи у шаљивом, опуштеном тону. *Да ли се ӣримећује да ӣажљиво бирам речи?!* Свакако није желео да звучи љутито; није му била намера да се осети *нӣаднӯто*. Али морао је да истакне да му није јасно зашто му се не јавља. Ако, најзад, не жели да јој се више обраћа, нека

и то слободно каже, и он ће поштовати одлуку, закључио је на крају. Али, нека се огласи – само нека се огласи, било како!

* * *

Мејл је, такође, остао без одговора.

* * *

Размишљао је: *боље, зграда у којој ради налази се свега две улице од ове, у којој проводим сваки божји дан… Ми смо, практично осам сати дневно на раздаљини од неколико стотина метара – а испада као да смо у различитим световима…*

* * *

Отворио је боловање и смуцао се око зграде у којој је радила, у доба када је веровао да се њеном сектору завршава радно време. Пустио је браду, носио тамне наочаре и качкет, да не би могла да га препозна. Трећег дана ју је угледао, стојећи крај паркираних аутомобила преко пута, како излази и креће низ улицу. Пратио ју је са раздаљине од десетак метара, док није потрчала за аутобусом који је управо стизао на стајалиште. Сутрадан је неприметно ушао у аутобус, возили су се двадесетак минута, залазећи у део града који је слабо познавао, те је открио у ком крају живи.

Питао се да ли је требало да је просто заустави, већ испред фирме и да тамо заподене разговор, али је признао себи да за такав потез нема храбрости. Не – није се бојао одговора, плашио се да би се само окренула и отишла, да не би разменила ни неколико реченица с њим. Како би тада реаговао? Можда би се све претворило у непријатну сцену? Зато се, у његовом уму, формирао план да је прати до стана и да јој позвони на врата.

Кад ми отвори, неће моћи да побегне!

Увече се поколебао питајући се да ли је то што ради уопште нормално, али онда је поново осетио гнев. Правда је на његовој страни! *Има све да ми објасни!*

* * *

Решен да спроведе план до краја, био је на време испред фирме. Изнова ју је пратио до стајалишта, ушао у исти аутобус, а када су изашли, пратио је, држећи дистанцу. Само што је, овога пута, ушао у зграду. Одолео је искушењу да јој се превише приближи, сетивши се да може да потражи њено име на поштанским сандучићима и тако утврди број стана. То је и урадио. Попео се до трећег спрата и пришао вратима у углу. Притиснуо је дугменце крај довратка и с друге стране чуло се звоно. Сместа је схватио да нешто није у реду: звук је деловао прегласно. А онда је уочио и да су врата заправо само притворена.

Позвонио је још једном, али није било одговора.

Обузела га је нервоза, док је нагађао шта се догађа унутра. Први пут му се указало да му можда неће ни отворити *она*. Зашто је уопште подразумевао да живи сама? Уосталом, није ни важно, ко год се појави – тражиће њу…

Али, ништа се није дешавало.

Тихо је опсовао, па снажно покуцао, а врата су се померила још који милиметар.

Није више успевао да се суздржи, положио је брид шаке на глатку површину и гурнуо.

Провирио је унутра и угледао само голе зидове.

„Мињa“, викнуо је и пре него што му је до свести допрело оно што је видео. Закорачио је преко прага. У уском ходнику није било ниједног комада намештаја; није било ни огледала, чивилука, обуће, било чега… Скроз десно, видео је отворено купатило, на први поглед празно. Покрај њега била је још једна просторија. На левој, дужој половини ходника – још троја врата. Поново је изговорио њено име, знатно тише.

Онда се осмелио и кренуо ка просторијама, завирио је у купатило, па у суседну собу.

Била је, као и ходник, потпуно празна, без иједног јединог предмета.

Више није ни успевао да размишља, паника му се уселила у срце.

Хитро је пошао ка супротном крају ходника: завирио је у трећу просторију, па у четврту, и опет: затекао је само голе, савршено беле

зидове *празних соба*, затворене прозоре, без завеса, без икаквих трагова живота.

Преостала је још само једна просторија, на дну ходника – једина која је била затворена.

Прогутао је пљувачку, прилазећи. Схватао је да помало дрхти. Оклевао је који трен пре него што је зграбио кваку.

Мушкарац је седео за дрвеним сточићем и куцао на тастатури лаптопа.

Посматрач се најпре лецну схвативши да је потпуно наг.

А онда се следио препознавши лице – повећи нос, високо чело са залисцима, и танке усне – те црте биле су идентичне његовим.

Заузети човек је, и даље у заносу, тек тренутак касније приметио посетиоца. Престао је да пише и осврнуо се ка довратку. Лице му се сместа искривило у гримасу ужаса.

Ваљда и ја изгледам тако престрављено, пролетело му кроз главу, у којој је увелико хучало.

Столица је зашкрипала по паркету, потом је затрештала, када ју је оборио неспретно устајући. Споловило му се, испод црног жбуна, заклатило међу ногама. Заклонио га је шакама, не престајући да узмиче. Разрогачених очију, ударио је леђима у зид.

Тада су се, из њихових грла, истовремено проломили крици који су се стопили у језиву, нељудску шкрипу.

То разорно цичање пратило га је и након што је безглаво изјурио из зграде, настављајући да јурца непознатим улицама, које су убрзано губиле обрисе.

Издавач:
Дом културе Прокупље
Књижевно друштво „Раде Драинац“, Прокупље

За издаваче:
Саша Миловановић

Уредништво: Саша Миловановић (гл. и одг. уредник), Љубиша Красић (поезија), Драган Огњановић (есеј и критика), Србијанка Станковић (проза), Дејан Дабић (друштвена питања)

Лектура: Љубиша Красић, Србијанка Станковић и Ивана Ђурковић

Коректура: Љубиша Красић

Насловно решење: Крстомир Миловановић

Илустрације: слике Владе Новаковића

Технички уредник: Дубравка Ранђеловић

Штампа: Галаксијанис, Ниш

Прокупље, август 2025.

Тираж: 300 примерака
e-mail: casopis.tok@gmail.com

Часопис је регистрован решењем Републичког секретаријата за информације број: 651-/75-02 од 17.09.1975. године у Београду под рег. бројем 205

Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају нужно мишљење уредништва или издавача

Издавање часописа помогли су
- *Град Прокупље и*
- *Поносни синови, поносне Топлице*

ТОК излази два пута годишње

Издавач:
Дом културе
Књижевно друштво
„Раде Драинац", Прокупље

За издавача:
Саша Миловановић

Адресе редакције:
Дом културе, Прокупље
Косте Војиновића 1
тел. 027/321-002
e-mail: casopis.tok@gmail.com

Рукописи се не враћају